

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

**BISKUP MAKSIMILIJAN VRHOVAC-OD
JOZEFINISTA DO PRETEČE HRVATSKOG
NARODNOG PREPORODA**

Diplomski rad

Mentorica: Prof. dr. sc. Iskra Iveljić

Student: Dino Štrbo

U Zagrebu, veljača 2014. godine.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1-2
2. Društveno-politička situacija na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.....	3-9
3. Biografija Maksimilijana Vrhovca.....	10-16
4. Jozefinističko razdoblje u životu i djelovanju biskupa Vrhovca.....	17-25
5. Urota Ignjata Martinovića.....	26-32
6. Djelatnost Maksimilijana Vrhovca u pretpreporodnom razdoblju.....	33
a) Političko djelovanje.....	34-44
b) Unaprjeđenje socijalnog i zdravstvenog stanja stanovništva.....	45-54
c) Vrhovac kao crkveni velikodostojnik.....	55-64
d) Rad na ekonomskom polju.....	65-69
e) Kulturno-jezični aspekt Vrhovčeva djelovanja.....	70-78
7. Zaključak.....	79-80
8. Bibliografija.....	81-87
9. Summary.....	88

1. Uvod

Maksimilijan Vrhovac bio je jedna od najznačajnijih ličnosti u Hrvatskoj na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Taj rođeni Karlovčanin brzo se uspinjao na društvenoj ljestvici i to ponajviše zahvaljujući caru Josipu II. koji ga je imenovao rektorom centralnog sjemeništa u Pešti, a zatim i zagrebačkim biskupom 1787. godine. Jozefinizam je imao velikog utjecaja na djelovanje biskupa Vrhovca i on mu je u mladosti omogućio otvaranje mnogih vrata u onodobnom društvenom, političkom, ali i crkvenom životu na području Habsburške Monarhije. Nakon smrti cara Josipa II. 1790. godine u Habsburškoj Monarhiji zavladat će velike promjene pa će i položaj biskupa Vrhovca postati nesiguran napose jer je bio uvučen u aferu da je pripadao krugu oko opata Ignjata Martinovića koji je djelovao u skladu s idejama francuske građanske revolucije. Nakon prolaska ove kratkotrajne opasnosti okreće se aktivnosti iz koje su proizašli rezultati zbog kojih Vrhovca slobodno možemo smatrati pretečom preporodnog pokreta. Ta aktivnost je prije svega bila usmjerena na nekoliko područja, na političkom planu on se čvrsto zalagao za teritorijalni integritet historijskih hrvatskih zemalja, oštro je osuđivao pokušaje mađarizacije, a bio je i u više navrata banskim namjesnikom. Na socijalno-zdravstvenom polju istaknuo se kupnjom dvorca Golubovec, kupnjom Stubičkih toplica te njihovim uređenjem, otvaranjem prve javne bolnice u Zagrebu, preuređenjem lovačke šume na istoku grada koja je prema njemu prozvana Maksimir, otvaranjem orfanotrofija, itd. Na ekonomskom polju od izuzetne je važnosti izgradnja Lujzijane, a brinuo se o svim ekonomskim poslovima, napose poljoprivredi i trgovini, bio je začetnikom balneološkog turizma, itd. Velike su Vrhovčeve zasluge i u kulturno-prosvjetnom radu. Kupio je 1794. godine tiskaru, dopisivao se s vodećim slavistima Dobrovskim i Kopitarom, zanimao se za književnost svih hrvatskih krajeva, novčano je pomagao istaknute jezikoslovce i leksikografe Josipa Voltića i Joakima Stullija, a da bi potaknuo svećenstvo svoje biskupije na skupljanje narodnog blaga izdao je 1813. godine okružnicu. Velika je Vrhovčeva zasluga i za procvat kazališne i glazbene umjetnosti u Zagrebu. Ipak, primarna djelatnost bila mu je pastoralna. Ukinuo je stari zagrebački obred, zamijenivši ga rimskim, vršio je kanonske vizitacije, slao izvještaje caru, pisao je nabožna i liturgijska djela, inzistirao je da se prevede Biblija na narodni jezik, brinuo se za odgoj mladih svećenika, itd.

Iz ovog uvodnog poglavlja vidljivo je kojim će se aspektima Vrhovčeva života ponajviše baviti u ovome radu. Dakle, osnovna mi je namjera u ovom radu prikazati

sveobuhvatnu djelatnost biskupa Vrhovca, počevši od njegove najranije mladosti i razdoblja kad je prigrlio jozefinističke ideje preko opasnosti koja se nadvila nad njega kad ga je optužio opat Ignjat Martinović pa sve do pretpreporodne faze u kojoj je do izražaja došla njegova stvaralačka sposobnost. Ali na početku ću u kratkim crtama pokušati rekonstruirati društveno-političku situaciju na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.

Što se historiografije tiče ona se Vrhovcem bavila razmjerno mnogo.¹ Prvi opsežniji životopis napisao je početkom prošlog stoljeća Velimir Deželić. To djelo, kolikogod da je pisano zastarjelom metodologijom, pruža i dalje vrlo korisne podatke o nekim aktivnostima zagrebačkog biskupa Vrhovca. Vrhovcem su se opsežno bavili Dragutin Pavličević i Miroslava Despot, ali i brojni znanstvenici koje je zanimalo pojedini segment iz njegova bogatog opusa. Za razumijevanje Vrhovčeve djelatnosti od velike je koristi njegov Dnevnik, čiji je prvi dio preveden s latinskog i objavljen 1987. godine zaslugama Dragutina Pavličevića, Metoda Hrga i Josipa Kolanovića.

¹ Nekoliko je biografija o biskupu Vrhovcu: Dragutin Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac, život i djelo (1752-1827.)“, u *Dnevnik (Diarium)*, sv. 1 (1801-1809.), ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, Zavod za hrvatsku povijest, 1987.); Dragutin Pavličević, „Karlovački velikan u svom prostoru i vremenu, uz 250. obljetnicu rođenja Maksimilijana Vrhovca (1752-2002)“, *Svjetlo* 1-2 (2003); Dragutin Pavličević, „Biskup Vrhovac kao preteča Hrvatskoga narodnog preporoda“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.); Miroslava Despot, „Maksimilijan Vrhovac-život i rad“, *Naše teme* 7-8 (1972); Viktor Novak, *Maksimilijan Vrhovac* (Beograd, 1928.); Velimir Deželić, *Maksimilijan Vrhovac (1752-1827.)* (Zagreb: Tisak C. Albrechta (Jos Wittasek), 1904.).

2. Društveno-politička situacija na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Druga polovica 18. stoljeća vrijeme je dubokih i dalekosežnih promjena na europskome kontinentu koje će postaviti temelje modernizacijskim nastojanjima u sljedećem, devetnaestom, stoljeću. To je vrijeme velikih promjena i na prostoru Habsburške Monarhije i ma koliko god njome vladale konzervativne elite one se neće opirati promjenama. Reforme su jednostavno postale nužne. U najvećoj srednjoeuropskoj državnoj tvorevini prva koja je bila dovoljno politički razborita da shvati nužnost promjena bila je carica Marija Terezija, a u tome su joj pomagali odani suradnici.² Reforme je nastavio njezin najstariji sin Josip II., a ujedno i njen suvladar posljednjih petnaest godina njene vladavine. Njegovi su reformni zahvati bili sveobuhvatniji, a nije se ustručavao koristiti i brojna nepopularna sredstva što će za posljedicu imati s jedne strane izuzetno širok krug nezadovoljnika kojima se nije svidio njegov apsolutizam, centralizam i germanizacija, a s druge, činjenicu da je malo prije svoje smrti morao povući većinu svojih patenata, osim Edikta o toleranciji i osobne slobode seljaka.³ Naime, za vrijeme Josipa II. utjecaj plemstva u političkom odlučivanju bio je znatno smanjen, a vladar je sam donosio patente koji su automatski postajali zakoni. Reforme Marije Terezije i Josipa II. bile su sveobuhvatne i gotovo da i nije bilo područja koje nisu zahvatile, počevši od javne uprave, ekonomije i pravosuđa pa sve do školstva i Crkve.⁴

Smrt Josipa II. označava veliku prekretnicu u povijesti Habsburške Monarhije. Ona se dogodila u trenutku kada je u Francuskoj vladalo napeto stanje koje je prijetilo i Monarhiji, ali da ne bi morao gledati prevratničke prizore i na svojim ulicama, Josipov nasljednik, brat Leopold II. obnovio je stalešku ustavnost i prvi njegovi potezi bili su po volji hrvatskim velikašima.⁵ Iz Banske Hrvatske je morao pobjeći komesar Franjo Balassa, a banom je postao pripadnik jedne ugledne domaće velikaške obitelji, Ivan Erdödy.⁶ Ono što je posebno obradovalo brojno plemstvo bilo je sazivanje sabora. Prije Zajedničkog, uvijek se sastajao Hrvatski sabor i na njemu je hrvatskim nuncijima davana uputa za rad na tom zasjedanju. Tako je bilo i ovoga puta. Između ostaloga Hrvatski je sabor svojim nuncijima rekao da moraju inzistirati da se umjesto Ugarskog namjesničkog vijeća oformi novo tijelo koje bi se

² Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb: Leykam international, 2010.), 23-26.

³ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 26-31.

⁴ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 24-31..

⁵ *Povijest Hrvata, od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga, 2005.), 346.

⁶ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 346.

zvalo Senat kraljevstva i koje bi preuzelo funkciju zajedničke vlade, ali zadržavajući mogućnost da Ugarsko namjesničko vijeće i dalje ostane vlada za Hrvatsku i to sve do trenutka kada će se Hrvatskoj pripojiti dijelovi teritorija koji su bili pod Mletačkom Republikom i Osmanskim Carstvom. Raspravu o jeziku Hrvatski je sabor završio zaključkom da se latinski i dalje mora upotrebljavati kao službeni jezik, ali s mogućnošću da se hrvatski jezik upotrebljava u vojsci. Što se tiče bana zahtijeva se da se njegova vlast uspostavi u svom punom opsegu i da Hrvatski sabor ima pravo predlaganja četiri kandidata za bana kralju.⁷ Ali dolaskom u Peštu većina prijedloga hrvatskih nuncija bila je odbijena. Umjesto Senata Kraljevstva vladom je i dalje ostalo Ugarsko namjesničko vijeće.⁸ Na ovome saborskom zasjedanju počeo će se osjećati želja ugarskog plemstva u nametanju jezika i kulture nemađarskim narodima. Tako je njihovom većinskom voljom već na ovom saborskom zasjedanju uveden mađarski jezik kao službeni u saborske zapisnike.⁹ Njihov cilj je od početka bio potpuno jasan, a odnosio se na uvođenje mađarskog kao službenog jezika u sve urede i škole u ugarskoj polovici Monarhije, a da bi se to ostvarilo oni neće prezati ni od kakvih postupaka u narednim godinama te će oslabljeno hrvatsko plemstvo biti prisiljeno voditi politiku popuštanja. Tomu se na ovom zasjedanju suprotstavio novi hrvatski ban Ivan Erdödy koji je pred ugarskim plemstvom izrekao poznatu rečenicu *Regnum regno non praescribit leges!*¹⁰, a kojom ih je htio upozoriti da prestanu s nasilnim pokušajima mađarizacije te da će se hrvatsko plemstvo tome najoštrije oduprijeti. Osim toga ugarsko plemstvo je smatralo da su slavonske županije dio uže Ugarske i da trebaju biti zastupane samo na Ugarskom saboru.¹¹ Ovakvim stavovima ugarskog plemstva suprotstavljali su se u narednim godinama Nikola Škrlec Lomnički, župan Zagrebačke županije, Maksimilijan Vrhovac, Ivan Erdödy, ali i ostali pripadnici plemstva koji su imali na umu obranu hrvatskih municipalnih prava. Pri tome su branili mrtvi latinski jezik time neizravno pomažući Mađarima koji su već daleko odmakli u nacionalnom buđenju. A glavni razlog što je hrvatsko plemstvo branilo latinski kao službeni jezik leži u činjenici što još uvijek nije bilo jezičnog standarda na prostoru Banske Hrvatske već su postojali različiti dijalekti.¹² Takva hrvatska politika uvelike je pomogla ugarskom plemstvu u raspirivanju njihovih nacionalnih zahtjeva,

⁷ Jaroslav Šidak, Vinko Foretić, Julije Grabovac, Igor Karaman, Petar Strčić i Mirko Valentić, *Hrvatski narodni preporod, ilirski pokret*, 2. izdanje (Zagreb: Školska knjiga, 1990.), 15-16.

⁸ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 16.

⁹ Jaroslav Šidak, „Hrvatske zemlje u razdoblju nastajanja preporodnog pokreta“, *Historijski zbornik* 33-34 (1980-1981.): 55.

¹⁰ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 347.

¹¹ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 33.

¹² Nikša Stančić, glavni urednik, *Hrvatski narodni preporod: 1790-1848.: Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 17.12.1985.-17.03.1986.)* (Zagreb: Globus, 1985.), 16-19.

a manifestirat će se kroz politiku popuštanja. Prva naznaka popuštanja bila je odluka Hrvatskog sabora iz 1791. godine kada je on, pod pritiskom, zaključio da se mađarski jezik uvede u hrvatske školske institucije, ali u svojstvu neobvezatnog predmeta, dok je obavezan postao 1827. godine.¹³

Hrvatsko plemstvo je zabrinjavala i teritorijalna razjedinjenost hrvatskih krajeva koja je onemogućavala adekvatno suprotstavljanje ugarskim težnjama. O čemu se točno radi? Za vrijeme vladavine Josipa II. teritorij Hrvatske se nalazio pod habsburškom odnosno mletačkom upravom.¹⁴ U sklopu Habsburške Monarhije nalazili su se Banska Hrvatska (Provincijal), Međimurje, Rijeka, Vojna krajina te dio Istre (Pazinska grofovija i Kastavska gospoštija). S druge strane, unutar Mletačke Republike bili su dio istarskog poluotoka koji nije bio pod habsburškom upravom, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka kotorska dok je prostor Dubrovačke republike bio nezavisan.¹⁵ Također i prostor unutar Habsburške Monarhije bio je dodatno razjedinjen s obzirom na činjenicu da je prostor Banske Hrvatske bio podvojen Varaždinskim i Karlovačkim generalatom.¹⁶ Veće teritorijalne promjene će se događati na prijelazu stoljeća, a bit će potaknute promjenama na europskom kontinentu uzrokovane usponom Napoleona Bonaparte.

U Habsburškoj Monarhiji Leopolda II. na mjestu cara naslijedio je 1792. godine njegov sin Franjo II. koji je bio poznat po svojoj konzervativnosti te nije dopuštao nikakav prodor demokratskih i liberalnih ideja u svoju zemlju. Da bi se spriječio protok takvih ideja pojačat će se kontrola kretanja i špijuniranja, a ustrojena je bila i tajna policija.¹⁷ Mnogi će biti uhvaćeni i ispitivani bez razloga, ali bilo je i onih koji su uistinu kovali zavjere protiv državnih elita, a među njima najistaknutiji su bili opat Ignjat Martinović i njegovi suradnici. Većina tih pokreta će prihvaćati nove, svježije demokratske ideje te će se one početi naglo širiti u društvu na način da će se raspačavati razni letci i parole, no rezultat svega toga bio je vrlo slab ili gotovo nikakav¹⁸, a mnogi se zbog opasnosti od pojačane represije nisu ni usudili okrenuti prema novim idejama tako da je i dalje ostajalo sve po starome.¹⁹

¹³ Jaroslav Šidak, „Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba“, u *Dnevnik (Diarium)*, sv. I (1801-1809.), ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, Zavod za hrvatsku povijest, 1987.), 16.

¹⁴ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 345.

¹⁵ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 345.

¹⁶ Šidak, „Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba“, 9.

¹⁷ Stjepan Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije (1789.) u hrvatskim zemljama“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 22 (1989): 221.

¹⁸ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 18-19.

¹⁹ O uroti Ignjata Martinovića vidi u knjizi Vase Bogdanova *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*, Zagreb, 1960.

U vanjskoj politici Habsburška je monarhija bila suočena s približavanjem francuske „grande armée“ svojim granicama. Ukinućem Mletačke Republike i sklapanjem mirovnog ugovora u Campoformiju 1797. godine Habsburška Monarhija je na upravu dobila velike dijelove netom ukinute Mletačke Republike, Veneciju, ostatak istarskog poluotoka, Dalmaciju, Kvarnerske otoke i Boku kotorsku.²⁰ Hrvatsko plemstvo je sada uvidjelo šansu da će se novostečene pokrajine možda pripojiti Banskoj Hrvatskoj, ali dvor je raspršio sva nadanja te su one ustrojene pod zasebnom upravom.²¹ Iako je već bio оформljen pokret koji je radio na sjedinjenju na čelu s franjevcem Andrijom Dorotićem i iako su na prostoru Provincijala postojali ljudi koji su taj čin svesrdno podupirali, poput zagrebačkog biskupa Vrhovca, do sjedinjenja nije došlo. No pojedinci se neće dati pokolebati te će i u narednim godinama tražiti način kako da do njega ipak dođe.

Treći koalicijski rat 1805. godine protiv moćne Napoleonove vojske završio je koalicijskim porazima kod Ulma i Austerlitza pa je bilo potrebno sklopiti mirovni ugovor, a on je sklopljen na ugarskome tlu, u Požunu.²² Ono što je stekla padom Mletačke Republike sada je Habsburška Monarhija morala vratiti i to sili od koje je najviše strahovala i koja će ovim dobitkom doći u neposredno njeno susjedstvo. Naime, Francuska se kao pobjednica u ovom sukobu okoristila velikim teritorijalnim dobitkom te je dobila Veneciju, bivšu Mletačku Istru, Dalmaciju i Boku kotorsku.²³

Ratni neuspjeh sila udruženih u petu koaliciju izazvao je dodatne potrese za austrijskog cara Franju II. 1809. godine budući da je nakon poraza kod Wagrama bio prisiljen potpisati izuzetno neugodan mir u dvorcu Schönbrunn, a prema odredbama toga mira Habsburška Monarhija je bila još više teritorijalno osakaćena budući da je izgubila zapadnu Korušku, Goricu, Trst, Kranjsku, Pazinsku grofoviju te dijelove civilne Hrvatske i Vojne krajine koji su se nalazili na prostoru južno od Save, tzv. Prekosavsku Hrvatsku, a navedeni teritorij pripao je njihovim ljutim neprijateljima, Francuzima.²⁴ Napoleon je ovaj teritorijalni dobitak zajedno s krajevima koje je stekao 1805. godine uredio na način da ih je razdijelio u sedam okružja koje su prozване Ilirske provincije sa sjedištem u Ljubljani, a na čelu im je bio generalni guverner Auguste Marmont.²⁵ Francuzi su proveli sveobuhvatne reforme koje su

²⁰ Šidak, „Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba“, 20.

²¹ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 21; *Povijest Hrvata*, sv. 2, 348.

²² *Povijest Hrvata*, sv. 2, 348.

²³ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 26-27.

²⁴ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 350.

²⁵ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 32.

isticale jednakost građana pred zakonom, a posebno su nastojali uspostaviti modernije ekonomske odnose.²⁶

Slomom Napoleonove ekspedicije u Rusiji te potom u bitci naroda kod Leipziga nazirao se njegov kraj. To je iskoristila i austrijska vojska te je tijekom 1813. godine zauzela Ilirske provincije i Francuzi su se morali povući.²⁷ Domaće plemstvo se ponadalo da je napokon došao trenutak kada će se dogoditi sjedinjenje prekosavskih krajeva s Banskom Hrvatskom, ali car im je raspršio sve nade, ostavljajući ove krajeve u sklopu tzv. Kraljevine Ilirije i tako je bilo sve do 1822. godine, a teritorij Dalmacije, Boke kotorske i bivše Dubrovačke Republike postao je 1815. godine novom provincijom Dalmacijom, ali koja je bila povezana Austrijom, a ne s Ugarskom odnosno Banskom Hrvatskom, a 1825. godine nastala je i austrijska pokrajina Istra.²⁸ Bečki dvor nije htio dozvoliti da se Dalmacija i Istra ujedine s Banskom Hrvatskom, učinio je tek iznimku s Prekosavskom Hrvatskom 1822. godine.

Nakon prolaska ratne opasnosti tijekom koje je politički život u zemlji praktički bio zamro za plemstvo će uskoro uslijediti novi šok. Ovaj put šok im je priredio vladar koji je donio odluku da će vladati bez njih te je odlučio uzeti sve poslove u svoje ruke. Uveden je 1813. godine apsolutizam koji je u historiografiji poznat pod nazivom franciscejski i trajao je narednih dvanaest godina.²⁹ Dvije vodeće osobe postat će car Franjo II. i njegov prvi suradnik, kancelar i ministar vanjskih poslova Metternich. Nakon popuštanja koje se već dalo nazrijeti napokon je 1825. godine sazvan Zajednički sabor, a prije toga se po običaju sastao i Hrvatski sabor. Na tom zasjedanju dana je uputa hrvatskim nuncijima u kojoj se izričito traži od njih da inzistiraju na sjedinjenju Dalmacije, ali i Varaždinskog generalata s Banskom Hrvatskom te izjednačavanje Slavonije u oporezivanju.³⁰ Na Zajedničkom saboru ugarsko plemstvo je poduprlo prijedlog o sjedinjenju budući da je on i njima išao u prilog, ali Beč je i ovaj put bio protiv pa će i ovaj pokušaj neslavno propasti.³¹ Na tom Saboru samo je nastavljena politika ugarskog plemstva koja je intervencijom dvora 1813. godine bila prekinuta, a to je njihova želja za uvođenjem mađarskog jezika u hrvatske škole i urede kao

²⁶ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 32-33.

²⁷ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 34.

²⁸ Stančić, *Hrvatski narodni preporod*, 3.

²⁹ Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod: ilirsko doba 1790-1843.*, pretpisak 1. izdanja (Strmec Samoborski: Fortuna, 2011.), 25-26.

³⁰ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 75.

³¹ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 75-76.

prvi korak u potpunoj mađarizaciji ostalih nemađarskih naroda. No, hrvatsko plemstvo će i nadalje inzistirati u obrani svojih municipalnih prava.³²

Nacionalna svijest kod ugarskog plemstva se u dvadesetim godinama već uvelike bila razbukta te je i to bio jedan od razloga zašto su pojedinci poput Maksimilijana Vrhovca ili Josipa Kuševića upozoravali da se nešto slično mora početi događati i među Hrvatima.³³ Rad Maksimilijana Vrhovca kao preteče preporoditelja detaljnije ćemo objasniti u nastavku, a protonotar Josip Kušević je 1830. godine objavio izuzetno utjecajno djelo *O municipalnim pravima i statutima kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije...* u kojem je pobrojao sva municipalna prava hrvatskoga plemstva, a odluka o tome je bila donesena na onom istom Saboru na kojem je plemstvo odlučilo o uvođenju mađarskog u hrvatski prosvjetni sustav.³⁴ Hrvatsko plemstvo je kao odgovor na jačanje mađarske nacionalne svijesti odlučilo odgovoriti istom mjerom. Stoga su dvadesete godine vrijeme stasanja mlade generacije preporoditelja koja se s novim, nacionalnim idejama inspiriranim romantičarskim pokretom koji je tada već bio na vrhuncu u Europi te dometima tadašnje slavistike, upoznala na sveučilištima diljem Europe, te je svršetkom studija i dolaskom u Hrvatsku, nastojala slične ideje usaditi i u hrvatsko društvo, a sve s ciljem buđenja hrvatske nacionalne svijesti.³⁵ Do punog izražaja ovi će procesi doći u narednom desetljeću. A sve će započeti sa znamenitom Kuševićevom knjižicom te djelom Ljudevita Gaja *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* 1830. godine. To su još uvijek bili samo pojedinci, a sustavniji rad će započeti u tridesetim godinama, točnije od 1835. godine pokretanjem Novina horvatzskih s prilogom Danicom i time će započeti puna preporodna faza.³⁶

Da zaključimo, promjene koje su se dogodile od smrti Josipa II. pa sve do početka pune preporodne faze 1835. godine bile su vrlo velike i značajne. Nekoliko je osnovnih karakteristika ovog razdoblja poput teritorijalne rascjepkanosti hrvatskih krajeva i čestog mijenjanja političkih sustava pod kojima su se ta područja nalazila (od Mletačke Republike preko Francuske do Habsburgovaca) i sve to u relativno kratkom vremenu. Druga važna karakteristika je politika popuštanja koju je vodilo hrvatsko plemstvo pred zahtjevima svojih ugarskih kolega koji su nastojali postepeno ukloniti autonoman položaj Banske Hrvatske u ugarskoj polovici Monarhije. I treće, početak djelatnosti na ojačavanju hrvatske nacionalne

³² Šurmin, *Hrvatski preporod*, 29-30.

³³ Šurmin, *Hrvatski preporod*, 36.

³⁴ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 83-84.

³⁵ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 40.

³⁶ Stančić, *Hrvatski narodni preporod*, 22-29.

svijesti borbom za svoj jezik, njegovanje kulture i običaja, a čiji su glavni nositelji bili honoratske skupine.

Nakon upoznavanja s društveno-političkom situacijom na prijelazu stoljeća posvećujem se razradi glavne teme te ću u nastavku rada prikazati obilatu aktivnost Maksimilijana Vrhovca te zašto je smatran jozefinistom, ali i pretečom Hrvatskog narodnog preporoda.

3. Biografija Maksimilijana Vrhovca

Karlovac kao važno mjesto onodobne Banske Hrvatske, kao važno gospodarsko i prometno čvorište, bilo je rodno mjesto kasnijeg zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca. Rođen je 23. studenog 1752. godine upravo u tom gradiću na četiri rijeke.³⁷ Vrhovčev otac Josip Aleksije bio je konjički kapetan. Istaknuo se u habsburškim nasljednim ratovima pa je zbog toga dobio od carice Marije Terezije 1772. godine plemstvo zajedno s grbovnicom.³⁸ Maksimilijanova majka bila je potomak jedne ugledne hrvatske obitelji, a to je bila obitelj Znika koja je tijekom hrvatske povijesti dala mnogo uglednih ličnosti, a obitelj se isticala kao veliki dobrotvor zagrebačke prvostolnice.³⁹ Izvorno su Vrhovci potjecali iz nekadašnje kmetske sučije u Vrhovcima kod Ozlja, a u Karlovac su se doselili početkom 17. stoljeća.⁴⁰

Osnovnu školu pohađao je u svom rodnom gradu kod pijarista budući da godine 1758. vođenjem škole prestaju upravljati franjevci.⁴¹ No, kako se njegov otac tijekom vojničke karijere stalno morao seliti iz jednog mjesta u drugo to se odrazilo i na život mladog Vrhovca. Tako je Josip Aleksije bio premješten u Graz te je njegov sin morao poći s njime i tamo nastaviti školovanje. Tamo je do 1767. godine išao u gimnaziju da bi s petnaest godina pošao u vojničku školu.⁴² Nakon nekog vremena mladi Vrhovac je uvidio da nema baš osobite interese da cijeli život provede na način kako to radi njegov otac te je odlučio okrenuti se dijametralno suprotnom zanimanju. Spoznao je da želi biti osoba koja će duhovnim putem utjecati na ljude oko sebe. Stoga on napušta vojničku školu u tom štajerskom gradu i odlazi u zagrebačko sjemenište gdje je slušao treći stupanj gimnazije odnosno retoriku te je već 1768.

³⁷ Dragutin Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac, život i djelo (1752-1827.)“, u *Dnevnik (Diarium)*, sv. 1 (1801-1809.), ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, Zavod za hrvatsku povijest, 1987.), 52.

³⁸ Dragutin Pavličević, „Karlovački velikan u svom vremenu i prostoru, uz 250. obljetnicu rođenja Maksimilijana Vrhovca (1752-2002.)“, *Svjetlo* 1-2 (2003): 126 i Dragutin Pavličević, „Biskup Vrhovac kao preteča Hrvatskoga narodnog preporoda“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 11.

³⁹ Velimir Deželić, *Maksimilijan Vrhovac (1752-1827.)* (Zagreb: Tisak C. Albrechta (Jos Wittasek), 1904.), 12.

⁴⁰ Franjo Emanuel Hoško, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2007.), 16.

⁴¹ Milan Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac i njegov rodni grad Karlovac“, *Svjetlo* 1-2 (2003): 136.

⁴² Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 12; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 11; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 52.

godine primio tonzuru i niže redove.⁴³ Zajedno s roditeljima vratio se u Zagreb i zamolio tadašnjeg zagrebačkog biskupa Galjufa da ga primi u sjemenište.⁴⁴ Biskup ga je objeručke prihvatio. Može se reći da je ovaj Galjufov potez bio važna prekretnica u ranom Vrhovčevom životu. Kao iznimno uspješan i nadaren student Vrhovac je već sljedeće godine poslan u Beč na studij filozofije. Stanovao je u Hrvatskom kolegiju i završio prvu godinu. Tada se otvorila mogućnost da ode u Rim na studij teologije, no tamo nije bio primljen pa je 1770. godine poslan na Hrvatski kolegij u Bolognu. U Bologni se zadržao četiri godine i to razdoblje je bilo od velikog značenja za kasniji Vrhovčev rad budući da je tamo naučio talijanski i francuski jezik, ali ono što je najvažnije, upoznao se s kulturnim i društvenim prilikama tadašnje Italije. Na svršetku svog studija u Bologni Vrhovac je primio doktorat iz teologije.⁴⁵ Nakon postizanja tog znanstvenog stupnja Vrhovac se vraća u domovinu. U Zagrebu je najprije bio primljen za pripravnika u uredu zagrebačkog Duhovnog stola.⁴⁶ Kako se i tu isticao svojom marljivošću i agilnošću ubrzo je kao nagrada uslijedilo još veće priznanje za mladog Vrhovca. U kolovozu 1775. godine primio je više crkvene redove, ali budući da je bio premlad, uz oprost od jedanaest mjeseci. Već krajem prosinca iste godine biskup Galjuf ga je zareadio za svećenika.⁴⁷ Svoje prvo veliko iskušenje kao mladi teolog doživio je na samu Novu godinu 1776.⁴⁸ kada je služio mladu misu što je također uspješno apsolvirao. Nakon ređenja Vrhovac je radio u biskupskom uredu, da bi se 1776. godine natjecao za ispražnjeno mjesto profesora opće povijesti na zagrebačkoj Akademiji. Razočaranje što nije postao profesorom opće povijesti kratko je trajalo budući da je postao profesorom dogmatike na Akademiji i vicerektorom te profesorom retorike u sjemeništu.⁴⁹ Iz svega ovoga je vidljivo da je mladi Vrhovac brzo napredovao u službi jer je već bio bilježnikom Duhovnog stola i čazmanskim kanonikom. Sljedeći bitan događaj u Vrhovčevom životu zbio se 1784. godine kada je umro zagrebački kanonik Matija Petrović, a njegovo mjesto zauzima upravo Vrhovac.⁵⁰

Razdoblje od kada se vratio iz Bologne u Zagreb 1774. godine pa sve do 1787. je veoma intenzivno i burno razdoblje u Vrhovčevom životu. U tom razdoblju on je bio član

⁴³ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 12; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 11.

⁴⁴ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 14.

⁴⁵ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 14; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 11; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 52.

⁴⁶ Pavličević, „Karlovački velikan“, 126.

⁴⁷ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 53.

⁴⁸ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 14.

⁴⁹ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 12; Pavličević, „Karlovački velikan“, 126.

⁵⁰ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 53.

zagrebačke slobodnozidarske lože Prudentia.⁵¹ Osamdesete godine 18. stoljeća su vrijeme vladavine cara Josipa II. koji je imao veliko povjerenje u samog zagrebačkog kanonika Vrhovca. Josip II. je ukinuo sjemeništa u pojedinim regijama Monarhije te je osnovao centralna sjemeništa u većim gradovima, a osnovna namjera je bila da odgoj klera bude pod utjecajem države, a ne Crkve.⁵² Tako je bilo ukinuto zagrebačko sjemenište, a uspostavljeno je centralno sjemenište u Pešti čijim je rektorom postao Maksimilijan Vrhovac, tadašnji rektor zagrebačkog sjemeništa.⁵³ Sljedeće dvije godine (1785-1787.) Vrhovac je boravio u Pešti. To je bilo izuzetno uspješno razdoblje u Vrhovčevom životu. On će se u Pešti upoznati s tadašnjim stanjem mađarskog društva koje je već počelo nagnjati promjenama usred proboja ideja francuske revolucije. Upoznat će se i s mnogim poznatim i školovanim ljudima tadašnje Ugarske što će mu sve pomoći u četrdeset godina biskupovanja Zagrebačkom biskupijom.⁵⁴ Uvidjevši da je čovjek na kojeg se može u potpunosti osloniti i koji slijedi njegove reformne zamisli car Josip II. odlučio je da upravo on upotpuni stolicu zagrebačkih biskupa koja je bila prazna gotovo dvije godine otkako je umro Josip Galjuf.

Od Galjufove smrti prošlo je devetnaest mjeseci, a za vrijeme sedisvakancije Zagrebačkom je biskupijom upravljao kapitularni vikar i prepošt zagrebačkog Kaptola Franjo Popović.⁵⁵ Maksimilijan Vrhovac je bio dvorski čovjek, kako su mnogi tvrdili, bio je pristaša jozefinističkih reformi, bio je član slobodnozidarske lože što mu je dodatno podiglo ugled u očima samog vladara, a istaknuo se kao rektor zagrebačkog pa kasnije i centralnog peštanskog sjemeništa te što je najvažnije, pristao je provoditi jozefinističke ideje, to su bili razlozi koji su omogućili nagli uspon Maksimilijana Vrhovca do najviših položaja u tadašnjoj društvenoj hijerarhiji. Godine 1787. (21.08.) postavljen je za zagrebačkog biskupa što i nije bilo neko iznenađenje budući da su mnogi predviđali da će upravo on zasjesti na upražnjenu stolicu zagrebačkih biskupa.⁵⁶ Imenovanje je trebao potvrditi sam papa, a nakon što je on to učinio, u Požunu ga je u travnju 1788. godine posvetio kardinal primas Josip Batthyany da bi se svečano ustoličenje u Zagrebu dogodilo mjesec dana poslije.⁵⁷ Kad je postao zagrebačkim biskupom imao je samo trideset i pet godina čime je postao najmlađi biskup u povijesti

⁵¹ Josip Kolanović, „Jedna sporna epizoda iz života Maksimilijana Vrhovca“, *Croatia Christiana periodica* 7 (1981): 5-8.

⁵² Hoško, *Biskup Vrhovac*, 79-82.

⁵³ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 12; Pavličević, „Karlovački velikan“, 127.

⁵⁴ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 12; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 54.

⁵⁵ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 23.

⁵⁶ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 23.

⁵⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 22; Andrija Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija* (Zagreb: Glas koncila, 1995.), 280-281.

Zagrebačke biskupije. Ujedno je bio i biskup s najduljim stažem na stolici Zagrebačke biskupije. Biskupsku odoru nosio je punih četrdeset godina.⁵⁸

Početne godine na mjestu zagrebačkog biskupa protekle su razmjerno mirno. Ali nakon smrti Josipa II. 1790. godine počeo će pljuštati optužbe po svim pristašama bivšeg cara. To je i vrijeme širenja liberalno usmjerenih ideja diljem europskog kontinenta koje su ishodište imale u Francuskoj, a proširile su se i Habsburškom Monarhijom. Biskup Vrhovac se suočio s brojnim optužbama na svoj račun nakon što je izgubio svog „zaštitnika“ na prijestolju. Najveća optužba protiv Vrhovca djelo je ugarskog opata Ignjata Martinovića koji je bio optužen da je kovao urotu protiv cjelokupne države, a koji je tijekom svog procesa optužio među ostalim i samog Vrhovca da mu je pomagao u uroti kojom je nastojao svrgnuti Habsburgovce i uspostaviti nove odnose u državi.⁵⁹ Osim toga u Zagrebu se tada počinju pojavljivati i razne revolucionarne pjesme koje su odisale liberalnim i slobodoumnim idejama.⁶⁰ Te pjesme su se širile rapidnom brzinom, a neke od njih su bile pripisivane i samom Vrhovcu. Također su ga optužili supružnici Kotsche, vlasnici zagrebačke tiskare, kojima je zasmetalo to što je Vrhovac kupio tiskaru pa im je postao konkurencija, a optužio ga je i odvjetnik Brigljević koji je netom prije toga bio otpušten iz biskupovog ureda.⁶¹ Bilo je mnogo optužbi protiv samog biskupa, ali on se uspio iz svega toga izvući te se u narednim godinama klonio političkog rada i druženja sa sumnjivim osobama. Otada okreće novu stranicu u svome životu. Više se ne bavi politikom u mjeri koja bi ga mogla dodatno kompromitirati, ali prati političke događaje, sudjeluje na sjednicama Zajedničkog sabora, daje prijedloge i svim se silama trudi da se ti prijedlozi realiziraju. Naročito žestoko ustaje protiv pokušaja ugarskog plemstva da nametne svoj jezik u svim javnim ustanovama te da on postane službeni ne samo na teritoriju Ugarske nego i s ove strane Drave. Nije se mogao pomiriti ni s francuskim osvajanjem hrvatskih krajeva južno od Save. Bio je banskim namjesnikom u razdoblju odsustva bana Ignjata Gyulaya koji je ratovao protiv Francuza na europskim bojištima. U tom razdoblju vodio je mnogobrojne poslove, pripremao je vojsku, organizirao je plemićku insurekciju i prihvat ranjenih i bolesnih u Zagrebu, itd. Za svoju uspješno koordiniranu aktivnost Vrhovac je dobivao pohvale svojih suvremenika.⁶²

⁵⁸ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 17.

⁵⁹ Vidi o tome u Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 67-101.

⁶⁰ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 18-19.

⁶¹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 67-101.

⁶² Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 17-18; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 62-69; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 23-62, 134-183.

Radio je i na drugim područjima o kojima ćemo opširnije u zadnjem dijelu ovoga rada. Spomenimo samo najvažnije. Na ekonomskom polju pokrenuo je izgradnju prometnice koja bi na najbrži način povezala Bansku Hrvatsku sa sjevernim Jadranom, kupio je imanje i dvorac Golubovec te uredio Stubičke toplice, uredio zapuštenu šumu na istoku Zagreba i pretvorio u moderan park,...⁶³ Na socijalnom i zdravstvenom polju radio je na stalnom poboljšanju uvjeta života svih društvenih slojeva pa je nemjerljiva Vrhovčeva zasluga u izgradnji prve javne bolnice u Zagrebu. Kultura je bila predmet od posebnog interesa za Vrhovca. Prva veća i značajnija akcija biskupa Vrhovca bila je kupnja tiskare u Zagrebu 1794. godine. Dopisivao se s vodećim slavistima onoga vremena, Josefom Dobrovskim i Jernejom Kopitarom, zanimao se za književnost svih hrvatskih krajeva, naročito dubrovačku, želio je uspostaviti hrvatski jezični standard. Da bi potaknuo svećenstvo svoje biskupije na prikupljanje narodnog blaga izdao je 1813. godine okružnicu koja je postala uzor i preporoditeljima. Okružnica, međutim, nije imala utjecaj kakvom se biskup nadao. Velika je Vrhovčeva zasluga i za procvat kazališne i glazbene umjetnosti u Zagrebu. Naravno da nije zanemario ni svoju primarnu djelatnost, crkveno-pastoralni rad. Prilikom provođenja crkvenih reformi često je dolazio u sukobe sa samim Kaptolom, ukinuvši stari zagrebački obred i zamijenivši ga modernijim, rimskim. Pod utjecajem novih jozefinističkih smjernica za svećenike on je krenuo u cjelokupnu crkvenu reformu na prostoru svoje biskupije. Vršio je kanonske vizitacije, slao izvještaje caru, pisao je nabožna i liturgijska djela, inzistirao je da se prevede Biblija na narodni jezik, brinuo se za odgoj mladih svećenika, uredio je sjemenište, itd.⁶⁴

Kakav je osobno bio biskup Vrhovac? Ljudi koji su ga poznavali tvrdili su da je bio vrlo revan, da je volio biti s vjernicima svoje biskupije, često je odlazio na putovanja i tamo se stalno upoznavao s problemima koji muče puk, učio je cijeloga života i nije zazirao od novotarija. Ako bi uvidio da, ono što je negdje vidio, čuo ili pročitao, može pomoći boljitku stanovništva, on bi to odmah nastojao prenijeti i u Hrvatsku kako niti naši krajevi ne bi zaostali za suvremenim europskim trendovima. Biskupski položaj mu je omogućio da puno putuje, otvarao mu je nove vidike i poznanstva s brojnim ljudima, ne samo u Hrvatskoj, već i šire.⁶⁵ To sve razabiremo iz njegova rukom pisana Dnevnika, kojeg je on marljivo, pedantno i savjesno vodio od 1801. godine (možda i prije, ali nemamo sačuvane građe koja bi to

⁶³ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15-17; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59-62.

⁶⁴ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 57-59; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 115-134.

⁶⁵ Pavličević, „Karlovački velikan“, 133.

potkrijepila) pa sve do listopada 1825. godine kada su ga snašle zdravstvene teškoće.⁶⁶ Biskup je imao brojna imanja koja je posjećivao kad god mu se za to ukazala prilika pa iz Dnevnika možemo saznati da je često bio na svojim imanjima u Prečecu, Pokupskom, Golubovcu, Banatu, itd. Vodio je brigu o tim imanjima, ona su uvijek bila lijepo uređena, brižljivo vođena i održavana.⁶⁷ Pomagao je brojne svećenike, siromašne ljude i to ne samo putem ispraznih obećanja već na konkretan način, putem novaca i hrane. Često je u svoj dvor nastojao smjestiti ljude koji su izgubili krov nad glavom. Pomagao je novčano i u obnovi crkava, župnih dvorova, gradskih objekata, ...⁶⁸

Na Novu godinu 1826. u Zagrebu je organizirana svečana proslava u povodu pedesete godišnjice od služenja mlade mise Maksimilijana Vrhovca. Ceremonija je bila izuzetno svečana, a Deželić opisuje da je narod bio ushićen i sretan što ima takvu veličinu na mjestu zagrebačkog biskupa. Proslava je trajala tri dana.⁶⁹

Međutim, Vrhovčevo zdravstveno stanje bilo je svakim danom sve lošije. Zdravstveno problemi bivali su sve izraženiji otkako je na Zajedničkom saboru u Požunu 1825. pretrpio moždani udar. Zapisao je u svoj Dnevnik pod datumom 14.10.1825. g. „*Za objeda me udarila kap i upao sam u takvo zdravstveno stanje da sam u nemogućnosti dalje voditi ovaj dnevnik.*“.⁷⁰ Od toga se nije uspijevao oporaviti sve do kraja života te se povlači u svoj biskupski dvor. Umro je 16. prosinca 1827. godine od plućne kljenuti, mjesec dana nakon svog 75. rođendana. Šest dana kasnije bio je organiziran veliki sprovod i pogreb u grobnicu zagrebačke prvostolnice. U tih šest dana tijelo mu je bilo izloženo na svečanom odru u crkvi u biskupskom dvoru.⁷¹

Njegovim odlaskom otišla je s lica zemlje jedna velika ličnost koja je svojim postupcima i radom uvelike nadmašila vrijeme u kojem je živjela. Da je mislio i na dobrobit svojeg naroda nakon što ode s ovog svijeta svjedoči i njegova oporuka. U njoj ostavlja novčane iznose brojnim organizacijama i institucijama koje je i sam osnovao pa tako zagrebačkoj prvostolnoj crkvi ostavlja 60 000 forinti i 3050 dukata, kući za nemoćne svećenike 55 000 forinti, za svoje sirotište dodatnih 55 000 forinti te isti iznos za sjemenište, a

⁶⁶ Josip Kolanović, „Dnevnik Maksimilijana Vrhovca kao povijesni izvor“, u *Dnevnik (Diarium)*, sv. 1 (1801-1809.), ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, Zavod za hrvatsku povijest, 1987.), 86.

⁶⁷ *Diarium*, 39, 69, 151, 225, 317, 321.

⁶⁸ *Diarium*, 48-49, 99, 225, 407, 409, 415, 441, 443, 449, 461, 471, 485, 487, 501, 525.

⁶⁹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 206-209.

⁷⁰ Kolanović, „Dnevnik Maksimilijana Vrhovca“, 86.

⁷¹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 213-214.

za bolesnike u bolnici milosrdne braće napravio je još 1819. godine zakladu od 10 000 forinti. Mnogo je novaca dao i siromašnim stanovnicima svoje biskupije. Dobra poput Stubice, Rakitovca i Golubovca ostavio je grofovima Sermage. Osnovao je i posebnu zakladu za uređenje Vlaške ulice u Zagrebu i njoj je ostavio 48 973 forinti.⁷² Dakle, vidljivo je da je biskup Vrhovac očekivao da će se nastaviti s onim gdje je on započeo, a s obzirom da je on puno toga učinio, sljedećim generacijama će biti uvelike olakšan posao. Vrhovca je na mjestu zagrebačkog biskupa naslijedio Aleksandar Alagović.⁷³

⁷² Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 214-215; Đuro Stjepan Deželić, *Vrhovčeva zaklada za imovnu obćinu Vlaška ulica u Zagrebu* (Zagreb, 1907.).

⁷³ <http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi>, posjet 30.10.2013.; Aleksandar Alagović (zagrebački biskup 1829-1837.).

4. Jozefinističko razdoblje u životu i djelovanju biskupa Vrhovca

Jozefinizam je „politička filozofija odnosno ime povijesnog razdoblja 18. i prve polovice 19. stoljeća kada je nastojanjem državnih upravnih vlasti uspostavljen državno-politički sustav s osobitim kulturnim, društvenim i gospodarskim programom koji je na svim područjima javnog života, a napose na crkvenom, obilježio javni život u Habsburškoj Monarhiji“.⁷⁴ Također možemo ga definirati i kao „sveukupan program društvenog i političkog ustrojstva države u duhu prosvjetiteljstva, prisutan već za vrijeme Marije Terezije“.⁷⁵ Dakle, nekoliko je segmenata koje valja uzeti u obzir kada govorimo o jozefinizmu. Prije svega, jozefinizam je oblik prosvjetiteljstva specifičan za Habsburšku Monarhiju. Drugo, jozefinizam, iako kao pokret nosi ime osobe koja ga i najviše simbolizira, Josipa II., on se pojavio već polovicom 18. stoljeća za vrijeme vladavine njegove majke Marije Terezije i trajat će do sredine 19. stoljeća kada je Habsburška Monarhija sklopila konkordat sa Svetom stolicom. Treće, cilj jozefinizma je bio preurediti društveno-političke odnose u Habsburškoj Monarhiji na način da država bude osnovni motor-pokretač svega razvoja. I četvrto, u provedbi svoje politike habsburški su vladari najviše problema imali s Crkvom zato što su htjeli preuzeti potpunu kontrolu nad njom.⁷⁶

Ideje prosvjetiteljstva, naročito one liberalnoga karaktera, velikom brzinom će se proširiti iz Francuske prema ostalim europskim krajevima i poljuljat će same temelje starog poretka. One će prodrijeti i u Habsburšku Monarhiju. Ali situacija je na ovim prostorima bila nešto složenija. Ponajprije, na prijestolje je došla žena što je dotada bilo nezamislivo pa se čak morao i njoj prilagođavati ustavni zakon kako bi uopće Karlo VI. mogao na svoju kćer prenijeti vladarska prava.⁷⁷ Uz određeni otpor u Ugarskoj to je ipak provedeno te je ona zasjela na prijestolje. Odmah je uvidjela da će se morati dogoditi značajne promjene.⁷⁸ Reforme su postale nužne, stoga je carica posegnula za njima okruživši se za to spremnim suradnicima. One su imale za cilj u potpunosti transformirati državu prema novim prosvjetiteljskim zasadama. Promjene koje su se dogodile bile su dalekosežne te su u mnogim

⁷⁴ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 49.

⁷⁵ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 49.

⁷⁶ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 49-65.

⁷⁷ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 23.

⁷⁸ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 23.

sferama radikalno mijenjale dotad ustaljene običaje.⁷⁹ Najočigledniji primjer su promjene u vjerskom odnosno konfesionalnom području. Tome treba dodati da se carica nije imala namjeru odricati svoje vrhovne uloge, stoga je i oblik vladavine ostao isti kao i do tada, dakle, apsolutizam, ali ukomponiran u novo, modernije ruho s pridjevom prosvijećeni što nije bilo ništa neuobičajeno u Europi tijekom 18. stoljeću.

Mariju Tereziju naslijedio je njezin sin Josip koji je bio njen suvladar od 1765. godine.⁸⁰ Njega također možemo smatrati prosvijećenim apsolutistom budući da je nastavio reforme koje je započela njegova majka, ali on ih je ubrzao i produbio i time je okrenuo plemstvo protiv sebe. Otpor je najviše izazvala vladareva upornost u nametanju germanizacije te centralističko i apsolutističko vladanje koje je bilo usmjereno protiv snage i povlastica plemstva. Ipak jedan dio uglednika cara je podržavao i njih nazivamo jozefinističkom inteligencijom. Osim Vrhovca toj inteligenciji pripadali su, među ostalima, i Nikola Škrlec Lomnički, Adam Baltazar Krčelić, Tituš Brezovački, Matija Petar Katančić, Matija Antun Reljković, Antun Kanižlić, itd.⁸¹

Kakva je bila politika habsburških vladara prema Crkvi u 18. stoljeću? U skladu sa svojom politikom prosvijećenog apsolutizma koja je na prvo mjesto u diktiranju društvenih pravila postavila državu neminovno je moralo doći do sukoba između države i Crkve. Već s prvim reformama Marije Terezije dolazi do naglog zaoštavanja odnosa između Crkve i države. Reforme su bile provođene usprkos otporima na terenu. Primjerice, zabranila je osnivanje novih samostana i povećanje crkvenih posjeda, a nad upravom crkvenih dobara uvela je strogu državnu kontrolu, a stupanje u samostane onemogućeno je prije 24. godine. No niti ovdje se nije zaustavila, pa je ograničila broj svetkovina i procesija te je kontakt klerika s papom bio nadziran.⁸² Ali Crkvu je najviše pogodila reforma koja se tiče školstva, a koja je išla za tim da joj se u potpunosti oduzme nadzor nad školstvom. Papa je ukinuo isusovački crkveni red pa se time okoristila i Marija Terezija te je uzela pod svoje okrilje njihove obrazovne institucije, među njima i zagrebačku Akademiju koja je pretvorena u Kraljevsku

⁷⁹ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 23-26.

⁸⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Europapress holding, 2008.), 223-224.

⁸¹ Juraj Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji“, u *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994, zbornik u čast Franje Kuharića*, urednik Antun Škvorčević (Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995.), 313; Iveljić, *Banska Hrvatska*, 29; *Povijest Hrvata*, sv. 2, 339-340.

⁸² Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

akademiju znanosti.⁸³ Žešće crkvene reforme provodit će njezin sin pa će na njega pasti sav teret nezadovoljstva crkvenih krugova, stoga je mnoge od njih morao naposljetku ukinuti.

Josip II. je u provedbi crkvene reforme imao dva cilja, prvi je bio provesti vjersku toleranciju i drugo, podvrgnuti Crkvu državi.⁸⁴ Ta reforma sastoji se od nekoliko segmenata od kojih mnogi nisu Crkvi bili po volji jer su izravno zadirali u njen unutarnji ustroj i oduzimali joj neka osnovna prava koja je ona gradila stoljećima, poput nadzora nad školstvom. Najvidljivije je miješanje svjetovne u crkvenu vlast u sljedećim činjenicama. Prvo, vladar ima isključivo pravo biranja crkvenih velikodostojnika, prema tome i biskupa i nadbiskupa, drugo, vladar je zabranio komunikaciju crkvenih oblasti i pojedinaca u Monarhiji s onima izvan nje, treće, ukinuto je više od 800 samostana, osim onih koji su se brinuli za bolesnike i odgoj mladeži, a najveće žrtve u Hrvatskoj su bili benediktinci i pavlini. I četvrto, država je odlučila da će kontrolirati odgoj i obrazovanje budućih svećenika pa su umjesto dotadašnjih sjemeništa ustrojena nova na kojima se poučavalo po novom nastavnom planu i programu te korištenjem prosvjetiteljske literature koju je odobrila država.⁸⁵ Bilo je i pozitivnijih znakova reformi. Jedan od njih je znameniti Edikt o toleranciji koji je izdan godinu dana po carevu dolasku na prijestolje i kojim su svim kršćanskim vjerama priznata neka prava poput slobode ispovijedanja vjere, obavljanja javnih dužnosti, akademskog dostojanstva, prava građanstva, naseljavanja, posjedovanja dobra i zemlje, itd. Ali i dalje je vladajuća konfesija bila privilegirana.⁸⁶ Druga pozitivna stvar crkvene reforme bilo je osnivanje brojnih novih župa. Tako je u Zagrebačkoj biskupiji bilo osnovano između 1789. i 1790. preko sto novih župa⁸⁷, a pojačana je skrb i briga oko uzdržavanja siromašnih župa i pastoralnoga klera.⁸⁸

Gdje je u svemu tome bio zagrebački biskup Vrhovac? Vrhovac je bio jozefinist u punom smislu te riječi. Tri najočiglednija dokaza su ta da se Vrhovac relativno brzo uspinjao na društvenoj ljestvici te je postao rektorom centralnog sjemeništa u Pešti, a zatim i zagrebačkim biskupom zaslugom i voljom samog cara Josipa II. Drugo, potezi koje je Maksimilijan Vrhovac poduzeo čim je postao zagrebačkim biskupom to najočitije sugeriraju. I treće, Maksimilijan Vrhovac je bio pripadnik masonerije, dakle bio je slobodan zidar. O ovim

⁸³ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 25.

⁸⁴ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

⁸⁵ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 267-276; Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311-313; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 49-65.

⁸⁶ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 27.

⁸⁷ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 272-275; *Povijest Hrvata*, sv. 2, 339; Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

⁸⁸ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

trima segmentima kao najočitijim jozefinističkim znakovima biskupa Vrhovca opširnije ćemo govoriti u nastavku.

Vrhovac se upoznao s jozefinističkim idejama i prije nego je postao zagrebačkim biskupom. U Zagrebu je glavni promicatelj jozefinizma bio profesor na Kraljevskoj akademiji znanosti Franjo Milašin.⁸⁹ I Vrhovčev prethodnik Josip Galjuf prihvaćao je prosvjetiteljstvo te se okružio suradnicima kojima nisu bile strane takve ideje. Tom je krugu pripadao i mladi Vrhovac koji je u to vrijeme radio na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu u statusu izvanrednog profesora, a ujedno je bio i zamjenik upravitelja sjemeništa⁹⁰. Dakle, stvorena je zagrebačka škola ranog jozefinizma kojoj su sedamdesetih godina 18. stoljeća pripadali brojni utjecajni ljudi, ne samo iz Crkve. A svi su ti ljudi postali širitelji jozefinističkih ideja.⁹¹ Vrhovac se s jozefinizmom upoznao kao student u Hrvatskom kolegiju u Beču, a zatim i u Bologni. Zasigurno jedan od ključnih događaja bilo je upoznavanje s profesorom Franjom Milašinom. Vrhovac i Milašin su se upoznali u Beču, a Vrhovac je ujedno bio i Milašinov gojenac.⁹² Vrhovca su se izuzetno dojmile prosvjetiteljske ideje i način na koji ih je car Josip II. nastojao provesti u praksi. Uvidio je da su Crkvi potrebne velike promjene kako bi pratila korak s brojnim društvenim promjenama i kako ne bi izgubila vjernike i upravo je u prosvjetiteljstvu pronašao onu ideologiju za koju je smatrao da može biti od velike koristi u postizanju tih promjena. Mnogo je toga bilo primamljivo u širokoj paleti jozefinističkih reformi, ponajprije želja cara za uspostavom pravednijeg i humanijeg društvenog uređenja, a to bi se dogodilo ako bi zaživjeli zakoni poput onoga o ukidanju kmetstva, vjerskoj toleranciji, unapređivanja gospodarstva te poboljšavanja prosvjetne slike društva.⁹³ Mnogi smatraju da je nastojanje jozefinista, koji su inzistirali da se najprije provedu društvene reforme, bilo glavnim razlogom da ideje, koje su u Francuskoj dovele do prolijevanja krvi, u Habsburškoj Monarhiji nisu potaknule revoluciju.⁹⁴

Jozefinističke reforme promijenile su svakodnevicu svećenstva. Već smo rekli da je car smatrao župu osnovnom jedinicom crkvene djelatnosti pa je prekrojio ustroj crkvenih oblasti osnivanjem brojnih novih župa. Tako je i na prostoru Zagrebačke biskupije bilo

⁸⁹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 68-69.

⁹⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 70.

⁹¹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 66-74.

⁹² Hoško, *Biskup Vrhovac*, 71.

⁹³ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 313.

⁹⁴ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 313.

osnovano više od stotinu novih župa u roku godine dana (1789-1790.).⁹⁵ Župe su osnivane zato što su trebale pridonijeti jačoj prisutnosti Crkve na terenu, a kako je kontrolu nad Crkvom preuzela država to je bio još jedan od elemenata na koji način bi država kontrolirala svoje podanike.⁹⁶ Također, Vrhovac je baš po uzoru na samog cara odlučio primijeniti reformirano bogoslužje na prostoru Zagrebačke biskupije pa je ukinuo zastarjeli zagrebački obred i zamijenio ga modernijim, rimskim, koji je trebao biti proveden već po završetku Tridentskog koncila.⁹⁷

Nadalje, dokaz da se Maksimilijan Vrhovac slagao s Josipom II. bilo je i njegovo zalaganje za promjenu lika i uloge svećenika u društvu. Svećenik, prema jozefinističkom konceptu, treba biti duhovni i moralni uzor za cijelu pastvu. Oni su svojim radom, trudom i zalaganjem trebali promijeniti stavove i navike vjernika.⁹⁸ Prije svega toga bilo je nužno osposobiti ih da prihvate novi pastoralni program. Stoga je država odlučila promijeniti njihov odgoj. Umjesto dotadašnjih, ustrojena su tzv. generalna sjemeništa u većim gradovima Monarhije.⁹⁹ Na čelu tih generalnih sjemeništa bili su vladaru odani ljudi pa je na čelo peštanskog 1785. godine došao Maksimilijan Vrhovac. Nastavni plan i program bio je propisan od strane države i bio je u duhu prosvjetiteljstva.¹⁰⁰ Uz kurikulum koji je odisao novim idejama bila je potrebna i građa iz koje će budući svećenici učiti pa je u tu svrhu bila pripremljena literatura iz koje su izvirale nove ideje, a svrha koje je bila, da studenti, kada izađu iz školskih klupa, nastoje ono što su usvojili u sjemeništu i primijeniti u praksi. U toj literaturi veliki je naglasak stavljen na svećenike. Oni su trebali drukčije poučavati svoje vjernike, a za propovijedanje im nije smjelo biti dovoljno samo stajanje ispred oltara već su morali stalno biti u kontaktu s vjernicima, vršiti vizitacije, posjećivati stare, bolesne i nemoćne, podjeljivati sakramente, posebno se posvetiti djeci.¹⁰¹ Dakle, otprilike je takav odgoj bio propagiran u samim sjemeništima.

Kao nagrada za sav trud oko organizacije peštanskog sjemeništa koje je odisalo jozefinizmom Vrhovac je nagrađen položajem zagrebačkog biskupa 1787. godine. Na toj

⁹⁵ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 272-275; *Povijest Hrvata*, sv. 2, 339; Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

⁹⁶ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 275.

⁹⁷ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 288-289; Vladimir Zagorac, „Liturgija Zagrebačke crkve“, u *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994, zbornik u čast Franje Kuharića*, urednik Antun Škvorčević (Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995.), 518-519.

⁹⁸ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 78-79.

⁹⁹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 79-81.

¹⁰⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 82-84.

¹⁰¹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 92-109, 111-142.

poziciji još će više doći do izražaja Vrhovčevi jozefinistički postupci. Često je obilazio vjernike, vršio vizitacije, brinuo se o kleru, volio je propovijedati, na glasu je bio kao dobar govornik, dakle, sve ono što je Josip II. zahtijevao od svojih svećenika. Brinuo se o župnicima svoje biskupije. On je bio protiv posvjetovnjačenog života svećenika, a inzistirao je na savjesnosti i zauzetosti za pastoralni rad. Donosi odluku da se najmanje dva puta godišnje po dekanatima moraju održati sastanci klera gdje bi svećenici raspravljali o svim važnim moralnim, duhovnim i teološkim pitanjima te o problemima u svojem dekanatu.¹⁰² Izdao je priručnik za svećenike *Memoriale vitae sacerdotalis* 1803. godine i u njemu traži od svećenika da se u svome radu ugledaju u Krista.¹⁰³ Godine 1803. održava i sinodu svećenika Zagrebačke biskupije na kojoj se raspravljalo o nestašici aktivnih i zbrinjavanju nemoćnih svećenika, a naglasak je stavljen na unapređivanju pastoralnog rada u biskupiji i poboljšanju svećeničke stege¹⁰⁴. Na toj sinodi donose se odluke koje pridonose tome da Vrhovca svrstamo u jozefiniste. Osim već spomenutih praktičnih savjeta svećenicima Vrhovac je inzistirao da svećenici koriste njegov *Rituale romano-zagrabiense* iz 1796. godine. To je bio obrednik koji je trebao služiti svećenicima u lakšem obavljanju njihovih pastoralnih zadaća, a pripremljen je na temelju jozefinističkog Novog bogoslužnog reda iz 1786. godine. Osobno je tri puta obavio vizitaciju svoje prostrane biskupije, od 1792-1794., 1801-1805. i 1822-1824. godine¹⁰⁵ Skrbio se, baš kao što je to i bila namjera Josipa II., za siromašne župnike te je utemeljena vjerozakonska zaklada iz koje će se podizati brojne crkve u novoosnovanim župama.¹⁰⁶ Godine 1804. priredio je *Kratki keršćanski navuk* i uvrstio ga u biskupijski molitvenik *Molitve koje duhovni paztiri...*¹⁰⁷ To je bio *Mali katekizam* tadašnjeg, od države propisanog, *Austrijskog katekizma*, i on je od 1777. godine bio obvezatan priručnik u cijeloj zemlji, a Vrhovac ga je sada priredio za korištenje svećenicima svoje biskupije¹⁰⁸. Ali jozefinizam je predviđao da svećenici, osim što moraju postati dušobrižnici, moraju biti i državnim službenicima. Oni su trebali primati državne uredbe putem svoga biskupa sa zadaćom da ih obznane vjernicima, a država je kontrolirala kako se ispunjava ta zadaća.¹⁰⁹

Vrijedi se još osvrnuti i na program obnovljenog sjemeništa u Zagrebu koje je nastalo nakon smrti Josipa II., a nakon što se uvidjelo da su rezultati u odgoju svećenika u generalnim

¹⁰² Hoško, *Biskup Vrhovac*, 92-109, 111-142.

¹⁰³ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 340.

¹⁰⁴ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 340.

¹⁰⁵ Pogledati priručnik Metod Hrg-Josip Kolanović, urednici, *Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.).

¹⁰⁶ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

¹⁰⁷ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 9.

¹⁰⁸ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 9.

¹⁰⁹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 93.

sjemeništima bili vrlo slabi, a motivacija za obavljanje svećeničkog poziva je padala. Stoga ih je Leopold II. ukinuo i ponovno dozvolio biskupima da sami organiziraju teološke studije i izobrazbu kandidata u svojim biskupijama.¹¹⁰ Tako je Vrhovac već u jesen 1790. godine donio *Privremene uredbe o nastavi i vodstvu obnovljenog sjemeništa*.¹¹¹ Nakon kratkog spora između Vrhovca i zagrebačkog Kaptola oko pitanja nadležnosti nad sjemeništem Vrhovac je 1799. godine donio nova i konačna sjemenišna pravila poznata kao „*Systema educationis cleri junioris in seminario diocesano zagrabiensi*“ i ona su bila upravljena prema novom jozefinističkom ruhu što se najbolje ogleda u činjenici da je ukinuo dotadašnji običaj da Kaptol, roditelji i velikaši predstavljaju pojedine kandidate za svećenike i za primanje crkvenih redova. Ujedno je Vrhovac odlučio o unutarnjem hijerarhijskom ustrojstvu obnovljenog sjemeništa.¹¹² Ali što se nastavnog plana i programa te literature tiče tu se nije ništa promijenilo. I kurikulum i literatura će i nadalje odisati jozefinizmom.¹¹³ Iz ovoga je vidljivo da jozefinizam nije nestao 1790. godine te da ga Vrhovac nije prestao prakticirati smrću svoga „zaštitnika“.

Najočitiji dokaz da je Vrhovac prigrlio jozefinističke ideje jest onaj o njegovoj pripadnosti slobodnim zidarima. Iako su se dugo lomila koplja oko istinitosti te činjenice danas imamo previše dokaza da ne bismo povjerovali u ovu konstataciju. Naime, u historiografiji su se obično sukobljavale dvije struje. S jedne strane bila je katolički usmjerena historiografija koja je tvrdila da budući zagrebački biskup nije bio član te organizacije, dok su suprotne teze iznosili masonski usmjereni povjesničari.¹¹⁴ Iako je na to upozorio još Ferdo Šišić 1926. godine¹¹⁵, tek je objavljivanjem znanstvenog rada Josipa Kolanovića 1981. godine dokazano da je Vrhovac pripadao tom krugu ljudi. Glavni razlog činjenice što mnogi crkveni povjesničari nisu vjerovali tvrdnjama o Vrhovčevoj masonskoj usmjerenosti odnosio se na tvrdnju da su oni masoneriju smatrali nečim vrlo pogubnim i štetnim za samu Crkvu, pritom zaboravljajući na činjenicu da je masonerija izrazito anticrkveni karakter imala samo u Francuskoj dok je na prostoru Habsburške Monarhije ona bila izuzetno prosvjetiteljski raspoložena i željna da pripomogne vladajućim strukturama u provođenju društvene

¹¹⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 84.

¹¹¹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 84.

¹¹² Hoško, *Biskup Vrhovac*, 85.

¹¹³ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 85-89.

¹¹⁴ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 2-3.

¹¹⁵ Ferdo Šišić, „Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca. Francuska revolucija i bečki dvor. Slobodno zidarstvo u Zagrebu i Hrvatskoj.“ *Novosti* broj 149-152, od 01-04.06.1926.

modernizacije.¹¹⁶ Upravo je slobodno zidarstvo postala neslužbena organizacija jozefinističke inteligencije.¹¹⁷

Slobodnozidarske lože svoj će procvat doživjeti od sredine 18. stoljeća. Najveće zasluge za procvat slobodnog zidarstva u Habsburškoj Monarhiji pripadaju suprugu carice Marije Terezije, Franji Stjepanu Lotarinškom, a nakon njega sin mu je Josip dodatno učvrstio takvu organizaciju koja mu je trebala biti oslonac u provođenju njegovih prosvjetiteljskih namjera.¹¹⁸ U Hrvatskoj se prve lože osnivaju šezdesetih godina 18. stoljeća, a njihovi su utemeljitelji bili grofovi Ivan Drašković i Stjepan Niczky.¹¹⁹ Slobodni zidari prihvaćaju prosvjetiteljske ideje te se zalažu za jednakost među ljudima, vjersku toleranciju, širenje prosvjete i znanosti, gospodarsko uzdizanje naroda, protivnici su apsolutizma, itd.¹²⁰ Stoga je bespredmetno raspravljati o nekakvoj protucrkvenoj djelatnosti. Slobodnim zidarima pripadali su i Vrhovčevi prethodnici Ivan Paxy i Josip Galjuf.

Biti slobodnim zidarom u drugoj polovici 18. stoljeća bila je svojevrsna prednost za svakog pojedinca koji je bio članom te organizacije, ono mu je omogućavalo brzo uspinjanje na društvenoj ljestvici i utjecaj na društveno-političke prilike. Stoga ne bi trebala čuditi konstatacija da nije bilo onoga koji je prihvatio nove, svježije prosvjetiteljske ideje, a da nije bio članom neke slobodnozidarske lože. Među njima se nalazio i Maksimilijan Vrhovac. Nekoliko je dokaza iznio Kolanović u prilog tezi da je Maksimilijan Vrhovac bio slobodni zidar. Prvi je popis većine slobodnozidarskih loža na cjelokupnom državnom teritoriju s kraja 18. stoljeća koji se čuva u bečkom Haus-Hof und Staatsarchivu. U jednom od spisa u kutiji o slobodnozidarskim ložama nalazi se i popis tih organizacija u Hrvatskoj i to one u Karlovcu, Varaždinu, i one koja nas najviše interesira, lože Prudentia u Zagrebu.¹²¹ Uz svaku ložu donose se imena njenih članova te koju ulogu obnašaju u toj loži, a zatim i njihova prava imena sa službom koju su obnašali. Na prvome mjestu u zagrebačkoj loži nalazi se Ivan Drašković dok je kao treći član naveden Maksimilijan Vrhovac kao *publicola*, a njegova služba je govornik. Pretpostavka je da je taj popis nastao između 1784. i 1785. godine. Iz toga popisa je vidljivo da je zagrebačka slobodnozidarska loža imala trideset članova od kojih su

¹¹⁶ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 3.

¹¹⁷ Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 315.

¹¹⁸ Josipa Dragičević, „Maksimilijan Vrhovac i slobodno zidarstvo u 18. stoljeću“, *Croatica Christiana periodica* 66 (2010): 50.

¹¹⁹ Dragičević, „Maksimilijan Vrhovac“, 52.

¹²⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 34; Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 16.

¹²¹ Zagrebačka slobodnozidarska loža Prudentia osnovana je 1773. godine.

šestorica bili svećenici.¹²² Drugi dokument koji svjedoči o Vrhovčevoj pripadnosti masonima jest čestitka u obliku pisma koju je Prudentia uputila svojoj bečkoj suradnici kako bi joj čestitala četvrti rođendan, a podatak da je među potpisnicima te čestitke bio i Vrhovac dodatno naglašava tezu o Vrhovčevom masonstvu.¹²³ Kad k tome pridodamo i Šišićeve navode i popis zagrebačke lože iz 1778. godine¹²⁴ to mora biti dovoljnim razlogom crkvenim povjesničarima i svima onima koji i dalje ne vjeruju u Vrhovčevo masonstvo da se okrenu drukčijim razmišljanjima.

Da zaključimo, pouzdano se može dokazati da je Vrhovac bio slobodnim zidarom u razdoblju od 1778. do 1785. godine, od dolaska sa studija iz Italije u Zagreb pa do trenutka kada ga je Josip II. imenovao ravnateljem generalnog sjemeništa u Pešti. Činjenica je također da se i za vrijeme svog boravka u Pešti družio s masonima pa se tako sprijateljio s poznatim ugarskim masonom Fesslerom, a upoznao je i Ignjata Martinovića¹²⁵. Nakon što se vratio u Zagreb, sada u svojstvu biskupa, nemamo više dokaza da je nastavio karijeru među slobodnim zidarima.¹²⁶ Jedan od razloga je svakako bio taj što je car Josip II. uvidio da mu jozefinistička inteligencija, okupljena u slobodnozidarskim ložama, može postati opasna konkurencija u obnašanju vlasti pa je odlučio lože staviti pod državni nadzor.¹²⁷ Tijekom narednih godina broj loža rapidno se smanjuje, a zagrebačka Prudentia nestala je 1787. godine. Konačna zabrana svih tajnih društava uslijedila je nakon što je na prijestolje došao izuzetno konzervativni vladar Franjo II. koji se, opečen iskustvom jakobinske urote, ali i prevratom kakav se dogodio u Francuskoj, odlučio na ovaj drastičan korak.¹²⁸

¹²² Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 4-6.

¹²³ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 7-8.

¹²⁴ Ferdo Šišić, „Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca. Francuska revolucija i bečki dvor. Slobodno zidarstvo u Zagrebu i Hrvatskoj.“ *Novosti* broj 149-152, od 01-04.06.1926; Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 6.

¹²⁵ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 9.

¹²⁶ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 10.

¹²⁷ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 10; Dragičević, „Maksimilijan Vrhovac“, 54.

¹²⁸ Kolanović, „Jedna sporna epizoda“, 11.

5. Urota Ignjata Martinovića

Liberalne i slobodoumne ideje francuske revolucije su se početkom devedesetih godina 18. stoljeća ubrzano širile starim kontinentom te su stigle i na prostor Habsburške Monarhije. U njoj je na prijestolje po smrti svog oca sjeo 1792. godine izuzetno konzervativni vladar Franjo II. koji nije dopuštao nikakve novotarije te je svim silama nastojao zadržati stari poredak.¹²⁹ Već za vrijeme Leopolda reformirana je tajna policija pa je država uskoro bila premrežena raznim detektivima i špijunima. Franjo II. je bio izuzetno oštar i kritičan u suzbijanju svakog, pa i najmanjeg znaka koji bi mogao ugroziti njegov, ali i položaj konzervativne aristokratske elite kojom je bio okružen. Stoga su bili donijeti brojni zakoni koji su trebali spriječiti prodor liberalnih ideja u zemlju. Išlo se tako daleko da je u jesen iste godine car zabranio sve trgovinske odnose s Francuskom.¹³⁰ To je ujedno bilo i vrijeme rata koalicije europskih zemalja protiv novog poretka u Francuskoj.

Društvo je počelo osjećati promjene uslijed proboja ideja proisteklih iz francuske građanske revolucije. Kao dokaz da su se postupno počele događati promjene navest ćemo pismo zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca od 19. veljače 1794. godine u kojem on, između ostalog, kaže „*da se u Zagrebu običaji iz dana u dan sve više kvare te da se taj grad takmiči u pokvarenosti običaja s najvećim gradovima. Rastave brakova se gomilaju. Sve to daje tužnu sliku Hrvatske koja će biti još žalosnija ako politička vlast ne doskoči tom zlu. Nedavno osnovano kazalište u Zagrebu čini se rajem delicija novog života*“.¹³¹ I zato je država uprla sve snage te uložila goleme napore da naznake novih ideja skrši u korijenu. A naznaka je bilo. Možda najočitije naznake su cirkuliranja brojnih pisama i poruka diljem većih gradova¹³² u kojima se pozivalo na ustanak kako bi se dogodile promjene koje su išle čak toliko daleko da su inzistirale na zbacivanju dinastije i potpunom preuređenju države na posve drukčijim temeljima. U Zagrebu je veliku prašinu podigla jedna pučka pjesma koja je visjela na drvu slobode postavljenom 1794. godine.¹³³ Autor pjesme je bio nepoznat, ali je njezin sadržaj toliko kompromitirao plemićke elite da se cijela država digla na noge te su počela nagađanja tko je zapravo autor te pjesme pa se čak sumnjalo i na biskupa Vrhovca, ali

¹²⁹ Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 221.

¹³⁰ Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 226.

¹³¹ Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 224.

¹³² Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 19.

¹³³ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 19; Vaso Bogdanov, *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića* (Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1960.), 154-166.

istraga nije dala nikakvih konkretnih rezultata.¹³⁴ A od te pjesme puno opasnije za dinastiju bio je pomno smišljen i razrađen plan kojemu je na čelu stajao jedan ugarski opat zajedno sa svojim suradnicima. Riječ je o planu Ignjata Martinovića i njegova kruga koji je stremio temeljitom restrukturiranju društveno-političkih odnosa u Monarhiji.

Ova zavjera smatra se najranijim pokušajem da se u našim krajevima provede građanska revolucija po uzoru na Francusku.¹³⁵ Ugarski opat Ignjat Martinović, stvorio je jakobinsku organizaciju koja je trebala promijeniti društveno-političke odnose u Habsburškoj Monarhiji.¹³⁶ Društvo koje je sačinjavalo tu organizaciju bilo je izuzetno heterogeno, a sačinjavali su ga brojni intelektualci, pisci, biskupi¹³⁷, itd. Osim toga krug Martinovićevih suradnika bio je i etnički heterogen. Krug koji je isplanirao urotu bio je sačinjen od Martinovića i četvorice njemu bliskih suradnika, a među njima nije bilo zagrebačkog biskupa Vrhovca.¹³⁸

Martinović je zastupao tip društvenog uređenja kakav je bio u Francuskoj, a s težnjom prema republici, a k tome i ostale ideje proizašle iz francuske revolucije poput slobode, bratstva i jednakosti, obrazovanja, itd.¹³⁹ Pismom caru Franji II. 1794. godine otvoreno je pokazao da se ne slaže s njegovom konzervativnom politikom. Naime, u tom mu pismu objašnjava kako mora promijeniti smjer svoje vanjske politike, jer ako to ne učini, suočit će se s teškim posljedicama budući da će ovakva vanjska politika kakvu sada vodi prema Francuskoj uvelike koristiti njegovim glavnim kontinentalnim suparnicima, carskoj Rusiji i militariziranoj Pruskoj.¹⁴⁰ Pripreme za pobunu bile su u punom zamahu. No, država je također pojačala svoje napore u otkrivanju potencijalnih neprijatelja te je s vremenom Martinoviću i njegovim jakobincima ostajalo sve manje manevarskog prostora. Bečka policija je otkrila urotu te je krajem lipnja 1794. godine Martinović zajedno sa suradnicima bio uhapšen.¹⁴¹ Nakon što su priznali sve grijehe koji su im se stavljali na teret zaključeno je da s njima treba postupati kao s najokrutnijim teroristima koji su izravno ugrozili sigurnost čitave države te su naposljetku bili pogubljeni u Budimu u svibnju 1795. godine.¹⁴²

¹³⁴ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 154-166.

¹³⁵ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 5.

¹³⁶ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 36; Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 9-30; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 72.

¹³⁷ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 5.

¹³⁸ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 5-6, 47-58.

¹³⁹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 36; Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 314.

¹⁴⁰ Ferdo Šišić, „Biskup Makso Vrhovac i Martinovićeva urota“, *Vienac: zabavi i pouci* 35 (1903.): 393.

¹⁴¹ Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 228.

¹⁴² Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 228.

Smrću Josipa II, njegovog političkog zaštitnika i prodiranjem liberalnih sastavnica francuske revolucije u Habsburšku Monarhiju, a koje je car proglasio antidržavnima, te kao bivši mason biskup Vrhovac je dospio na metu kritika. Te kritike su se pojavile već za Leopolda II. koji u jednom pismu ističe i ovo: „*Biskup Vrhovac iz Zagreba u Hrvatskoj ima mnogo talenata, veoma je profinjen i istančan, ali je malo sumnjiv.*“¹⁴³ Već tijekom 1792. godine počeo će problemi za zagrebačkog biskupa. Na dvoru su se tijekom te godine počele pojavljivati optužbe protiv njega.¹⁴⁴ Isprva biskup na to nije obraćao pozornost, no te optužbe neće prestajati. Smatrao je da su te optužbe djelo Matije Protupelca pa je zamolio Josipa Keresturija da izvidi da li je to istina. On nije pronašao nikakve dokaze kojima bi mogao okriviti Protupelca za klevetanje zagrebačkog biskupa caru i to je javio Vrhovcu.¹⁴⁵ No, Vrhovac nije bio zadovoljan s tim, znao je da ima mnogo protivnika i bio je svjestan da ga oni vjerojatno tuže samom caru zbog njegove aktivnosti koja je njima izuzetno smetala. On sam je smatrao da su to neki zagrebački kanonici koji nisu bili zadovoljni s njime, stoga tijekom 1793. godine moli Ugarsko namjesničko vijeće da ih smijeni i imenuje one koji neće rogozoriti nego one koji će održavati mir i služiti za opće dobro Crkve i cjelokupne društvene zajednice ili pak biskup Okolicsanyi, savjetnik Ugarske dvorske kancelarije, a koji je bio izraziti antijozefinist.¹⁴⁶ Car odlučuje da Vrhovac mora doći u Beč opravdati se.¹⁴⁷ On to i čini tijekom 1793. godine. Nakon saslušanja utvrđeno je da Vrhovac nije ništa kriv.¹⁴⁸ No sve su to bile prolazne afere, a puno veći problemi za Vrhovca će uslijediti hapšenjem Ignjata Martinovića.

Uslijedili su teški dani za biskupa Vrhovca. Osim Martinovića biskupa su gotovo istovremeno optužili zagrebački tiskar Kotsche zajedno sa svojom suprugom zato što se nikako nisu mogli pomiriti s činjenicom da je biskup nabavio tiskaru pa im je sada postao konkurencija, a biskupa je optužio i Stjepan Brigljević koji je radio kao njegov odvjetnik, ali je bio otpušten iz njegove službe i sada se htio osvetiti Vrhovcu.¹⁴⁹ Osnova svih optužbi bazirala se na činjenici da biskup koketira s liberalnim i prosvjetiteljskim idejama te da upravo takve ideje i stavove prenosi svojim vjernicima, studentima i suradnicima te ga treba u tome spriječiti što je prije moguće.¹⁵⁰ Kotsche, da bi dobio zadovoljštinu, a jedina prava

¹⁴³ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*, 151.

¹⁴⁴ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 72-73.

¹⁴⁵ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 73-75.

¹⁴⁶ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 75-76.

¹⁴⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 76.

¹⁴⁸ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 76-77.

¹⁴⁹ Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 394; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 78.

¹⁵⁰ Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 394.

zadovoljština što se njega tiče bila bi da biskup proda ili zatvori svoj tiskarski obrt, upušta se u razne manipulacije često i izmišljajući navode kako bi čim više ocrnio i diskreditirao biskupa. Tako ocjenjuje da biskupu njegova tiskara služi za štampanje tajnih spisa te da potom te spise šalje u Njemačku i Ugarsku, ali on se tu ne zaustavlja nego tvrdi da je upravitelj tiskare svećenik Schwerling koji je bio vrlo sumnjiv i koji je prije toga već bio protjeran iz dviju dijeceza.¹⁵¹ Optužbe su bile znak da se Vrhovac opet morao opravdavati i to Ugarskom namjesničkom vijeću kojem ističe da tiskaru nije kupio zbog optužbi kojima ga obasipaju Kotscheovi nego s jednim jedinim ciljem, koristiti svojoj domovini.¹⁵²

U kolovozu 1794. godine bio je uhapšen Siegfried von Taufferer, jedan od znanaca biskupa Vrhovca.¹⁵³ Optužnica ga je teretila da je zaslužan za postavljanje drva slobode u Ljubljani i Zagrebu te da je prilikom svršetka radova priredio veliku svečanost kako bi upoznao građane ovih dvaju gradova s naprednim liberalnim idejama, a sve je to činio u suradnji sa zagrebačkim biskupom Vrhovcem i ostalim slobodnim zidarima.¹⁵⁴ Obruč oko Vrhovca sve se više stezao da bi kulminirao nakon što je Ignjat Martinović, u tijeku istrage, progovorio o njemu kao suučesniku u pripremanju prevratničkih aktivnosti te je odlučeno da se provede istraga.¹⁵⁵

Martinović upućuje izvještaj 21. listopada 1794. godine dvorskoj policiji u kojem je istaknuo da je zagrebački biskup agitator kojemu je cilj da dođe do prevrata, a u izravnoj je vezi sa svim bečkim i hrvatskim demokratima. Da bi potkrijepio ovu tvrdnju ističe da se prilikom svojeg posljednjeg posjeta prijestolnici intenzivno družio s austrijskim demokratima, posebno s trojicom, profesorom Zippeom, gradačkim državnim savjetnikom Beeckhenom i kustosom dvorske biblioteke Bartschom. S njima je u selima u okolini Beča snivao prevratničke aktivnosti. Nadalje, ističe da je njegova knjižnica najočitiji dokaz da je on prožet demokratskim duhom i nabraja revolucionarna djela koja posjeduje Vrhovčeva zbirka. Te knjige on naručuje iz glavnog grada, a što je najgore, daje ih svojim svećenicima na slobodno uživanje. Kao plod te aktivnosti nastao je širok krug ljudi koji su se zainteresirali za demokratske ideje. Nije siguran da li je Vrhovac poznatu revolucionarnu pjesmu iz 1794. godine koja se širila Zagrebom i koja se nalazila na drvu slobode sam napisao ili ju je napisao netko od njegovih najbližih suradnika, ali je prilično uvjeren da Vrhovac ima prste u svemu

¹⁵¹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 79.

¹⁵² Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 79.

¹⁵³ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 36.

¹⁵⁴ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 79-81, 94-95.

¹⁵⁵ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 94-95.

tome. Na kraju zaključuje da je biskup učinio mnogo krivih poteza koji imaju vrlo negativnih posljedica po samu državu.¹⁵⁶

Nakon što je Martinović podastro svoj izvještaj, Ugarska dvorska kancelarija je odlučila nastaviti s pravosudnim postupkom te je 30. listopada izrazila zahtjev u kojem stoji da joj se moraju predati svi dokumenti koji imaju veze s Vrhovcem.¹⁵⁷ Najprije su preslušani Beecken i Bartsch koje je Martinović spomenuo u svome pismu i oni izjavljuju da izlet u bečku okolicu nije bio povezan s nikakvim prevratničkim aktivnostima.¹⁵⁸ U međuvremenu je u Vrhovčevu obranu stao grof Zinzendorf¹⁵⁹, ali je postupak nastavljen.¹⁶⁰

Vrhovac je napisao pisani izvještaj i svoju je obranu osobno predao caru Franji II. tjedan dana prije Božića 1794. godine. Na početku tog izvještaja Vrhovac piše kako je započelo njegovo poznanstvo s Martinovićem. Govori kako je to bilo 1786. ili 1787. godine u ugarskoj prijestolnici i otada ga nije vidio sve dok nije bio u Beču između 1790. i 1793. godine gdje je stanovao, a posljednji put ga je susreo, nije siguran, u srpnju ili kolovozu 1793. godine. Tada prelazi na drugu Martinovićevu optužbu, onu koja mu imputira da nabavlja demokratska i revolucionarna djela. On smatra svojom dužnošću da se upozna s najvažnijim književnim djelima. Napominje kako je neka od revolucionarnih djela koja je Martinović spomenuo zaista i upotrebljavao, ali mnoga od njih je ugarski opat i izmislio, baš kao što je i izmislio da se tim djelima služe mlađi svećenici zato što im je to biskup omogućio. Nadalje, ističe da nema nikakve veze s revolucionarnom pjesmom iz 1794. godine, dapače, vidio ju je samo jednom u životu i to onda kada mu ju je pokazao hrvatski ban Ivan Erdödy.

Ovim Vrhovčevim izvještajem dvor nije bio zadovoljan te je i dalje sumnjao u Vrhovčevu nevinost budući da je ustanovljeno da je veza između njih dvojice zaista i postojala. Sada je samo trebalo utvrditi koliko je ona zapravo bila duboka. Stoga je naređeno da započne novi krug ovog sudskog procesa koji se malo-pomalo već pretvarao u trakavicu.¹⁶¹

¹⁵⁶ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 81-84; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 394-395.

¹⁵⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 87; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 395.

¹⁵⁸ Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 395.

¹⁵⁹ Grof Zinzendorf je izjavio da je Vrhovcu krimen taj što ga je biskupom imenovao pokojni car Josip II. To je mnogima neoprostivo i sada zahtijevaju da Vrhovac odstupi. Ali ako je prihvatio jozefinističke i prosvjetiteljske ideje to je radila većina plemstva i u tome on ne vidi ništa sporno. Zinzendorf se pita kako je moguće da se Vrhovac pretvorio u demokrata, on tvrdi da ne vjeruje u takvu konstataciju. Tvrdi da Vrhovac puno čita, a ako čita on se ne može smatrati demokratom jer mora znati da je većina francuskog svećenstva prije 1789. godine bila rastrošna i pohlepna, da je živjela u izobilju, a sada su spali na prosjački štap. Pita se da li Vrhovac želi to i konstatira da ako je pri zdravoj pameti ne bi to htio mađarskim biskupima. Preuzeto od Velimir Deželić, *Maksimilijan Vrhovac (1752-1827.)* (Zagreb: Tisak C. Albrechta (Jos Wittasek), 1904.), 85-86.

¹⁶⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 86.

¹⁶¹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 89; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 395.

Najprije je pozvan Martinović da ponovno dade izjavu, ali sada su mu bila postavljena tri pitanja na koja je morao točno odgovoriti.¹⁶² U prvom pitanju se od njega tražilo neka točno imenuje one „demokrate“ s kojima se Vrhovac družio, a zatim mora reći zašto smatra da su oni bili „demokrati“. Odgovor je bio vrlo kratak i općenit. Tvrdio je da pod „demokratima“ podrazumijeva osobe koje imaju visoku stručnu spremu tj. one koji posjeduju mnogo znanja, a to su po njegovom mišljenju odvjetnik Josip Petrović, biskupov tajnik Vukasović, podžupan Marić i biskup Bubanović. Drugim pitanjem zahtijevano je od Martinovića da navede kako zna da ima „demokrata“ u Hrvatskoj i da im je glavni agitator Vrhovac. Martinović prepričava kako je jednom bio u šetnji sa zagrebačkim biskupom, a s njima su bili i njegov tajnik te još jedan župnik kojeg nije imenovao. Upravo taj neimenovani hrvatski svećenik se izjasnio u demokratskom duhu, ne precizirajući na što točno misli, te mu je to odmah postalo sumnjivo, stoga je priupitao tog svećenika da li su i ostali svećenici zaljubljeni u demokratske i slobodoumne ideje na što je ovaj odgovorio potvrdno, a naročito oni koji su izašli iz novog sjemeništa. Drugi dokaz o Vrhovčevoj agitatorskoj sposobnosti koji navodi Martinović jest opet iz razgovora njega i Vrhovca, a tema razgovora ovaj puta bila je javna knjižnica što je bila Vrhovčeva velika želja te je o toj namjeri obavijestio Martinovića. U tom razgovoru, tvrdi Martinović, biskup mu je osobno izrazio nadu da će uspjeti osnovati javnu knjižnicu te će ona biti mjesto pohrane svih revolucionarnih knjiga. U trećem pitanju morao je navesti dokaze na kojima se zasniva njegova tvrdnja da je Vrhovac nezadovoljan s vladom i da ima neprijateljske namjere prema državi. Martinović ističe da je često znao uvidjeti kako iz Vrhovčevih usta izlaze komplimenti na račun Josipa II. i njegova brata Leopolda, ali sasvim je suprotna slika s Franjom II. koji mu nikako nije po volji te se boji da će ga njegovi ministri odvesti na krivi put. Ističe da ne može reći nijedan konkretan dokaz. Što se tiče revolucionarne pjesme iz 1794. godine ponavlja ono što je izrekao prošli put, dakle, da nije siguran je li autor same pjesme Vrhovac ili netko od njegovih najbližih suradnika, ali prilično pouzdano zna da pjesma ima veze s Vrhovcem jer mu je Vrhovac izrecitirao jedan stih iz te pjesme.¹⁶³

Ako malo dublje promotrimo ovu Martinovićevu optužbu ona se više-manje temelji na principu rekla-kazala tj. ne nudi nikakve konkretne dokaze kojima bi se teretilo biskupa Vrhovca. To su uvidjeli istražitelji, ali i Ugarska dvorska kancelarija te je odlučeno da se

¹⁶² Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 88- 89; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 395.

¹⁶³ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 90-93; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 396.

proces počne privoditi kraju s konstatacijom da Martinović govori neistine.¹⁶⁴ U isto vrijeme bile su odbačene i optužbe odvjetnika Brigljevića te supružnika Kotsche.¹⁶⁵ Svoju konačnu odluku Ugarska dvorska kancelarija donijela je u siječnju 1795. godine, a u kojoj naređuje da se ova stvar smjesti zaustavi.¹⁶⁶ Uz mišljenje Ugarske dvorske kancelarije stao je i car Franjo II.¹⁶⁷ Ali u svojoj konačnoj odluci car je obznanio kako nije u redu da jedan biskup ima svoju tiskaru te je naredio Vrhovcu da ju mora prodati ili ustupiti nekome drugome.¹⁶⁸ Nakon svih peripetija koje su ga umalo mogle stajati karijere, ali i života, Vrhovac se vratio zadovoljan u Hrvatsku, ali i dalje ne potpuno miran.

O tome je li Vrhovac zaista bio nevin teško je suditi. Kako nije bilo dokaza proces je bio obustavljen. A dokazi su možda ležali i kod biskupa u Zagrebu no da li je to istina i da li su ih on i njegov kanonik Žalec u strahu za biskupov goli život spalili¹⁶⁹ i tako ga spasili teško je govoriti. Isto tako je teško govoriti da li je Vrhovac pušten zato što je morao funtu svoga mesa poslati u Beč i kada je to učinio onda mu je oprošteno.¹⁷⁰ To je legenda koja je kolala zagrebačkim ulicama dosta dugo nakon što je završila afera s jakobincima Ignjata Martinovića.

¹⁶⁴ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 95-96; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 396; Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 232.

¹⁶⁵ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 94-95; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 396; Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 232.

¹⁶⁶ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 96.

¹⁶⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 97-98; Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 396.

¹⁶⁸ Šišić, „Biskup Makso Vrhovac“, 396.

¹⁶⁹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 100; Miroslava Despot, „Maksimilijan Vrhovac-život i rad“, *Naše teme* 7-8 (1972.): 1137.

¹⁷⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 99.

6. Djelatnost Maksimilijana Vrhovca u pretpreporodnom razdoblju

Nakon prolaska opasnosti koju mu je priredio opat Ignjat Martinović Vrhovac će postati oprezniji u javnom djelovanju te će nastojati kloniti se druženja sa sumnjivim osobama. Ali razdoblje koje slijedi bilo je prepuno Vrhovčeve aktivnosti na mnogim poljima. Ovim aktivnostima on će položiti temelje na koje će se kasnije nadovezati generacija preporoditelja.

U ovom poglavlju koje će se sastojati od pet cjelina nastojat ću približiti po čemu Vrhovca smatramo pretečom preporodnog pokreta. Prikazat ćemo njegovu političku, socijalno-zdravstvenu, crkvenu, ekonomsku i kulturno-jezičnu aktivnost.

a) Političko djelovanje

Vrhovac je imao istaknutu ulogu u onodobnom društveno-političkom životu. Bio je blizak vladajućim strukturama te se družio s političkim uglednicima iz cijele zemlje. Kao pripadnik visokog svećenstva imao je zajamčeno mjesto u Gornjem domu Zajedničkog sabora¹⁷¹. Na političkom polju Vrhovčeva se aktivnost prije svega usmjeravala na integraciju historijskih hrvatskih zemalja koje su bile teritorijalno rascjepkane, počevši od 1797. godine. Bio je poznati govornik protiv mađarizacije na Zajedničkom saboru, bio je banski namjesnik, borio se protiv komesara Franje Balasse koji je bio postavljen za hrvatskog bana za vrijeme Josipa II, bio je povjerenik vladara za instalaciju novih banova 1790. i 1806. godine, itd.¹⁷² Kao što se može vidjeti politička djelatnost biskupa Vrhovca bila je ogromna, a o nekim elementima opširnije ćemo govoriti u nastavku.

Prvo značajnije uplitanje u politiku zagrebačkog biskupa nakon smrti Josipa II. dogodilo se u vezi s izrazito nepopularnim hrvatskim banom Franjom Balassom. Hrvatsko plemstvo je izrazilo zahtjev za promjenom na banskoj stolici, a u tom zahtjevu podupirao ih je i Vrhovac.¹⁷³ Ban, a zapravo kraljev komesar Balassa, nikako nije bio po volji samom Vrhovcu te se s njim sukobljavao i prije 1790. godine. Žestoko su se porječkali u skupštini Zagrebačke županije tijekom ratovanja protiv Osmanskog carstva.¹⁷⁴ Nakon smrti Josipa II. Vrhovac je pisao ugarskom kancelaru kako bi čim prije utjecao na to da Balassa ode iz Hrvatske te da banom postane domaći čovjek koji bi mogao braniti municipalna prava hrvatskoga plemstva. Vrhovac je išao tako daleko da je uputio i žestoko pismo samom caru na istu temu.¹⁷⁵ Sva ova galama koja se podigla zbog jednog čovjeka imala je rezultata te je Balassa naposljetku i otišao. Car je udovoljio Vrhovčevim, ali i zahtjevima ostaloga plemstva, te je banom postao domaći čovjek. To je bio grof Ivan Erdödy koji je inače bio osobni Vrhovčev prijatelj.¹⁷⁶ Nakon toga trebalo je pripremiti svečanost ustoličenja novog bana. Čast da uvede novog bana u službu pripala je Vrhovcu. Na svečanoj ceremoniji ustoličenja glavnu

¹⁷¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63.

¹⁷² O političkom djelovanju biskupa Vrhovca vidi u: Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 17-18; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 62-69; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 23-62, 134-183.

¹⁷³ Vjekoslav Klaić, *Crtice iz hrvatske prošlosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1928), 19.

¹⁷⁴ Klaić, *Crtice*, 19-20; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 34-35.

¹⁷⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 62; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 47-48.

¹⁷⁶ Tadija Smičiklas, „Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835.“, *Rad JAZU* 80 (1885): 13; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 52-53.

je riječ imao upravo Vrhovac koji je tom prilikom održao i prigodan govor u kojem je, među ostalim, istaknuo da se veseli da su se stvari tako sretno izmijenile da je banska čast od mrtvih uskrsla. Rekao je da vjeruje novom banu kad kaže da će raditi na dobrobit hrvatskog naroda, a ujedno se nada da će imati pred očima svoje pretke koji su život dali za domovinu i koji su joj časno i odano služili.¹⁷⁷

Najveća Vrhovčeva briga u političkom smislu bila je teritorijalna razjedinjenost i rascjepkanost historijskih hrvatskih zemalja. Konkretnih akcija za rješavanje tog problema nije bilo sve do 1797. godine, a tada su se nenadano otvorile mogućnosti koje će Vrhovac nastojati iskoristiti. Naime, Napoleon Bonaparte, u sklopu svojih osvajačkih pohoda, došao je i do granica Habsburške Monarhije te je ukinuo Mletačku Republiku pod čijom su se vladavinom nekoliko stoljeća unatrag nalazile Dalmacija, Boka kotorska i dio Istre. Mirom u Campoformiju Habsburška je monarhija dobila upravo te dijelove hrvatskog teritorija.¹⁷⁸ Vrhovac je mislio da bi sada trebalo iskoristiti ovu šansu. Posebno ga se dojmilo oduševljenje Hrvata u Dalmaciji prilikom dolaska krajišnika s generalom Rukavinom, a koji su trebali uvesti austrijske zakone u ove krajeve.¹⁷⁹ Čak je i sam general Rukavina prisizao stanovništvo na vjernost ugarskome kralju time neizravno hoteći dati do znanja caru da bi ovi krajevi trebali biti pripojeni ugarskoj kruni. Ali Beč je osudio ovakve postupke.¹⁸⁰

I prije nego što je Vrhovac krenuo u realizaciju tog projekta na sjedinjenju su radili franjevci i pravoslavni kaluđeri. Među njima posebno mjesto ima franjevac Andrija Dorotić koji se vratio iz Venecije u Dalmaciju te je u strahu, da se ideje francuske revolucije ne prošire i u Dalmaciji, sastavio jedan proglas u kojem ističe pravo Dalmacije na samoopredjeljenje. Kasnije je promijenio stav i u suradnji s Vrhovcem inzistirao na pripajanju Dalmacije Ugarskome kraljevstvu.¹⁸¹ Vrhovcu su u realizaciji tog projekta bili nužni suradnici na koje će se moći osloniti jer je znao da njegov glas u Dalmaciji nije bio toliko jak kao u krajevima sjeverno od Save. Stoga se povezao sa svojim kolegama svećenicima te će pomoću njih nastojati ostvariti svoj naum. To su, prije svega, mitropolit Stefan Stratimirović, franjevac Andrija Dorotić, senjski biskup Ježić, zadarski, skradinski i makarski biskup, trogirski

¹⁷⁷ Smičiklas, „Obrana i razvitak“, 13; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 53; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 62-63.

¹⁷⁸ Šidak, „Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba“, 20.

¹⁷⁹ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 17.

¹⁸⁰ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 22.

¹⁸¹ Grga Novak, „Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797-1814).“ *Rad JAZU* 269 (1940): 13; Josip Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca na povezivanju hrvatskih zemalja (do 1809. godine)“ *Historijski zbornik* 37 (1984): 44-45.

svećenik Ciprijan Quarco, itd.¹⁸² Posebno duboku suradnju uspostavio je s karlovačkim mitropolitom Stratimirovićem. Pozvao je kod sebe trogirskog svećenika Ciprijana Quarca te ga zamolio da pronalazi u dalmatinskim samostanima i arhivima dokumente koji bi svjedočili o tome da su ovi krajevi bili u prošlosti povezani s Banskom Hrvatskom¹⁸³. Vrhovac je i sam tragao za takvim dokumentima u bečkim i peštanskim arhivima¹⁸⁴. Svećenstvo je bilo za sjedinjenje s Ugarskom budući da su mu još bila svježa sjećanja na Josipa II. i njegove postupke prema Crkvi.¹⁸⁵

Glavni protivnik integracije bio je bečki dvor koji je, u želji da spriječi taj naum, poslao zagrebačkog kanonika Vinka Vlatkovića u Dalmaciju. On je morao običnim stanovnicima objasniti kako do sjedinjenja ne bi trebalo doći i kako bi se trebali podvrći samo i isključivo caru.¹⁸⁶ Vlatković je dobro obavljao svoju zadaću. Presreo je pisma koja je Vrhovac poslao zadarskom, skradinskom i makarskom biskupu te pisma koja je pakrački episkop Živković, isto tako zagovaratelj sjedinjenja, poslao nekim pravoslavnim svećenicima u Dalmaciji. Ta pisma je uzeo ministar vanjskih poslova Thugut, a u njima su bila kompromitirana dva svećenika, među kojima se nalazilo i ime Ciprijana Quarca koji je nakon toga bio prognan iz Dalmacije. Došao je u Zagreb gdje ga je primio Vrhovac i dao mu jednu župu u svojoj biskupiji.¹⁸⁷ Ovakav potez bio je oštro upozorenje Vrhovcu da Beč ne misli sjединiti južne krajeve s Ugarskim kraljevstvom, ali Vrhovca i Quarca to neće pokolebati. Dapače, oni će i dalje raditi na ostvarenju svojega nauma pa je u tu svrhu Quarco pozvao dvojicu Dalmatinaca kod sebe i uputio ih kod Vrhovca u prosincu 1799. godine. Vrhovac im je dao konkretne upute kako da rade na terenu u prilog sjedinjenju i oni su, saslušavši ga, vratili se u Dalmaciju.¹⁸⁸ No austrijska je struja ipak bila jača te do sjedinjenja nije došlo, iako se o tome raspravljalo i na Hrvatskom saboru te je tako saborski odbor za sastavljanje upute hrvatskim poklisarima 1802. godine na Zajedničkom saboru uvrstio među hrvatske zahtjeve i prijedlog o inkorporaciji Dalmacije.¹⁸⁹ Ali Beč je bio neumoljiv te je car osobno intervenirao kod palatina na Zajedničkom saboru te mu oštro odgovorio da nikako ne smije dozvoliti da se to pitanje uopće i spomene na zasjedanju Zajedničkog sabora. Usprkos vladarevu naređenju

¹⁸² Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1139; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63-64; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 43.

¹⁸³ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 43.

¹⁸⁴ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 53.

¹⁸⁵ Novak, „Pokret za sjedinjenje“, 13.

¹⁸⁶ Antoljak, „Odjeci i posljedice Francuske revolucije“, 258; Novak, „Pokret za sjedinjenje“, 13; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 49.

¹⁸⁷ Novak, „Pokret za sjedinjenje“, 54.

¹⁸⁸ Novak, „Pokret za sjedinjenje“, 54.

¹⁸⁹ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 56-57.

na sjednici je ipak došlo do rasprave o toj točki.¹⁹⁰ Ali car je 17. listopada 1802. godine definitivno zaključio da do sjedinjenja ipak neće doći. On priznaje da je „*Dalmacija pripadala po pravu ugarskoj kruni*“, ali u nastavku kaže da je „*prijedlog za sjedinjenje Dalmacije s Ugarskom teže pitanje i ne može se prevladati u sadašnjem sklopu vanjskih prilika pa se ono treba podrobnije razmotriti i odluka donijeti u svoje vrijeme.*“¹⁹¹ Bečki dvor se pozivao i na činjenicu da je Dalmacija dobivena oružjem. Time je mogućnost sjedinjenja definitivno pala u vodu. Nova šansa će se otvoriti tri godine kasnije, tijekom ratova treće koalicije europskih zemalja protiv Napoleona.

Porazom treće koalicije te mirovnim ugovorom u Požunu Habsburška je Monarhija bila prisiljena odreći se teritorijalnih dobitaka koje je stekla osam godina ranije te je u korist Francuske izgubila Dalmaciju, mletački dio Istre i Boku kotorsku.¹⁹²

Dolaskom Francuza u ove krajeve s njima su došle i nove ideje koje su proistekle iz francuske građanske revolucije. Većina stanovnika nije bila naviknuta na te ideje te će početi iskazivati nezadovoljstvo. Bili su izuzetno skeptični prema promjenama, posebice onima koje su imale veze s Crkvom.¹⁹³ Kako je dalmatinski puk bio čvrsto povezan sa svećenstvom, a napose franjevcima, to je zadiranje Francuza u crkvena pitanja izazivalo kod njih brojna negodovanja. Generalni providur Vincenzo Dandolo počeo se izravno miješati u crkvena pitanja pa je, između ostaloga, uspostavio inspekciju za bogoštovlje te je postavio kontrolu nad upravom crkvenih dobara, a politika se izravno miješala u izbor župnika.¹⁹⁴ Najveći protivnici postali su im franjevci koji su bili i najviše pogođeni ovim reformama.¹⁹⁵ U Dalmaciji je tinjalo nezadovoljstvo koje će 1809. godine kulminirati ustankom. To su nastojali iskoristiti i Austrijanci koji su u Dalmaciju poslali svoje agente kojima je glavni cilj bio da prokažu Francuze i njihovu vladavinu kao izuzetno štetnu.¹⁹⁶ Glavna figura oko koje se vrtjela borba protiv Francuza bio je franjevac Andrija Dorotić koji je, nezadovoljan francuskim postupcima prema Crkvi, pobjegao u Bosnu, a zatim i u Bansku Hrvatsku gdje mu je zagrebački biskup Vrhovac 1809. godine dao lažnu putovnicu, a koja mu je omogućila da putuje po Dalmaciji kako bi mogao raditi protiv Francuza, a na sjedinjenju s Bansom

¹⁹⁰ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 57-58.

¹⁹¹ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 58.

¹⁹² Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 26-27.

¹⁹³ Novak, „Pokret za sjedinjenje“, 67.

¹⁹⁴ Vicko Kapitanović, „Hrvatska crkva pod francuskom vlašću“, *Croatia Christiana periodica* 33 (1994): 137-138.

¹⁹⁵ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 145.

¹⁹⁶ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 146.

Hrvatskom. Lažni Dorotić se čak i dopisuje s Vrhovcem te mu Vrhovac govori što treba činiti.¹⁹⁷

U tijeku ratnih zbivanja 1809. godine izbio je veliki ustanak protiv Francuza. Plan ustanka, na čelu kojeg je bio Dorotić, bio je pomno razrađen s banom Ignjatom Gyulayem i zagrebačkim biskupom Vrhovcem te vojnim zapovjednikom Petrom Kneževićem.¹⁹⁸ Biskup Vrhovac je, vidjevši francuske postupke prema Crkvi, bio vrlo ljut te je, da bi ohrabrio ustanike, napisao niz pamfleta koji su trebali dodatno podignuti moral vojnicima. Pisao je i dalmatinskim svećenicima tekstove koje su morali čitati umjesto propovijedi, a s temom borbe protiv Francuza. Držao je i javne govore na kojima je upozoravao stanovništvo na loše i štetne francuske postupke.¹⁹⁹ U Dalmaciji je kiptio ustanak, a sa sjevera, iz Like, počeli su nadirati hrvatski vojnici u austrijskoj službi²⁰⁰. I kada se već činilo da će uspjeh biti potpun i da će Francuzi morati otići, dogodio se neočekivani obrat. Napoleon je porazio europske velesile udružene u petu koaliciju kod Wagrama te je bio sklopljen, po cara Franju II., izuzetno nepovoljan mirovni ugovor u Schönbrunnu, a na temelju kojeg se Habsburška Monarhija morala suočiti s velikim teritorijalnim gubicima jer je izgubila zapadnu Korušku, Goricu, Trst, Kranjsku, habsburški dio Istre te dijelove civilne Hrvatske i Vojne krajine koji su se nalazili na prostoru južno od Save, tzv. Prekosavsku Hrvatsku.²⁰¹ Napoleon je ovaj teritorijalni dobitak uredio na način da ga je razdjelio u sedam okružja koje su prozване Ilirske provincije sa središtem u Ljubljani, a na čelu im je bio generalni guverner Auguste Marmont.²⁰² Prema ustanicima se nije postupalo baš najbolje. Najprije je bio sazvan istražni sud na kojem su mnogi bili optuženi, a među njima se nalazilo i ime Andrije Dorotića te su svi bili osuđeni na smrt.²⁰³ Da bi spasili svoju glavu mnogi su pobjegli na prostor Banske Hrvatske.

Tijekom ratnog sukoba 1809. godine Vrhovac je bio banski namjesnik. U svoj Dnevnik biskup je zabilježio 27. veljače: „*Kod bana konferencija na kojoj je iznio da je stavljen na čelo vojske te mora otići. Njegovu Veličanstvu je predložio da biskup bude namjesnik i da potkapetan uredi pučki ustanak. Biskup mu odgovori i u ime svih se oprost od*

¹⁹⁷ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 64.

¹⁹⁸ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 147.

¹⁹⁹ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 151-157.

²⁰⁰ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 147.

²⁰¹ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 350.

²⁰² Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 32.

²⁰³ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 149-150.

njega...“.²⁰⁴ Ubrzo nakon toga Vrhovac je zaista i imenovan banskim namjesnikom. Desetog ožujka zapisuje u svoj Dnevnik: „U deset sati ujutro došao mi je po skoroteći nalog da sam imenovan banskim namjesnikom i ujedno sam pozvan u Beč na polaganje zakletve...“²⁰⁵ Devet dana kasnije bio je u Beču i pred vladarom položio zakletvu.²⁰⁶ Nakon što se vratio u Zagreb započet će njegova svakodnevna aktivnost na uređenju pučkog ustanka i podizanju vojske.²⁰⁷ Osim vojničkih Vrhovac razmatra i socijalno-zdravstvena pitanja. Uz održavanje brojnih konferencija i sastanaka te svakodnevnog dopisivanja sa svim važnijim osobama imenovao je poseban odbor koji se u Zagrebačkoj županiji morao brinuti za blagajne, arhive, oružje i hranu.²⁰⁸ Sam se brinuo za vojsku te ju je opremio hranom, žitom i stokom koju je prikupio na svojim imanjima, a koja se nalazila na zalihama.²⁰⁹ Davao je i novac.²¹⁰ Primjerice 25.kolovoza piše u Dnevniku da je dao novac da se u Varaždinu nabave kabanice, dolame i čizme te da je podigao 100 000 forinti iz vojne blagajne za plašteve i odjeću primorskih ustanika.²¹¹ Pomaže i Dalmaciji pa tako u svom Dnevniku 4. svibnja piše među ostalim i ovo: „Ratno povjerenstvo je preko Kolmana i službenika žitne uprave uložilo utok, požuruje prijevoz od Karlovca do Gospića, jer Stojčević u Dalmaciji oskudijeva hranom. Preko Dominića sam se odmah posavjetovao s velikim županom Amadeom i predložio Vojnom zapovjedništvu da se u Karlovac uputi iz Zagrebačke županije 50, iz Varaždinske 30, a iz Križevačke 30 kola te kroz tri tjedna onamo prevoze krušarice...“.²¹² U Zagrebu je organizirao uređenje prihvatilišta za ranjenike, a kod sebe je smještao izbjeglice iz krajeva koje su zauzeli Francuzi.²¹³ Naredio je da se ustroji svakodnevna pošta kako bi mogao što lakše komunicirati sa svim bečkim, peštanskim, ali i hrvatskim krugovima.²¹⁴ Brinuo se za javnu sigurnost te za dojavnu službu.²¹⁵ Primaio je iz Beča različite obavijesti koje je onda dao prevesti na svakodnevni jezik puka kako bi i on mogao spoznati što se događa na bojištima. I sam je pisao proglase i druge tekstove kojima je nastojao pridobiti obično stanovništvo da se

²⁰⁴ *Diarium*, 388-391.

²⁰⁵ *Diarium*, 392-393.

²⁰⁶ *Diarium*, 394-397.

²⁰⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 147-175; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 65-68.

²⁰⁸ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 67.

²⁰⁹ *Diarium*, 408-409, 420-421, 426-427, 442-445, 458-459, 460-461, 470-471, 500-501.

²¹⁰ *Diarium*, 406-407, 460-461, 472-473.

²¹¹ *Diarium*, 460-461.

²¹² *Diarium*, 408-409.

²¹³ *Diarium*, 414-415, 470-471, 472-473, 482-487; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 67; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 171.

²¹⁴ *Diarium*, 402-403.

²¹⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 67.

odlučno suprotstavi Francuzima.²¹⁶ Često se znao i sukobljavati s pojedincima pa mu je tako potkapetan Knežević zamjerio što se previše miješa u vojničke poslove, a što bi trebala biti njegova domena, pa Vrhovac 19. travnja u svoj Dnevnik zapisuje ovo: „*Primio sam od potkapetana Kneževića uvredljivo pismo na koje sam odmah kratko, ali nervozno otpisao*“.²¹⁷ U Zagreb je, zbog ratne opasnosti, došla tijekom svibnja i nadvojvotkinja koju je smjestio kod sebe.²¹⁸

Svoju je djelatnost kao banski namjesnik obavljao s velikom predanošću. U razmjerno kratkom roku učinio je relativno puno toga za obranu domovine, iako se prethodno nikada nije bavio vojnim poslovima. Očito je vojničke manire naslijedio od svojih predaka. Kao nagradu od samog cara dobio je plemićko dobro Rakitovec, a 1815. godine dodijelio mu je civilni križ za zasluge.²¹⁹

Francuska uprava se i dalje zadržala u južnim hrvatskim krajevima, ali su Francuzi svojem teritoriju pridodali i Prekosavsku Hrvatsku. Takvim razvojem događaja mnogi nisu bili zadovoljni. Među njima se nalazio i zagrebački biskup Vrhovac koji je i dalje otvoreno istupao protiv Francuza. Posebno ga je smetala činjenica što se jedan dio njegove biskupije nalazio u Prekosavskoj Hrvatskoj. Protestirao je čak i kod maršala Marmonta²²⁰, ali od toga nije bilo većih učinaka. Vrhovac je u onim dijelovima biskupije koji su pripali Francuzima ovlastio zagrebačkog kanonika Josipa Prevendara da upravlja tim područjem²²¹. Kod sebe u Zagrebu je smjestio brojne stanovnike koji su bili prisiljeni emigrirati iz Dalmacije budući da su se zamjerali Francuzima.²²² No, Francuzi su svojim potezima dodatno zaoštravali situaciju. Njihova je namjera bila da spriječe austrijski utjecaj u bilo kojem segmentu u Prekosavskoj Hrvatskoj pa su namjeravali „Ilirskoj biskupiji“ pripojiti sve biskupije koje su imale središte na austrijskom teritoriju, dakle, i Zagrebačku biskupiju. Tako su Francuzi tijekom 1811. godine donijeli odluku da se dio Zagrebačke biskupije u Prekosavskoj Hrvatskoj dade na upravu senjskom biskupu Ježiću²²³, inače Vrhovčevom prijatelju. Početkom 1812. godine Ježić je o tome pisao Vrhovcu. Vrhovac je bio jako razočaran budući da je iz tog dijela

²¹⁶ *Diarium*, 400-401, 402-403, 404-405, 408-409, 410-411, 418-419; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 66-67; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 150-157.

²¹⁷ *Diarium*, 404-405; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 67.

²¹⁸ *Diarium*, 418-419.

²¹⁹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 68; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 178.

²²⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 179; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 68; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1140.

²²¹ Hrvoje Drvenkar, „Teritorijalno ustrojstvo Zagrebačke biskupije između 1771. i 1822. godine“, (diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006), 26-28; Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 150.

²²² Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 67.

²²³ Drvenkar, „Teritorijalno ustrojstvo“, 27; Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 151-152.

biskupije dobivao veliki novac iz kojeg su se uzdržavali Kaptol i zagrebačko sjemenište.²²⁴ Na kraju je ipak odlučio popustiti te mu predati taj komadić biskupije Ali kad je došao trenutak predaje Vrhovac je opet protestirao te je tvrdio da on to ne može učiniti bez odobrenja cara.²²⁵ Nekoliko dana kasnije pisao je caru i preklinjao ga da nikako ne dopusti odcjepljenje dijela Zagrebačke biskupije i pripojenje Senjskoj biskupiji.²²⁶ Ali uzalud.

Francuzi su se postupno počeli povlačiti tijekom 1813. godine te su nestale i Ilirske provincije. Hrvatsko plemstvo je pomislilo da će se sada krajevi koji su se nalazili u sklopu Ilirskih provincija napokon sjediniti s Banskom Hrvatskom, no do toga nije došlo. Još dok su trajali sukobi Vrhovac je, ponovno postavši banskim namjesnikom, uputio proglas stanovništvu Prekosavske Hrvatske u kojem je istaknuo da su napokon razbijene sve prepreke koje su tri godine razdvajale Hrvate.²²⁷ Oduševljenje među stanovništvom je bilo veliko te je to ponukalo Vrhovca da ukine francuske zakone i uvede stare hrvatske. Imenovao je za ove krajeve i podžupana, županijske suce, notare, itd.²²⁸ Bečka vlada nije bila zadovoljna takvim raspletom situacije te je čak i zaprijetila Vrhovcu da prestane s ovakvim postupcima.²²⁹ U lipnju 1814. godine u Beč su došle deputacije raznih provincija, a među njima i iz Banske Hrvatske, a koje su trebale objasniti caru da je potrebno što skorije ujedinjenje Prekosavske Hrvatske s Banskom Hrvatskom. S njima je bio i Vrhovac.²³⁰ Ali do sjedinjenja nije došlo.

U igru se uključila i Zagrebačka županija koja je izabrala deputaciju na čelu koje je bio Vrhovac, a koja je išla u Beč moliti cara za sjedinjenje. No Vrhovac se iznenada razbolio te nije otišao, ali je zato napisao pismo caru u kojem se ispričava zato što ne može biti na čelu deputacije te ga moli da ju srdačno primi te da joj ispuni jednu jedinu želju tj. da se Prekosavska Hrvatska sjedini s Banskom Hrvatskom. Uz to napisao je Vrhovac još nekoliko pisama koja je uputio palatinu, banu i ostalim utjecajnim osobama.²³¹ Ali sve je to bilo uzaludno. Konačnu odluku car je donio u lipnju 1816. godine stvorivši Kraljevinu Iliriju.²³² Hrvatsko plemstvo bilo je razočarano. Niti sljedećih nekoliko godina do ujedinjenja neće doći. Plemstvo, ali i Vrhovac, se ponadalo da će do ujedinjenja doći 1818. godine kada je car

²²⁴ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 152.

²²⁵ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 152.

²²⁶ Kapitanović, „Hrvatska crkva“, 152.

²²⁷ Stjepan Antoljak, „Prekosavska Hrvatska i pitanje njene reinkorporacije (1813-1822.)“, *Starine JAZU* 45 (1955): 92.

²²⁸ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 92-93.

²²⁹ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 97; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 68

²³⁰ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 105.

²³¹ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 112.

²³² Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 116-117, 123-124; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 68-69.

Franjo II. sa suprugom bio u posjetu Hrvatskoj, ali niti od toga nije bilo ništa. U Ljubljani se 1821. godine održao kongres Svete Alijanse. Prisustvovali su mu i car i kancelar Metternich, ali i biskup Vrhovac. Na marginama sjednice Vrhovac je razgovarao s Metternichom i Franjom II.²³³ Sljedeće godine car je ipak donio odluku da se Prekosavska Hrvatska mora sjediniti s Banskom Hrvatskom. Hrvatske su zemlje izdvojene iz sastava Kraljevine Ilirije i vraćene Banskoj Hrvatskoj.²³⁴

Vrhovac je bio aktivan i na saborskim zasjedanjima. Bio je virilni član Gornjeg doma Zajedničkog sabora.²³⁵ Nakon smrti Josipa II. obnavlja se staleška ustavnost te su ponovno započela i saborska zasjedanja. Već na prvom zasjedanju u Požunu 1790. godine ugarsko je plemstvo nastojalo nametnuti uvođenje mađarskog jezika u sve urede i škole u čitavoj ugarskoj polovici Monarhije no tome su se žestoko suprotstavili hrvatski nunciji na čelu s biskupom Vrhovcem i banom Ivanom Erdödyjem.²³⁶ Oni su branili latinski jezik. Ali ono je ipak počelo popuštati njihovim prijedlozima te je od sljedeće godine mađarski uveden kao neobvezatan predmet u hrvatske škole.²³⁷ Na sljedeći istup biskupa Vrhovca protiv mađarizacije na Zajedničkom saboru trebalo je pričekati sve do 1805. godine. Prije toga na sjednici Hrvatskog sabora imenovan je saborski odbor čijim je predsjednikom bio Vrhovac i koji je dao uputu nuncijima za Zajednički sabor.²³⁸ U Požunu su se hrvatski nunciji opet suočili s pritiskom ugarskog plemstva glede jezika. Ono je na ovom zasjedanju uputilo predstavku kralju o uvođenju mađarskog jezika u sve škole i urede, ali Vrhovac se odlučio suprotstaviti te je inzistirao da ju palatin ne potpiše dok ne dobije jamstva da se zaključak o mađarskom jeziku ne odnosi na Hrvatsku. Vrhovac je ujedno najavio da će Hrvati uvesti u svoje urede i škole svoj jezik kojeg je nazvao „lingua illyrica“, budući da još nije bilo jezičnog standarda. Taj Vrhovčev prijedlog je na kraju bio prihvaćen.²³⁹ Na Hrvatskom saboru koji se održao nakon zajedničkog kako bi se potvrdili zaključci Zajedničkog sabora zabilježen je Vrhovčev istup glede jezika u kojem kaže: „*Mi Hrvati nikada nećemo prihvatiti taj zakon, već ćemo mu se uvijek suprotstavljati*“, a dodao je i kako Hrvati imaju pravo tražiti uvođenje svojeg jezika u svim poslovima.²⁴⁰ Dvije godine poslije opet će ugarsko plemstvo

²³³ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 127-128; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 14; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1141.

²³⁴ Antoljak, „Prekosavska Hrvatska“, 128; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69.

²³⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63.

²³⁶ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 347; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 57-61; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 17.

²³⁷ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 18.

²³⁸ *Diarium*, 84-85.

²³⁹ Smičiklas, „Obrana i razvitak“, 22; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63.

²⁴⁰ *Diarium*, 101.

inzistirati na uvođenju svojeg jezika, ali ovaj put u vojsku, no prijedlog nije prošao zbog protivljenja Gornjeg doma gdje je sjedio i Vrhovac.²⁴¹ Ovdje treba spomenuti događaj sa samog početka Sabora kada je Vrhovac 9. travnja u staleškoj kući bio izabran za govornika te je rekao da neće govoriti na mađarskome jer ga njegovi odgojitelji nisu tome naučili već će, ispričavajući se, govoriti na latinskome.²⁴² Treći puta je Vrhovac ustao protiv mađarizacije na Zajedničkom saboru već u dubokoj starosti, 1825. godine. Prilikom tog saborskog zasjedanja pretrpio je moždani udar i od toga se neće uspjeti oporaviti sve do svoje smrti. Mađarski jezik nije bio prihvaćen niti tada u Gornjem domu.²⁴³ No, hrvatsko će plemstvo i dalje voditi politiku popuštanja jer je tijekom 1827. godine mađarski postao obvezatan predmet u hrvatskim školama, iako je Hrvatski sabor godinu dana prije inzistirao na obrani latinskog kao službenog.²⁴⁴

Vrhovac je imao širok krug poznanika među plemićkom elitom te je i na taj način lobirao za svoje projekte. Njegov Dnevnik je najiscrpniji izvor podataka o njegovim poznanstvima²⁴⁵. Bio je cijenjen i priznat u većini političkih krugova. Cijenio ga je i sam car dajući mu odlikovanja, a prilikom posjeta Zagrebu 1818. godine posebno se dugo bio zadržao upravo u biskupskom dvoru kod Vrhovca. Ako bi uočio neku nepravdu odmah bi reagirao, u puno slučajeva znao je osobno razgovarati s vodećim bečkim i peštanskim političarima, pa čak i s Metternichom te carem Franjom II. Dopisivao se s mnogim pojedincima pa je tako sačuvana i korespondencija između njega i zagrebačkog župana Nikole Škrleca Lomničkog.²⁴⁶ Bio je izuzetno dobro informiran o političkom stanju, čak i onda kada nije sudjelovao na sjednicama Zajedničkog sabora u Požunu.²⁴⁷ Čitao je strane novine, dobivao informacije o političkom i ratnom stanju na europskom kontinentu.²⁴⁸

Evo još nekoliko epizoda iz Vrhovčeva političkog života. Tijekom 1801. godine došlo je do sukoba između Vrhovca i Zagrebačke županije oko ispražnjenja sjemeništa. Naime, za vrijeme drugog koalicijskog rata od 1799. do 1802. godine vojska se vraćala s talijanskog bojišta prema Zagrebu pa je nastao veliki problem kamo smjestiti ranjenike. Zagrebačka županija je naredila da se isprazni sjemenište, franjevački samostan, bivši samostan klarisa,

²⁴¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 63.

²⁴² *Diarium*, 176-177.

²⁴³ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 14.

²⁴⁴ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 76.

²⁴⁵ *Diarium*, 144-147.

²⁴⁶ Josip Kolanović, „Dopisivanje Nikola Škrlec-Maksimilijan Vrhovec“, u *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799.*, sv. 2 (Zagreb: Pravni fakultet, Hrvatski državni arhiv, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2000).

²⁴⁷ *Diarium*, 226-227.

²⁴⁸ O svemu tome detaljno u njegovom *Diariumu*.

nova bolnica te biskupska kuća u Novoj Vesi. Vrhovac je bio izuzetno skeptičan prema županijskim zamislima, a posebno je bio ogorčen što mora prepustiti sjemenište.²⁴⁹ To mu se nikako nije sviđalo te će se svim silama truditi da do toga i ne dođe. Spor je trajao oko pola godine i čak se umiješalo i sudstvo. Iako su Vrhovca pritiskali mnogi, među njima i ban Erdödy, Vrhovac nije htio odustati. U veljači 1801. godine Vrhovac je tvrdio: „*Sjemenište ne mogu dati, a ako bude nanesena sila, silu treba silom odbiti. Ako pak nemoćni ostanu na ulici, to neće biti krivnjom svećenstva, nego županije koja nije izvršila bolji raspored*“.²⁵⁰

Vrhovac je bio razočaran i što je morao biti kraljev povjerenik pri instalaciji novog bana Ignjata Gyulaya 1806. godine. Stoga je 12. travnja 1806. godine zapisao u svoj Dnevnik: „*Stiže vijest da je grof Ignac Gyulay imenovan banom Hrvatske. Imenovan je po vlastitoj volji Njegova Veličanstva. Pisali su da sam određen za kraljevskog povjerenika za ustoličenje. Bog neka odvrati od mene ovaj gorki kalež*“.²⁵¹ Čak mu je i sam Gyulay izjavio da želi da bude povjerenik kod ustoličenja. No, Vrhovac je prema njemu bio skeptičan. Ipak je pripremio sve što je bilo potrebno da ceremonija ustoličenja protekne u najboljem mogućem redu baš kao što je učinio za njegova prethodnika Ivana Erdödyja prije šesnaest godina. Ustoličenje je bilo 29. srpnja 1806. godine.²⁵²

Vrhovca je zabrinjavalo i često mijenjanje granica njegove biskupije. Veliku je aktivnost poduzimao da mu se vrate teritoriji koji su bili od 1784 do 1793. godine reinkorporirani u Bansku krajinu.²⁵³

²⁴⁹ *Diarium*, 4-15.

²⁵⁰ *Diarium*, 8-9.

²⁵¹ *Diarium*, 122-123.

²⁵² *Diarium*, 140-141.

²⁵³ Ivan Jurišić, „Dva priloga o razgraničenju zagrebačke biskupije i Banske krajine potkraj 18. stoljeća“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 26 (1993).

b) Unaprjeđenje socijalnog i zdravstvenog stanja stanovništva

I na socijalno-zdravstvenom polju do izražaja je došlo Vrhovčevo znanje i umijeće rješavanja problema. Vrhovac je pripremio niz projekata od kojih je većina bila realizirana za vrijeme njegova života. Među najpoznatije projekte ubrajaju se prva bolnica u Zagrebu, kupnja dvorca Golubovec te uređenje kupališta u Stubičkim Toplicama, briga oko perivoja i zauzimanje za vrtu umjetnost, uređivanje šume na istoku Zagreba, podizanje orfanotrofija za siromašne učenike, uređivanje Vlačke ulice, ... Brinuo se za siromašne stanovnike, davao im novčanu potporu te je ostavio bogatu oporuku. O ovim elementima njegove socijalno-zdravstvene aktivnosti opširnije ćemo govoriti u nastavku.

Najznačajnija Vrhovčeva investicija dogodila se prilikom kupnje dvorca Golubovec kod Donje Stubice 1804. godine. Kupio ga je od braće Franje i Josipa Domjanića.²⁵⁴ U svom Dnevniku je zabilježio 7. studenog 1804. godine: „*Navečer je sklopljen dogovor s Domjanićima o kupljenom posjedu Golubovec*“.²⁵⁵ Iako se činilo da je dogovor bio konačan to nije bilo tako budući da mu Juraj Luketić, glavni pregovarač s braćom Domjanić, dva tjedna kasnije javlja da braća još uvijek razmišljaju je li prodaja Golubovca pravi potez.²⁵⁶ Tijekom prosinca i dalje su se vodili intenzivni pregovori da bi se konačna primopredaja dogodila početkom 1805. godine.²⁵⁷ Započelo je razdoblje intenzivne brige oko uređenja tog posjeda. Na posjedu je radilo sedamnaest ljudi i on je bio velik izvor zarade za lokalno stanovništvo. Vrhovac se osobno brinuo o tom posjedu, a imao je zaposlene i službenike koji su vodili knjige, račune i potvrde.²⁵⁸

Tijekom 1806. godine ovom posjedu pridodao je i kuriju Donji Golubovec budući da ju je kupio od Cecilije Augustić-Maurović Kocka.²⁵⁹ Ali pri kupnji Donjeg Golubovca nastat će poteškoće. U svoj Dnevnik je 1. siječnja 1806. godine zapisao: „*Naložio sam da se zaposjedne Augustićev dio Samobora, Brdovca i Golubovca*“.²⁶⁰ Naime, posjedi su trebali pripasti Vrhovcu budući da su pregovori uspješno dovedeni do kraja, ali je nastao spor oko plaćanja 1/20 velikom sucu pa će se primopredaja znatno oduljiti.²⁶¹ Vrhovca je to

²⁵⁴ Lelja Dobronić, *Dvorac Golubovec* (Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1972.), 16.

²⁵⁵ *Diarium*, 70-71.

²⁵⁶ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 16.

²⁵⁷ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 19.

²⁵⁸ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 22-24.

²⁵⁹ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 23-24.

²⁶⁰ *Diarium*, 106-107.

²⁶¹ *Diarium*, 107.

zabrinjavalo te je radio na što bržem rješavanju tog problema. Konačni dogovor je postignut 14. lipnja. U Dnevnik je Vrhovac zapisao: „*Opet dođe k meni Šandor s grofom Amadeom, podžupanom i sucem Babočajem i napokon stvar riješimo prijateljski: ja sam mu izbrojio 24 000 forinti i velikom sucu 475 forinti, drugih 475 forinti isplatio je Šandor. Po podne su međusobno izmijenjeni ugovori, novci isplaćeni i posjedi meni predani odmah sada s pokretninama pred grofom Amadeom i sucem Babočajem*“.²⁶² Time je napokon ova stvar bila riješena. Vrhovac je vodio brigu o kompleksu koji je bio vrlo zapušten te je započela njegova temeljita rekonstrukcija. Zahvati su provedeni na obnovi pročelja dvorca, ali i u njegovoj unutrašnjosti. Radovi nisu mimoišli niti imanje oko dvorca.²⁶³

Da bi zaokružio svoj poslovni pothvat Vrhovcu su nedostajale još Stubičke Toplice. Naime, Vrhovčeva je želja bila dobiti i susjedni posjed koji je bio vlasništvo grofa Kristofora Vojkffyja, a na kojem su se nalazila termalna vrela. U tu svrhu vodio je s njim pregovore, a oni su trajali samo dva dana²⁶⁴ što možemo razabrati iz njegova Dnevnika. Zapisao je 14. srpnja 1806. godine ovo: „...*Počeli su pregovori s grofom Woykffijem o Stubičkim Toplicama*...“.²⁶⁵ Već sljedećeg dana zapisao je bilješku: „*Kupio sam Stubičke Toplice od grofa Woykffyja za 8000 forinti*...“.²⁶⁶ Toplice sada mijenjaju ime iz oroslavskih u golubovečke.²⁶⁷ Nakon što je kupio imanje na kojem su se nalazila termalna vrela počeo je davati upute za njegovu modernizaciju. Osobno je nadgledao izvođenje radova²⁶⁸ pa 28. svibnja 1808. godine piše u Dnevniku: „*Otputovao sam u Golubovečke toplice i dao upute za gradnju*“.²⁶⁹ Tri godine kasnije položio je kamen temeljac za prave bazene s kupališnom

²⁶² *Diarium*, 132-133.

²⁶³ Suzana Deak, „Gornji i Donji Golubovec u novom svjetlu“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 227-250.*

²⁶⁴ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 30; Biserka Dumbović-Bilušić-Viki Jakaša Borić, „Stubičke toplice-arhitektonska struktura termalnoga sklopa iz razdoblja Maksimilijana Vrhovca“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 173.*

²⁶⁵ *Diarium*, 138-139.

²⁶⁶ *Diarium*, 138-139.

²⁶⁷ Dumbović-Bilušić i Jakaša-Borić, „Stubičke toplice“, 173.

²⁶⁸ Alojz Jembrih, „Maksimilijan Vrhovac-začetnik balneološkoga turizma u Hrvatskoj 19. stoljeća“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 191.*

²⁶⁹ *Diarium*, 316-317.

zgradom. Glavna zgrada je upravo po njemu dobila ime Maksimilijanova kupelj.²⁷⁰ Graditelja je pronašao u redovniku milosrdne braće Kristijanu Heinrichu Vestebergu.²⁷¹

Sitniji popravci će se nastaviti i u narednim godinama, kako na imanju Golubovec, tako i u toplicama. Tijekom 1817. godine bijeljene su i popravljane štukature na cijelom gornjem katu dvorca Golubovec, ali su bile okrečene i sve prostorije u prizemlju. Te godine građene su i nove gospodarske zgrade poput staje za krave i nove zgrade na majuru. Godine 1819. započela je izgradnja moderne altane na glavnom pročelju dvorca. Za tu svrhu je doveo talijanske klesare, a sam je nadzirao njenu izgradnju.²⁷² Nakon modernizacije dvorca započeli su radovi na preuređenju parka oko dvorca Golubovca.²⁷³ Osim toga Vrhovac se brinuo i za ribnjake koji su bili zapušteni i puni mulja, a isto tako i za navodnjavanje okolnih oranica. Poslao je 240 sadnica mladih voćaka i naredio da se zasade u parku. Želio je da novi park bude u engleskom stilu.²⁷⁴ Tijekom posjeta 1823. godine obilazio je okolne brežuljke kako bi pronašao vodu koju bi onda mogao akvaduktom dovesti u Stubičke toplice. Vodio je brigu i o tehničkim novotarijama koje bi mogle pridonijeti modernizaciji cijelog kraja pa je tijekom 1824. godine imao ozbiljne namjere oko postavljanja šipki koje bi se koristile protiv tuče.²⁷⁵ Posjed s dvorcem ostavio je nećakinji Ani Sermage.²⁷⁶

Vrhovac je volio ovaj posjed u Hrvatskom zagorju te je povremeno znao boraviti na njemu. Nekoliko puta godišnje bi došao ovdje i ostao bi nekoliko dana. S njim su znali doći i njegovi prijatelji te su ovdje provodili svoje slobodno vrijeme opušajući se od svakodnevnih problema. Često bi se znalo dogoditi da se tamo skupi veliko društvo, naročito na proslavama njegova imendana 12. listopada. Vrhovac se volio i kupati u svojim toplicama.²⁷⁷ Brinuo se za stanovnike stubičkog kraja pa je tijekom ljeta 1814. godine organizirao cijepljenje okolnog stanovništva među kojima je bilo i mnoštvo djece.²⁷⁸

²⁷⁰ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 30.

²⁷¹ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 31; Dumbović-Bilušić i Jakaša-Borić, „Stubičke toplice“, 173.

²⁷² Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 33-35, 46-50; Deak, „Gornji i Donji Golubovec“, 250.

²⁷³ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 52; Mladen Obad-Šćitaroci-Bojana Bojanić Obad-Šćitaroci, „Perivojna ostvarenja biskupa Maksimilijana Vrhovca u kontekstu europskoga perivojnog stvaralaštva kraja 18. i početka 19. stoljeća“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 160-161; Deak, „Gornji i Donji Golubovec“, 238-250.

²⁷⁴ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 54-56.

²⁷⁵ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 56.

²⁷⁶ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 58.

²⁷⁷ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 45, 51.

²⁷⁸ Dobronić, *Dvorac Golubovec*, 45.

Stubičke toplice su bile poznate po svojim ljekovitim svojstvima već i prije Vrhovca. To je u svojem djelu argumentirao Ivan Krstitelj Lalangue koji je kao liječnik boravio u Hrvatskoj i tiskao jednu knjižicu 1779. godine. On u svojoj knjizi²⁷⁹ piše zašto su ove toplice ljekovite pa kaže: „*Ove toplice hasnovite jesu vu skerčenju (ukočenosti) boli hramustavcev (zglobova) i otekanju tverdom, kakti i sutinske. Ove vendar stubičke zaradi vekše vručine jesu krepostneše i jakše*“.²⁸⁰ Tijekom gradnje toplica Vrhovac je dovodio liječnike kako bi ispitali zdravstvenu ispravnost vode.²⁸¹ Glavnina radova bila je gotova do 1814. godine. Tada je liječnik Josip Šitić napisao jednu brošuru o golubovečkim toplicama i u nju je ubacio bakrorez koji prikazuje cijeli kupališni kompleks. Tekst je pisan na njemačkom jeziku kako bi zainteresirao ljude iz ostalih krajeva Habsburške Monarhije.²⁸² U uvodnom dijelu Šitić je napisao da se obraća okolnim stanovnicima kako bi ih poučio o ljekovitim izvorima i njihovoj spasonosnoj snazi kao i o njihovoj uporabi. Zatim se opisuje geografski smještaj toplica, kupališne prostorije te ljekovitost vode. Naglasio je da su za siromašne slojeve sagrađene dvije odvojene prostorije, a posebne prostorije dobili su i oboljeli od raznih bolesti poput šuge ili gubavosti. Osim toga u sklopu ovog kompleksa nalazi se i ljekovito blato. U toplicama se pazilo i brinulo o svim bolesnicima koji bi došli na rehabilitaciju što možemo saznati opet od Šitića koji kaže da jedan liječnik kontrolira cjelokupnu situaciju, daje informacije bolesnicima, upućuje ih u koju kupelj trebaju ući, brine se o kućnom redu, itd.²⁸³ Iz svega ovoga je vidljivo da je Vrhovac vodio veliku brigu o liječenju bolesnika. Za ono vrijeme to su bile zaista napredne metode.

Dakle, Vrhovčevim zalaganjem nastale su moderno uređene toplice koje su pratile tadašnje europske trendove.²⁸⁴ U toplice se pozivalo bolesne ljude kako bi se pokušali izliječiti. Tome je trebala pridonijeti i Šitićeva knjižica. Stoga Vrhovca možemo smatrati začetnikom balneološkog turizma u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Vrhovac je izgradnjom toplica pokazao da se itekako brinuo o zdravlju stanovnika sjeverozapadne Hrvatske, i to ne samo plemstva, već i siromašnijih slojeva. Toplice su upravo građene u tu svrhu. One su trebale pomoći bolesnicima u ublažavanju njihovih tegoba, ali one su bile namijenjene i svima ostalima koji su bili željni razonode i opuštanja. Oni su tamo

²⁷⁹ Naslov djela Ivana Krstitelja Lalanguea: *Tractatus de aquis medicatis Regnorum Croatiae et Sclavoniae &c. Ilti izpiszavanye vrachtvenih vod Horvatzkoga y Slavonszkoga Orszaga y od nachina nye vsivati za potrebochu lyudih.*

²⁸⁰ Jembrih, „Maksimilijan Vrhovac-začetnik balneološkoga turizma“, 191-192.

²⁸¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60-61.

²⁸² Jembrih, „Maksimilijan Vrhovac-začetnik balneološkoga turizma“, 193.

²⁸³ Jembrih, „Maksimilijan Vrhovac-začetnik balneološkoga turizma“, 203-225.

²⁸⁴ Dumbović-Bilušić i Jakaša-Borić, „Stubičke toplice“, 184-185.

molgi provesti ugodne sate uživajući u kupanju ili pak šetajući po velikom perivoju na svježem zraku. Stoga je preuređenje ovog kompleksa koji je dotada bio prilično zapušten veoma važna komponenta u Vrhovčevom socijalnom, a nadasve zdravstvenom angažmanu.

Vrhovac je zdravstvo zadužio i prvom općom i javnom bolnicom u Zagrebu. Takva ustanova postala je prijeka potreba u Zagrebu koji je počeo dobivati konture grada, a napose nakon 1785. godine kada su se počele pojavljivati zarazne bolesti.²⁸⁵ To je uvidio i Vrhovac te je odobrio početak gradnje, a nakon što ga je gradski magistrat zamolio da kaže svoje mišljenje o tom projektu.²⁸⁶ Dodatan čimbenik koji je potaknuo Vrhovca da pristane na ovaj projekt bio je rat s Osmanskim carstvom koji je Habsburška Monarhija vodila od 1787. godine. Tada su se u Zagreb slijevale kolone vojnika među kojima je bilo mnoštvo ranjenika te je nastao veliki kaos, a mnogi su se zapitali kamo smjestiti sve te ljude. Vrhovac je, iako se s time nije slagao, morao isprazniti brojne samostane i crkve kako bi smjestio vojsku.²⁸⁷ Stoga je odlučio da se započne s izgradnjom jedne opće zdravstvene ustanove koja bi bila kadra odgovoriti suvremenim potrebama društva. Odlučio je da se bolnica financira iz zaklade kapele „Ranjenog Isusa“ na Harmici, crkve svete Margarete i kapele svetog Florijana te njene bolnice u Vlaškoj.²⁸⁸ Kao mjesto gradnje izabran je početak Ilice. Gradnja je započela 1794. godine, ali je bila zapela pa je Vrhovac 1800. godine požurio njeno dovršenje jer su u Zagreb trebali doći ranjeni vojnici. Stoga je sam financirao njen završetak i već iste godine u nju su bili smješteni ranjeni vojnici.²⁸⁹ O bolnici su brigu vodili redovnici milosrdne braće. O tome je početkom listopada 1803. godine postigao s njima dogovor.²⁹⁰ Bolnica se uzdržavala od zaklada Zagrebačke županije, grada Zagreba, biskupa i Kaptola.²⁹¹ O bolnici je dragocjene podatke ostavio i car Franjo II. koji je zajedno sa svojom suprugom tijekom 1818. godine proputovao gotovo sve hrvatske krajeve. Kao rezultat tog putovanja nastao je opsežan putopis u kojem on donosi vrijedne podatke o krajevima kroz koje je prolazio.²⁹² Iz njegovog putopisa saznajemo da je bolnica bila veoma prostrana te da je imala dva kata i dva krila prema natrag. U prizemlju se nalazila ljekarna. Na prvom katu se nalazila bolesnička soba u velikoj prostoriji koja je bila razdijeljena lukovima. U sredini dvorišta smjestila se crkva s oltarima i

²⁸⁵ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 117.

²⁸⁶ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 117-118.

²⁸⁷ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 30.

²⁸⁸ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40.

²⁸⁹ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 41; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 118.

²⁹⁰ *Diarium*, 40-41; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 299; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 41.

²⁹¹ *Diarium*, 41.

²⁹² Ljudevit Krmpotić, preveo, *Car Franjo II. u Hrvatskoj 1818.* (Hannover: Hrvatski zapisnik, 2002.).

ona je bila javna te je imala pjevalište na prvom katu. Možemo vidjeti da se o pacijentima vodila velika briga jer su svaki dan dobivali deset krajcara za hranu.²⁹³ Ovo je bila prva javna bolnica u Hrvatskoj i preteča današnjih suvremenih javnih bolnica.

Vrhovac se brinuo za zdravstveno stanje stanovništva te ih je nastojao potaknuti da vode brigu o osobnoj higijeni, sprječavanju i liječenju zaraznih bolesti, itd. Već smo spomenuli da je organizirao masovno cijepljenje stanovnika Donje Stubice 1814. godine. Izdavao je u svojoj tiskari prigodne materijale koji su trebali prodrijeti do širokog kruga ljudi pa je tako prilikom epidemije kuge na prostoru Zagrebačke biskupije 1796. godine izdao okružnicu u kojoj je nastojao objasniti puku, ali i svećenicima koji su to trebali čitati na misama, što treba poduzeti kako bi se spriječio njen razvoj, ali i širenje.²⁹⁴ Vrhovac je brigu o zdravlju vodio i za vrijeme dok je bio banski namjesnik 1809. godine o čemu svjedoči njegov Dnevnik. Vodio je izuzetno veliku brigu za ranjenike, nastojao je da se uspostavi vojna bolnica te je u tu svrhu vodio brojne pregovore, neke od ranjenih je često primao kod sebe u biskupski dvor, brinuo se i njegovao ih, itd.²⁹⁵

Nadalje, Vrhovac je imao velikih planova sa šumom na istoku Zagreba koja je do tada bila prilično zapuštena. Ova šuma je bila u vlasništvu zagrebačkih biskupa, ali je bila u lošem stanju te je služila samo za sječu i lov.²⁹⁶ Vrhovac je ovoj šumi namijenio sasvim drukčiju ulogu. On ju je namjeravao pretvoriti u moderan europski perivoj. Plan Maksimira djelo je jednog arhitekta iz Würzburga i iz njega možemo iščitati da je perivoj bio zamišljen u francuskom stilu s mnogo velikih zgrada, a park je trebao biti u geometrijski pravilnom obliku.²⁹⁷ Vrhovac je sam vodio brigu o izgradnji perivoja pa je davao upute kako će se realizirati taj projekt. Tako je nasuprot ulazu, na današnjoj Maksimirskoj cesti, dao sagraditi zgradu gostionice.²⁹⁸ Šuma je u razmjerno kratkom roku bila temeljito preuređena i prokrčena te su nastale brojne uličice, a u sredini je bila glavna aleja kakvu i danas poznajemo.²⁹⁹ Vrhovac je naredio da se sada započne s dekoriranjem tako stvorenog prostora te je posađeno različito cvijeće i grmlje, a na glavnoj aleji su bile postavljene sjenice sa stolovima i

²⁹³ Krmpotić, *Car Franjo I. u Hrvatskoj*, sv. 2, 622-627.

²⁹⁴ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 116.

²⁹⁵ *Diarium*, 408-409, 414-415, 420-421, 426-427, 442-445, 458-459, 460-461, 470-473, 482-487, 500-501.

²⁹⁶ Olga Maruševski, „Juraj Haulik i likovne umjetnosti“, u *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994, zbornik u čast Franje Kuharića*, urednik Antun Škvorčević (Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995.), 561.

²⁹⁷ Zvonimir Milčec, urednik, *Maksimir 1794-1994*. (Zagreb: Grad Zagreb i Gradska skupština, 1994.), 14.

²⁹⁸ Milčec, *Maksimir*, 14.

²⁹⁹ Milčec, *Maksimir*, 14.

klupama.³⁰⁰ To je bilo prvo javno šetalište u ovom dijelu Europe, a za javnost je bilo otvoreno u travnju 1794. godine.³⁰¹ Sagrađene su i gospodarske zgrade na obližnjem majuru. Ali perivoju je bila potrebna daljnja dorada, dekoriranje i proširivanje, no Vrhovac je od toga bio odustao budući da se bio suočio s optužbom Ignjata Martinovića da stvara izuzetno skupi park u francuskom stilu te da je ovdje postavio drvo slobode.³⁰² Iako je s parkom imao velike namjere čemu svjedoči podatak da je dao dopremiti velike količine građevinskog materijala ipak se nije usudio poduzimati daljnje korake u dovršenju ovog kompleksa.³⁰³ To će nastaviti njegovi nasljednici Aleksandar Alagović, a napose Juraj Haulik za vrijeme kojeg je park dobio današnje konture.³⁰⁴

Možemo zaključiti da bez obzira što perivoj nije bio dovršen ipak su ostale brojne novotarije koje su i danas vidljive i to ponajviše zahvaljujući Vrhovcu. Unutar parkovnog kompleksa nalazio se ribnjak koji se također počeo uređivati, ali i majur gdje je bila smještena stoka i perad. Na okolnim površinama bile su zasijane ratarske kulture, a brinulo se i o sijenu i djetelini. U jezeru unutar parka uzgajale su se pijavice koje su se onda upotrebljavale u zdravstvene svrhe.³⁰⁵ Za vrijeme ratova protiv Francuza Maksimir je poslužio kao vojno konačište, a posjetio ga je i car Franjo II. sa suprugom 1818. godine.³⁰⁶ Ali ono što je najvažnije, usprkos tome što nije bio dovršen, on je otvoren 1794. godine za sve posjetitelje te je time ostavio neizbrisiv pečat u povijesti Zagreba. Park je postao omiljeno mjesto okupljanja brojnih Zagrepčana koji su mogli uživati u brojnim šetnjama, ali su se često tamo spravljale razne manifestacije koje su privlačile stanovnike. Tako Vrhovac u svom Dnevniku u svibnju 1817. piše da je ravnatelj kazališta Lang izvodio vježbe u skakanju s konjima te je park bio prepun ljudi koji su došli pogledati ovu atrakciju³⁰⁷. Vrhovac se i sam, kadgod mu se za to ukazala prilika, odvezao do Maksimira i uživao u brojnim blagodatima tog zelenila, posjećivao je majur, vrtove, polja, šetao je prostranim stazama, itd.³⁰⁸

Vrhovac je volio vrtnu umjetnost. Nekoliko je perivoja koje je ostavio u naslijeđe. Već smo opisali tri perivoja: Maksimir, lječilišni perivoj u Stubičkim Toplicama te perivoj dvorca

³⁰⁰ Milčec, *Maksimir*, 14.

³⁰¹ Milčec, *Maksimir*, 14.

³⁰² Andrej Žmegač, „Vrhovčev i Haulikov Maksimir“, *Prostor* 24 (2002): 172; Milčec, *Maksimir*, 15, 20.

³⁰³ Milčec, *Maksimir*, 14.

³⁰⁴ Milčec, *Maksimir*, 28-29; Žmegač, „Vrhovčev i Haulikov Maksimir“, 175.

³⁰⁵ Milčec, *Maksimir*, 28-29.

³⁰⁶ Milčec, *Maksimir*, 28; Krmpotić, *Car Franjo I. u Hrvatskoj*, sv. 2, 637.

³⁰⁷ Milčec, *Maksimir*, 24-25.

³⁰⁸ Milčec, *Maksimir*, 24-25.

Golubovec u Donjoj Stubici. Četvrti je biskupski perivoj u Vlaškoj ulici u Zagrebu.³⁰⁹ On je izgrađen s namjerom da Zagrepčanima bude povremeno dostupan kako bi ondje mogli provesti svoju dokolicu. Ovaj perivoj je utjecao na oblikovanje parka Ribnjaka 1830. godine. Zgrade koje su se nalazile uz ulicu služile su kao staklenici za uzgoj južnog bilja pa u ovom vrtu nalazimo naranče, limun, lovor i masline.³¹⁰ Vrhovac je čitao stručnu literaturu o toj problematici i u Hrvatsku je uveo suvremenu europsku perivojnu misao. To je od osobitog značaja ako se zna da je Hrvatska bila među najranijim europskim zemljama u kojima je bila uvedena perivojna osviještenost.³¹¹ U njegovoj tiskari štampala su se djela vezana uz vrtnu umjetnost, ali i njegova knjižnica je posjedovala takva djela³¹².

Nadalje, Vrhovac je iskazao svoju socijalnu osviještenost i otvaranjem orfanotrofija za siromašnu i nezbrinutu djecu. To je bio njegov posljednji čin budući da se otvorenje đakčkog sirotišta u Vlaškoj ulici dogodilo nekoliko mjeseci prije njegove smrti, u lipnju 1827. godine. Izdao je i zakladnicu kojom je omogućio školovanje za 24 siromašna učenika.³¹³ O tom sirotištu je razmišljao mnogo ranije o čemu svjedoči njegova oporuka iz 1820. godine. U toj oporuci je napisao da je orfanotrofiju namijenio svoje dvije kuće u Vlaškoj ulici te veliki novčani iznos, ali je u međuvremenu ipak spojio te dvije kuće i podigao još jedan kat te je tako nastao orfanotrofij koji je otvoren u lipnju 1827. godine.³¹⁴ Napisao je i pravila sirotišta te je odredio da samo zagrebački biskupi mogu primati siromašne đake i oni su u orfanotrofiju trebali biti do šestog razreda gimnazije. Prilikom primanja u orfanotrofij nije se gledao socijalni sloj iz kojeg su potjecali kandidati već su bili primani i plemići i neplemići.³¹⁵ Ravnatelj orfanotrofija postao je župnik župe svetog Petra i on je morao dva puta godišnje podnositi izvještaje Vrhovcu, odnosno njegovim nasljednicima.³¹⁶ Također Vrhovac je dogradio i desno krilo bogoslovnog sjemeništa i pridodao mu lijevo krilo koje je uredio za dom nemoćnih svećenika. Tom domu je ostavio u oporuci svoja imanja Rakitovec i Kustošak.³¹⁷

³⁰⁹ Obad-Šćitaroci, „Perivojna ostvarenja“, 156.

³¹⁰ Obad-Šćitaroci, „Perivojna ostvarenja“, 158; Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb* (Zagreb: Školska knjiga, 1991.), 105.

³¹¹ Obad-Šćitaroci, „Perivojna ostvarenja“, 162; Žmegač, „Vrhovčev i Haulikov Maksimir“, 172-173.

³¹² Obad-Šćitaroci, „Perivojna ostvarenja“, 162; Maruševski, „Juraj Haulik“, 562.

³¹³ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 88-89; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 209-210.

³¹⁴ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 88; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298.

³¹⁵ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298; Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 88.

³¹⁶ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 298.

³¹⁷ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 41; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 210.

Brinuo se i za poboljšanje životnih uvjeta u Zagrebu. Velik je njegov doprinos modernizaciji Zagreba. Uvidio je da je potrebno obnoviti zapuštene biskupske ribnjake iz kojih je dopirao neugodan miris na što su mu se okolni stanovnici žalili. Pozvao je geometre koji su izmjerili ribnjake i snimili teren.³¹⁸ Ali ono po čemu će u Zagrebu biti poznat bilo je uređenje dotad prilično zapuštene Vlačke ulice.³¹⁹ Uredio je biskupski vrt te su načinjeni nacrti za vrtnu kuću, staklenike i gospodarske zgrade. Uredio je i biskupski majur na sjevernoj strani Vlačke ulice. Inicijator je gradnje objekta u kojem su bili smješteni namještenici, provizori i veterinari, a u dvorištu ove zgrade bila je smještena staja.³²⁰ Godine 1803. ovaj dio Zagreba je pogodio veliki požar i ostavio je znatne materijalne štete. Vlačkoj ulici je bila potrebna temeljita rekonstrukcija i proljepšanje budući da je često bila prljava, bilo je potrebno zamijeniti drveni kolnik šljunčanim ili betonskim. Stoga je neposredno pred smrt osnovao jednu zakladu upravo za Vlačku ulicu koja je trebala služiti njenoj daljnjoj modernizaciji. Tom zakladom su trebali upravljati zagrebački biskupi.³²¹ Vrhovac je radio i oko obnove crkvenih objekata pa je dao velike priloge za obnovu unutrašnjosti stolne crkve, ali i brojnih crkava u svojoj biskupiji.³²² Tako iz Dnevnika saznajemo da se dopisivao s kiparom Aleksandrom Morettijem oko gradnje oltara u prvostolnici.³²³ Evo dva primjera iz Dnevnika o Vrhovčevom zalaganju za crkvene objekte. Prilikom vizitacije 1804. godine posjetio je selo Preloščicu te je zapisao u Dnevnik i ovo: „...poradio sam na tom da se dodijeli zemljište za župni dvor i crkvu te sam preporučio narodu neka dade molbu grofovima, zemaljskim gospodarima, koju ću ja preporučiti...“.³²⁴ Ili, u lipnju 1805. godine posjetio je Posavske Brege te je zapisao: „Odvezao sam se u Brege, blagoslovio kamen temeljac za novu crkvu i odslužio tihu misu“.³²⁵

I na kraju ćemo se osvrnuti na još jedan vid njegovog socijalnog angažmana, a to je briga za školovanje mladih. Vrhovac je uvidio nužnost da djeca pohađaju školu te je najsiriromašnijim slojevima u tome nastojao pomoći. U tu je svrhu i otvorio orfanotrofij. No i prije njegova otvaranja poduzeo je čitav niz akcija koje su trebale pridonijeti da mladi dobiju

³¹⁸ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 105.

³¹⁹ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 88-89, 105-109.

³²⁰ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 105-106.

³²¹ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 108; Đuro Stjepan Deželić, *Vrhovčeva zaklada za imovnu občinu Vlačka ulica u Zagrebu* (Zagreb, 1907.).

³²² Josip Buturac, „Zagrebački biskupi i nadbiskupi“, u *Kulturno-povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, sv. 1, ur. Dragutin Kniewald (Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944.), 62.

³²³ *Diarium*, 25.

³²⁴ *Diarium*, 64-65.

³²⁵ *Diarium*, 72-73.

adekvatnu podršku u pohađanju škola. Još od svoje mladosti volio je djecu i mlade te im je često posvećivao mnogo pažnje. Brinuo se o sjemeništarcima stalno ih podupirući u njihovim nastojanjima, volio se družiti s njima, posjećivao je njihove predstave koje su priređivali, bio je njihov uzor i mentor. Tako je na kraju 1806. godine u svom Dnevniku zapisao „*Ovime potvrđujem da sam prečasnom gospodinu prefektu sjemeništa doznačio točno 2000 forinti za uzdržavanje mladića koje sam primio i smjestio u sjemeništu na studij filozofije. Priznajem i odobravam trošak od 1670 forinti, učinjen prema mojoj doznaci. Od preostalih 367 forinti, odvojiti će se 200 forinti za pitomca Bradicu i za njegovo uzdržavanje iduće godine, što mi ima čim prije nadoknaditi upravitelj Bradica. Preostalih 167 forinti dajem sjemeništu kako bi se pri kupnji vina za pitomce od tog dodatka pribavilo nešto bolje vino*“³²⁶. Godine 1807. (11.11.) zapisao je u Dnevnik da je sjemeništu za pristojbe pitomaca dao 2715 forinti.³²⁷ Sve u svemu, možemo zaključiti da se veoma dobro brinuo o zagrebačkom sjemeništu što se trebalo odraziti i na životu sjemeništaraca, a kasnije i budućih svećenika. Također, pouzdano znamo da je podupirao i zagrebačku djevojačku školu koja se nalazila iznad Kamenitih vrata i koja je počela s radom 1789. godine.³²⁸ Posebnu je pažnju posvećivao i odgoju bosanskih franjevacu te je po tom pitanju čak i urgirao kod cara pišući mu pismo.³²⁹ Pomagao je i uršulinkama u Varaždinu te je za tu svrhu utemeljio posebnu zakladu od 5000 forinti.³³⁰

U Dnevniku također možemo vidjeti popis osoba koje su primljene na hranu kod Vrhovca 1803. godine. Iz tog popisa je vidljivo da su svi bili učenici tj. mladi ljudi između 17. i 21. godine³³¹.

Skrbio se, baš kao što je to i bila namjera Josipa II., za siromašne župnike te je utemeljena vjerozakonska zaklada iz koje će se podizati brojne crkve u novoosnovanim župama.³³²

Njegova socijalna osjetljivost proizlazi iz njegove oporuke o čemu smo govorili u trećem poglavlju.³³³

³²⁶ *Diarium*, 158-161.

³²⁷ *Diarium*, 226-227.

³²⁸ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 112.

³²⁹ Tomo Matić, „Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja bosanskih franjevacu“, *Nastavni vjesnik* 39 (1930-1931.).

³³⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 126.

³³¹ *Diarium*, 48-49.

³³² Kolarić, „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam“, 311.

³³³ U njoj ostavlja novčane iznose brojnim organizacijama i institucijama koje je i sam osnovao pa tako zagrebačkoj prvostolnoj crkvi ostavlja 60 000 forinti i 3050 dukata, kući za nemoćne svećenike 55 000 forinti, za svoje sirotište dodatnih 55 000 forinti te isti iznos za sjemenište, a za bolesnike u bolnici milosrdne braće

c) Vrhovac kao crkveni velikodostojnik

Vrhovčeva primarna djelatnost bila je crkvena. Kao zagrebački biskup uvelike je promijenio dotad ustaljenu crkvenu praksu i običaje na prostoru svoje biskupije. Pri tome će se sukobljavati s Kaptolom koji neće biti zadovoljan novim kaptolskim i prebendarskim statutima te dekretima vizite iz 1794. godine. Mnoge od svojih reformnih zahvata u Crkvi provodio je u duhu jozefinizma. Stoga će se mnogi jozefinistički elementi osjetiti u njegovom crkvenom radu sve do kraja njegova života. Vodio je brigu o svećenicima te njihovom pastoralnom radu. Pripremio je za njih, ali i za obične vjernike, razne liturgijske priručnike. Ukinuo je zagrebački obred i zamijenio ga rimskim. Vršio je vizitacije svoje prostrane biskupije, sudio je biskupski arhiv, nastojao prevesti Bibliju na hrvatski jezik, itd. O ovim elementima opširnije ćemo govoriti u nastavku.

Vizitacije su istaknute kao prijeka potreba još na Tridentskom koncilu gdje je bila donijeta uredba o tome da biskup mora redovito posjećivati svoju biskupiju. Prilikom vizitacija biskup ili onaj koji ju provodi dužan je bio pregledati svaku župu koju posjećuje, njezinu crkvu, župni dvor, gospodarske objekte te se raspitati kod lokalnih župnika o životu vjernika odnosno da li ispunjavaju svoje vjerske dužnosti te kakav je njihov materijalni položaj.³³⁴

Vrhovac je u nekoliko navrata obišao svoju prostranu biskupiju. Prvi puta je to učinio u razdoblju od 1792. do 1794. godine.³³⁵ Odluku o ovoj vizitaciji objavio je 15. siječnja 1792. godine i ona je trebala započeti za trideset dana.³³⁶ Najprije je trebalo obići stolnu crkvu u Zagrebu. Ova je odluka izazvala žestoko suprotstavljanje Kaptola te su kanonici, koji su trebali ići s biskupom u vizitaciju kao njegova pratnja, odustali od tog nauma. Stoga je Vrhovac kao svoje pratioce i bilježnike uzeo ljude izvan Kaptola i prebendarskog zbora.³³⁷ Vizitacija stolne crkve trajala je osam dana. Kaptolu nikako nije bilo po volji to što je

napravio je još 1819. godine zakladu od 10 000 forinti. Mnogo je novaca dao i siromašnim stanovnicima svoje biskupije. Dobra poput Stubice, Rakitovca i Golubovca ostavio je grofovima Sermage. Osnovao je i posebnu zakladu za uređenje Vlačke ulice u Zagrebu i njoj je ostavio 48 973 forinti, preuzeto iz Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 214-215.

³³⁴ Metod Hrg i Josip Kolanović, priredili, *Vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615-1913, pregled* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.), 13-14.

³³⁵ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 287.

³³⁶ Angelo Ruspini, „Kanonička vizita b. M. vrhovca iz godine 1792-1794.“, *Bogoslovska smotra* 7, br.2 (1916): 105.

³³⁷ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 287.

Vrhovac htio znati kakvo je materijalno stanje prvostolne crkve te kako se njome upravlja. Kanonici su bili izuzetno ljuti zbog takvog biskupovog čina te su žestoko protestirali. Vrhovac je uzvratio da je katedrala biskupova crkva te da je njegova dužnost da znade kakvo se bogoslužje u njoj primjenjuje.³³⁸ U isto vrijeme kad je započeo vizitaciju prvostolne crkve krenuo je i s vizitacijom Kaptola i prebendarskog zbora. Obišao je sve kanonike u njihovim kurijama te je detaljno s njima razgovarao o njihovim zahtjevima, pritužbama, materijalnom stanju, itd. Zatim je nastavio s vizitacijom zagrebačkog sjemeništa.³³⁹

Prilikom obavljanja vizitacije Kaptola tražio je od kanonika da mu pismeno odgovore na neka pitanja. Kaptol, budući da nije bio zadovoljan s postavljenim pitanjima, odgovarao je vrlo površno. Tako je Vrhovac na primljene odgovore Kaptola uzvratio da s njima nije zadovoljan te je tražio od kanonika da ih dopune. To se zbivalo nekoliko puta.³⁴⁰ Konačni dekreti ove vizite objavljeni su krajem rujna 1794. godine te su izdani novi kaptolski i prebendarski statuti. Vrhovac je na kraju pripremio vizitatorske spise u kojima je opisao način na koji se vrši služba Božja, propovijedanje i ispovijedanje u Zagrebačkoj biskupiji.³⁴¹ Rezultatima ove vizite nisu bili zadovoljni niti Kaptol niti prebendarski zbor te će se žaliti kaločkom nadbiskupu.³⁴² Tek sada će uslijediti velike muke po Vrhovca. Narednih nekoliko godina i Kaptol i Vrhovac će biti zaokupljeni sudskim procesom.

Vrhovac je kao mlad i nadobudan svećenik odmah počeo provoditi svoje reformatorske zamisli. Htio je u potpunosti modernizirati zastarjeli način bogoslužja na prostoru Zagrebačke biskupije. Kaptol se osjetio ugroženim jer je osjetio da gubi prava koja je stjecao godinama i kojih se nije imao namjeru samo tako odreći. Stoga će nakon smrti Josipa II. svom žestinom krenuti na Vrhovca te će biti pokrenuta parnica koja će na kraju završiti nagodbom. U isto vrijeme podigla se hajka na Vrhovca zbog Martinovićeve optužbe, stoga je ovo bilo veoma delikatno razdoblje za njega.

Parnica je započela nakon što je Vrhovac početkom rujna 1794. godine dobio izvještaj cara na temelju pritužbe Kaptola. Stoga je sredinom listopada boravio u Beču kako bi se opravdao.³⁴³ Krajem siječnja 1795. godine Vrhovac je napisao svoju obranu u kojoj se branio

³³⁸ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 288.

³³⁹ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 289-291.

³⁴⁰ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 107-108.

³⁴¹ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 110.

³⁴² Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 111-113.

³⁴³ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 113.

od napada Kaptola.³⁴⁴ Ali postupak je bio nastavljen te je odlučeno da se podastru argumenti i jedne i druge strane prije nego što metropolitanski sud izrekne svoju presudu. Prvo ročište sazvano je pred kaločkim sudom krajem kolovoza 1795. godine.³⁴⁵ Bilo je nekoliko spornih točaka između Kaptola i biskupa Vrhovca. Prva sporna točka ticala se načina obavljanja vizite. Kaptol nije bio zadovoljan što se vizitacija toliko oduljila, ali niti načinom na koji ju je Vrhovac provodio tvrdeći da je prekoračio ovlasti koje su bile donesene na Tridentskom koncilu. Drugo, parnica je vođena i zbog stvaranja novih kaptolskih statuta. Kaptol se nikako nije mogao pomiriti s time da biskup zadire u njegove ovlasti tj. da bez njegova znanja mijenja njegove statute, iako je prema odredbama Tridentskog koncila vizitator to mogao učiniti.³⁴⁶

Najspornija točka bila je ona koja se odnosila na rimski obred.³⁴⁷ U dekretima vizite iz 1794. godine zapisano je da se u stolnoj crkvi u Zagrebu sve službe moraju vršiti u rimskom obredu te je zabranjeno braniti stari zagrebački obred. Ako će netko napadati rimski obred bit će kažnjen.³⁴⁸ Još je na Tridentskom koncilu bilo odlučeno da se u cijelu Crkvu uvede rimski obred kako bi se izbjeglo da svaka biskupija koristi svoj vlastiti obred. Tako je trebalo ukinuti i zagrebački obred.³⁴⁹ Ali on se bio sačuvao dosta dugo u Zagrebačkoj biskupiji, a najduže u zagrebačkoj prvostolnici. Nakon što je Josip II. izdao uredbu kojom uređuje bogoštovlje u cijeloj državi Vrhovac ga je ukinuo 1788. godine.³⁵⁰ Ova odredba je prošla i u Kaptolu jer je bio sveden na samo osam kanonika.³⁵¹ Ali zagrebački obred će biti korišten i nakon toga. Konačnu zabranu doživio je s dekretima vizite 1794. godine³⁵², iako će oni biti proglašeni pet godina kasnije, nakon sudskog spora. Kaptol je tijekom sudskog procesa iznio niz teza u prilog zagrebačkom obredu poput one da se u Zagrebačkoj biskupiji koristi još od 14. stoljeća. Nadalje, ističe da je morao pristati na uvođenje takvog obreda jer je bio sveden samo na osam kanonika te da je pristao na njega isključivo zbog vladareva naloga.³⁵³ Vrhovac je u svojoj obrani o ovoj točki izrekao da su na narodnoj sinodi u Trnavi 1630. godine doneseni zaključci da se u sve Crkve u Ugarskoj uvede rimski obred te je biskupima naređeno da kazne one koji

³⁴⁴ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 114.

³⁴⁵ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 115-116.

³⁴⁶ Angelo Ruspini, „Kanonička vizita b. M. vrhovca iz godine 1792-1794.“, *Bogoslovna smotra* 7, br.3 (1916): 209-214.

³⁴⁷ Angelo Ruspini, „Kanonička vizita b. M. vrhovca iz godine 1792-1794.“, *Bogoslovna smotra* 7, br.4 (1916): 321-334.

³⁴⁸ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 321.

³⁴⁹ Vladimir Zagorac, „Liturgija zagrebačke crkve“, 518.

³⁵⁰ Zagorac, „Liturgija zagrebačke crkve“, 519; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 281.

³⁵¹ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 288; Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 326.

³⁵² Zagorac, „Liturgija zagrebačke crkve“, 519.

³⁵³ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 321-326.

se toga neće pridržavati. Isto tako i bulom pape Urbana VIII. iz 1635. godine stari je obred bio osuđen. I na kraju ponavlja da je baš privolom Kaptola uveden 1788. godine rimski obred.³⁵⁴

Bilo je još nekoliko spornih točki poput svakodnevne službe Božje u koru³⁵⁵, položaja kanonika koji dulje od mjesec dana izbivaju iz svoje biskupije³⁵⁶, pravila propovijedanja, ispovijedanja i duhovnih vježbi koje je napisao Vrhovac³⁵⁷, ostavštine kanonika³⁵⁸, kaptolskih sjednica i osoba poput velikog prepošta, lektora, kantora i kustosa, itd.³⁵⁹

Ukupno je bilo četrnaest točaka koje su Kaptolu bile sporne. Parnica je trajala pet godina, a završena je nagodbom između zaraćenih strana 1799. godine, odnosno početkom 1800. godine kada je Vrhovac proglasio konačne dekrete svoje vizite od koje je sada prošlo već pet i pol godina.³⁶⁰

Nakon što je završila parnica s Kaptolom došlo je vrijeme da se provede i druga vizitacija. Ona se odvijala od 1801. do 1805. godine po pravilima koja je Vrhovac ustrojio nakon svršetka prethodne vizitacije. Obišao je svoju prostranu biskupiju, s više prekida, u četiri godine.³⁶¹ Najbolje svjedočanstvo za ovu vizitaciju pruža nam njegov Dnevnik. Dolazio je u svako selo, dijelio je potvrdu, družio se s mještanima koji su ga radosno dočekivali. Na tim vizitacijama vodio je računa o starima i nemoćnima te djeci te je naredio da ne dolaze k njemu već će on doći k njima dodijeliti im potvrdu.³⁶² Od lokalnih župnika dobivao je informacije o svakoj župi što je zajedno sa svojim pratiteljima marljivo bilježio. Vodio je bilješke o lokalnim crkvama, župnim dvorovima, župi, vjernicima, itd. Unosio je i primjedbe ako mu se nešto nije sviđalo. Ovi su podaci dragocjen izvor i za demografska istraživanja iz razdoblja dok se nisu još provodili moderni popisi stanovništva budući da Vrhovac navodi koliko je ljudi iz koje župe dolazilo k njemu na primanje sakramenta potvrde.³⁶³ Primjerice, godine 1803. vršio je vizitaciju župa u Hrvatskom zagorju i prigorju pa je u Dnevnik 29. lipnja 1803. godine zapisao: „*Rano ujutro išao sam u Zlatar, ondje sam odslužio misu i održao propovijed; posvećen je oltar sv. Križa i potvrđeno je 1930 duša [Župnik Forko.*

³⁵⁴ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 326-328.

³⁵⁵ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 334-338.

³⁵⁶ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 338-339.

³⁵⁷ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 4 (1916): 345-349.

³⁵⁸ Angelo Ruspini, „Kanonička vizita b. M. vrhovca iz godine 1792-1794.“, *Bogoslovska smotra* 8, br.1 (1917): 52-56.

³⁵⁹ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 3 (1916): 214-218.

³⁶⁰ Ruspini, „Kanonička vizita“, 7, br. 2 (1916): 117-118.

³⁶¹ *Diarium*, 28-39, 54-69, 72-85.

³⁶² Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.), 392-393.

³⁶³ Hrg i Kolanović, *Vizitacije*, 16-17.

Crkva dobra, dvor vrlo bijedan“.³⁶⁴ Ovo je samo jedan od primjera Vrhovčeva pažljivog bilježenja stanja u svakoj župi. Tijekom ovih vizitacija posvećivao je brojne crkve i oltare te je održavao mise i vršio propovijedi. Tako 29. kolovoza 1803. godine u Dnevnik zapisuje: „*Posveta crkve i oltara u Svetom Ivanu, zatim je pjevana misa, održana propovijed i potvrđena 2291 [Ovamo su došli Bisag, Bedenica, Hrašćina, Rakovec, Sv. Nikola Zelina, Moravče i Sesvete]*“.³⁶⁵ Tijekom 1804. godine vršio je vizitaciju u okolini Karlovca, na Žumberku, u Turopolju te u Gornjoj Posavini.³⁶⁶ Na tim putovanjima tijekom kojih je gotovo cijeli dan bio na nogama bio mu je potreban odmor. Ugošćivali su ga lokalni župnici, a znao je između vizitacija boraviti i na svojim biskupskim posjedima Prečecu, Konjščini, Pokupskom, itd.³⁶⁷ Koliko je bila velika njegova aktivnost prilikom vizitacija svjedoči i bilješka u njegovu Dnevniku od 16. lipnja 1805. godine: „*Vodio sam procesiju u Ivanić-Gradu; pjevao sam misu, propovijedao i zatim potvrdio 684 osobe*“.³⁶⁸ Godine 1805. provodio je vizitaciju u zapadnoj Slavoniji, Podravini i okolini Zagreba.³⁶⁹

Iz svega ovoga je vidljivo da Vrhovac nikako nije mogao obaviti vizitaciju u kratkom vremenskom periodu na što se žalio Kaptol tijekom parnice s biskupom. Naime, prostor Zagrebačke biskupije bio je ogroman. O tome nam svjedoči Szemanova karta Zagrebačke biskupije iz 1822. godine. Biskupija se prostirala na sjeveru do Mure i Drave, na istoku do Valpova i Dobočca na Savi, na jugu je granica bila Sava, a na zapadu Una odnosno Kupa. Kupom je granica vodila do Žumberka pa sve do današnje granice Hrvatske i Slovenije.³⁷⁰ Imala je petnaest arhiđakonata, 33 dekanata, 337 župa i 2348 filijala.³⁷¹

Ova karta je uvelike olakšala Vrhovčevu treću, ujedno i posljednju vizitaciju koja je bila provedena od 1822. do 1824. godine, iako je Vrhovac prije svakog putovanja pravio poseban plan puta.³⁷²

Vrhovac je od svećenika očekivao mnogo. Nastojao je izgraditi svećenika onako kako je to zamišljao jozefinizam. Zalagao se za svećeničku duhovnost, inzistirao je da se svećenici odupru posvjetovnjačenom životu te je smatrao da njihova primarna zadaća mora biti pastoralna. Oni su trebali drukčije poučavati svoje vjernike, a za propovijedanje im nije

³⁶⁴ *Diarium*, 30-31.

³⁶⁵ *Diarium*, 38-39.

³⁶⁶ *Diarium*, 54-69.

³⁶⁷ *Diarium*, 18-19, 30-33, 38-39, 58-59.

³⁶⁸ *Diarium*, 72-73.

³⁶⁹ *Diarium*, 72-85.

³⁷⁰ Drvenkar, „Teritorijalno ustrojstvo Zagrebačke biskupije“, 38-39.

³⁷¹ Drvenkar, „Teritorijalno ustrojstvo Zagrebačke biskupije“, 40.

³⁷² Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 392-393.

smjelo biti dovoljno samo stajanje ispred oltara već su morali stalno biti u kontaktu s vjernicima, vršiti vizitacije, posjećivati stare, bolesne i nemoćne, podjeljivati sakramente, posebno se posvetiti djeci.³⁷³ To je radio i Vrhovac. Obilazio je vjernike, vršio je vizitacije, brinuo se o kleru, volio je propovijedati, na glasu je bio kao dobar govornik, itd. Donio je odluku da se najmanje dva puta godišnje po dekanatima održe sastanci klera gdje bi svećenici raspravljali o svim važnim moralnim, duhovnim i teološkim pitanjima te o problemima u svojem dekanatu.³⁷⁴ Godine 1803. održava i sinodu svećenika Zagrebačke biskupije na kojoj se raspravljalo o nestašici aktivnih i zbrinjavanju nemoćnih svećenika, a naglasak je bio stavljen na unapređivanju pastoralnog rada u biskupiji i poboljšanju svećeničke stege³⁷⁵. Zaključci sinode iz 1803. godine poznati su pod imenom *Constitutiones et statuta in generali conventu cleri diocesani Zagrabienensis sub... Maximiliano Verhovacz, episcopo Zagrabienensis...condita anno 1803. diebus 3 et 4 Mensis Maji*, a Vrhovac ih je dao tiskati zajedno sa zaključcima prethodnih sinoda.³⁷⁶ Upravo u *Constitutiones et statuta* Vrhovac je naglasio da se svećenici moraju dolično ponašati u društvu, moraju redovito izvršavati molitve, nositi ispravnu svećeničku odjeću te se pravilno ophoditi sa ženama.³⁷⁷ Pozivao ih je na svet i savršen kršćanski život, na vjernost celibatu te na trajno usavršavanje u znanju pomoću stručne literature.³⁷⁸ Oni su svojim djelovanjem bili usmjereni prema kršćanskoj zajednici kojoj su služili kao navjestitelji Božje riječi i djelitelji sakramenata.³⁷⁹ Svećenička služba, prema Vrhovcu, uključivala je tri zadaće, da bude učitelj, liturg i dušobrižnik.³⁸⁰ Svećenici su morali voditi status animarum (stanje duša). U tome ih je Vrhovac poticao pa tako u svome obredniku *Rituale Romano-Zagrabienense* donosi upute na koji način svećenici trebaju voditi matične knjige i to knjige rođenih, krizmanih, vjenčanih, umrlih i popis svih vjernika.³⁸¹ U *Constitutiones et statuta* traži da svaki svećenik vodi i posebne knjige u koje će upisivati državne uredbe i biskupska pisma. Objašnjava im da matične knjige moraju čuvati na sigurnom mjestu u župnom arhivu.³⁸² Morali su voditi i liber memorabilium (župni ljetopis) odnosno zabilježiti najvažnije podatke iz prošlosti i sadašnjosti svoje biskupije. Svaki je župnik morao nabaviti poseban album u kojem će napisati povijest svoje župe, gradnju i

³⁷³ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 92-109, 111-142.

³⁷⁴ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 92-109, 111-142.

³⁷⁵ *Povijest Hrvata*, sv. 2, 340.

³⁷⁶ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 98.

³⁷⁷ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 104-106.

³⁷⁸ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 103-108.

³⁷⁹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 108-109.

³⁸⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 97.

³⁸¹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 141; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 297.

³⁸² Hoško, *Biskup Vrhovac*, 141.

posvetu crkve, nabrojiti sve župnike u povijesti svoje župe te od sada pa nadalje svake godine bilježiti što se značajno dogodilo u njihovoj župi.³⁸³

Vrhovac je bio priređivač brojnih liturgijskih djela koja su štampana u njegovoj tiskari. I sam je napisao neka od njih. Već u prvim godinama svojeg biskupovanja izdaje *Red mise za godinu 1794.*³⁸⁴ Nakon toga objavljuje *Rituale Romano-Zagrabiense seu formula agendorum in administratione sacramentorum et caeteris ecclesiae publicis functionibus* 1796. godine. U ovom obredniku uz latinske obrede nalaze se i molitve na hrvatskokajkavskome narječju, slavonskoj ikavici, mađarskom i njemačkom jeziku.³⁸⁵ To je bio obrednik koji je trebao služiti svećenicima u lakšem obavljanju njihovih pastoralnih zadaća, a pripremljen je na temelju jozefinističkog Novog bogoslužnog reda iz 1786. godine.³⁸⁶ Vrhovac objavljuje i latinske molitvenike koji su trebali biti od koristi svećenicima u mijenjanju vjerskih i moralnih navika vjernika.³⁸⁷ Osim obrednika i zaključaka sinode uklopljenih u *Constitutiones et statuta* Vrhovac je pripremio i molitvenik, ali i pjesmaricu te katekizam pod naslovom *Molitve koje duhovni paztiri z pobosnem lyudztvom zkerbi nyihovi duhovnoi zaufanem obchinzko moliti imaju* koji je štampan 1804. godine. Ovo je bio službeni molitvenik Zagrebačke biskupije za vrijeme biskupovanja Maksimilijana Vrhovca.³⁸⁸ Sadrži molitve i pjesme s notama za razne pobožnosti, ali uvodi mnogo novih pjesama iz njemačkog govornog područja.³⁸⁹ Za vrijeme Vrhovčeva života molitvenik je tiskan još tri puta, 1807. godine na kajkavskome i štokavskom ikavicom te 1825. godine na kajkavskome narječju. Izdao je priručnik za svećenike *Memoriale vitae sacredotalis* 1803. godine nepoznatog francuskog svećenika i u njemu tražio od svećenika da se u svome radu ugledaju u Krista.³⁹⁰ Nadalje, Vrhovac je pripremio i katehetski priručnik *Podvuchanya vu naj poglavitesheh vere iztinah, y naj oszebitesheh kerztchanzkeh dusnoztjah od... Makszimiliana Verhovacz* koji je tiskan 1822. godine.³⁹¹ To djelo je prevedeno s njemačkog jezika, a donosilo je upute svećenicima o propovijedanju. Bilo je namijenjeno vjeroučiteljima i svećenicima, a u njemu

³⁸³ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 141; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 297.

³⁸⁴ Mijo Korade, „Kajkavski lekcionari i vjerska obnova biskupa Maksimilijana Vrhovca“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 25.

³⁸⁵ Korade, „Kajkavski lekcionari“, 26.

³⁸⁶ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 152-153.

³⁸⁷ Korade, „Kajkavski lekcionari“, 26.

³⁸⁸ Korade, „Kajkavski lekcionari“, 26; Dubravka Franković, „Glazba u klasicističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca“, *Svjetlo* 3-4 (2003): 140; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 123.

³⁸⁹ Franković, „Glazba u klasicističkom konceptu“, 141.

³⁹⁰ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 124.

³⁹¹ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 123; Korade, „Kajkavski lekcionari“, 28.

su se nalazili citati iz Svetog pisma. Najveći naglasak u djelu je stavljen na moralni odgoj i tumačenje temeljnih vjerskih istina.³⁹² Vrhovac je pisao i propovijedi. U razdoblju od 1788. do 1808. godine napisao je 32 hrvatske propovijedi.³⁹³ Pisao je i pastirske poslanice. Prva takva poslanica tiskana je 1793. godine i u njoj se Vrhovac zalagao za ćudoređe, veću stegu i ugled svećenika.³⁹⁴ Nadalje, njegove poslanice ugledale su svjetlo dana 1795. i 1813. godine, a napisao je i dva pastirska pisma 1795. i 1826. godine.³⁹⁵ Godine 1804. priredio je *Kratki keršćanski navuk* i uvrstio ga u biskupijski molitvenik *Molitve koje duhovni paztiri...*³⁹⁶ To je bio Mali katekizam tadašnjeg od države propisanog Austrijskog katekizma, i on je od 1777. godine bio obvezatan priručnik u cijeloj zemlji, a Vrhovac ga je sada priredio za korištenje svećenicima svoje biskupije³⁹⁷.

Zalagao se i za prijevod Biblije na kajkavsko narječje. Taj prijevod je poznat pod nazivom Vrhovčeva „kajkavska Biblija“.³⁹⁸ Priprema oko prevođenja i samo prevođenje odvijalo se oko trideset godina. Autor je bio svećenik iz Jastrebarskog Ivan Gusić, a prijedlog su svesrdno poduprli Vrhovac i Tomaš Mikloušić, ali i brojni svećenici iz Zagrebačke biskupije koji su bili poznati pod imenom Vrhovčevo „Biblijsko društvo“.³⁹⁹ Ovaj prevoditeljski pothvat do danas je ostao u rukopisu i čuva se u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu.⁴⁰⁰ U konačnici prevedeni su psalmi, knjiga o Jobu, tužaljke te četiri Evanđelja.⁴⁰¹ Danas se fragmenti Vrhovčeve Biblije smatraju jedinim poznatim prijevodom Biblije na kajkavsko narječje.⁴⁰²

Vrhovac je dao srediti i biskupski arhiv. Iz Pešte su u Zagreb došli Martin Juraj Kovačić i njegov sin Josip Nikola. Oni su radili na prikupljanju dokumenata za nacionalni muzej u Pešti. U Zagrebu ih je srdačno dočekaao Vrhovac i omogućio im pregledavanje

³⁹² Korade, „Kajkavski lekcionari“, 28.

³⁹³ Alojz Jembrih, „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svjetlu svojih hrvatskih propovijedi“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 39.

³⁹⁴ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 58.

³⁹⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 58.

³⁹⁶ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 9.

³⁹⁷ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 9.

³⁹⁸ Alojz Jembrih, „Vrhovčeva Biblija“. Je li joj se iznova u trag ušlo?, *Kairos: Evandeoski teološki časopis* 6, br. 1 (2012): 89; Danijel Berković, „Bestijarij u psalmima Vrhovčeve kajkavske Biblije“, *Kairos: Evandeoski teološki časopis* 6, br. 2 (2012): 201.

³⁹⁹ Jembrih, „Vrhovčeva Biblija“, 89-91.

⁴⁰⁰ Jembrih, „Vrhovčeva Biblija“, 94.

⁴⁰¹ Danijel Berković, „Biblija Maksimilijana Vrhovca (VB)i jezično stilistička obilježja u psalmima VB“, u *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru, zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007-2009, sv. 2* (Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca, 2011), 394.

⁴⁰² Berković, „Biblija Maksimilijana Vrhovca“, 400.

arhivske građe iz biskupskog arhiva koja još nije bila sređena.⁴⁰³ Nekoliko godina kasnije Martin Kovačić se vratio u Zagreb te je odlučio, na Vrhovčevu molbu, srediti arhivsku građu u biskupskom arhivu. To je bilo 1815. godine.⁴⁰⁴ Sređivanje je provedeno na način da je građa podijeljena u tri serije. Sva su pisma i molbe uvezana u knjige, svako pismo je dobilo svoj redni broj, a na kraju knjige je dodano nekoliko neispisanih listova papira za indeks važnijih predmeta u pismima. Uz tri glavne serije stvoreno je još nekoliko podserija. Vrhovac je dao načiniti i police za spise koje su bile postavljene uz zidove, a spisi su bili smješteni i u prozorskim prostorima.⁴⁰⁵ Vrhovac je odobrio i prijedlog da gvardijan franjevačkog samostana Izidor Reichert nastavi uvezivati spise. Izrađene su i kartonske kutije u formi velikih knjiga.⁴⁰⁶ Preostalo je samo registiranje spisa. Vrhovac je rekao Kovačiću da će to obaviti on sa svojim suradnicima.⁴⁰⁷

Vrhovac je vodio i brigu o crkvenim objektima pa je tako napravio neke preinake u zagrebačkoj prvostolnici. Dao je veliki novac za uređenje unutrašnjosti prvostolnice.⁴⁰⁸ Srušio je stari kor koji je stajao između svetišta i crkvene lađe nošen od dva potporna stupa.⁴⁰⁹ Svoju je stolicu prenio k velikom žrtveniku.⁴¹⁰ Davao je novčanu potporu i ostalim crkvama u svojoj biskupiji o čemu svjedoči njegov Dnevnik.

Vrhovac je uvidio i nužnost izrade moderne geografske karte svoje biskupije. Uvidio je da su mjernički radovi preduvjet bilo kakvim zahvatima u prostoru, a budući da je imao velikih planova oko uređenja biskupskih posjeda, odlučio je imenovati mjernike zemljišta.⁴¹¹ Ključna osoba bio je Josip Szeman koji je bio Vrhovčev prijatelj i koji je izvršio izmjeru biskupije.⁴¹² Kao plod njihove uspješne suradnje nastala je jedna od najljepših crkvenih karata u Hrvatskoj 1822. godine. To je bila prva hrvatska crkvena tematska karta koja je temeljena na izvornim podacima.⁴¹³ Sadrži mnoge korisne podatke o arhiđakonatima i dekanatima Zagrebačke biskupije s brojem župa i filijala, zatim statističke podatke o broju tvrđava,

⁴⁰³ Metod Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva u Zagrebu godine 1815.“, *Arhivski vjesnik* 10 (1967): 169.

⁴⁰⁴ Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva“, 170.

⁴⁰⁵ Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva“, 173-179.

⁴⁰⁶ Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva“, 178.

⁴⁰⁷ Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva“, 180.

⁴⁰⁸ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 57.

⁴⁰⁹ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 288.

⁴¹⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 125.

⁴¹¹ Mirela Slukan Altić, „Maksimilijan Vrhovac i hrvatska crkvena kartografija“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 130-132.

⁴¹² Slukan Altić, „Maksimilijan Vrhovac i hrvatska crkvena kartografija“, 132-134.

⁴¹³ Slukan Altić, „Maksimilijan Vrhovac i hrvatska crkvena kartografija“, 140-141.

gradova, trgovišta te ostalih naselja s obzirom na vjeroispovijest po pojedinim županijama. Karta razlikuje crkvene objekte s obzirom na različite konfesije. Na karti su naznačeni i gospodarski objekti. Uz kartu je priloženo kazalo župa i svih naselja. Karta sadrži i vedutu Zagreba. Zbog velikog uspjeha karta je ponovno tiskana tri godine kasnije.⁴¹⁴

⁴¹⁴ Slukan Altić, „Maksimilijan Vrhovac i hrvatska crkvena kartografija“, 134-139.

d) Rad na ekonomskom polju

Vrhovac je veliku brigu posvetio izgradnji modernih prometnica. Krajem 18. stoljeća započela je izgradnja plovnog kanala Tisa-Dunav, a u sklopu tog projekta bila je predviđena i plovnost Save i Kupe do Karlovca. Uskoro su započela istraživanja koja su trebala omogućiti otvaranje plovnog puta Kupom od Karlovca do Broda na Kupi.⁴¹⁵ Vrhovac je uvidio da su se stvorile mogućnosti za realizaciju jednog takvog projekta koji bi bio od velike koristi za ove krajeve i koji bi u ekonomskom smislu donio veliku zaradu te ga je odlučio poduprijeti. Stoga će naredni njegovi postupci biti usmjereni prema realizaciji tog projekta. Već 1800. godine pokrenuo je akciju za osnivanje podružnice Bačko-ugarskog društva za regulaciju rijeka u Hrvatskoj. Glavni i osnovni zadatak ove podružnice bio je pokušaj da se Kupa učini plovnom uzvodno od Karlovca te izgradnja boljih i suvremenijih prometnica od gornjeg toka Kupe prema lukama na sjevernom Jadranu.⁴¹⁶ Kad je to društvo osnovano Vrhovac je postao njegov član.⁴¹⁷ Pri tome je imao na pameti višestruku korist od realizacije projekta plovnosti Kupe i izgradnje modernih prometnica. Osnovna namjera bila je povezati Bansku Hrvatsku najkraćim mogućim putem s Jadranskim morem, a onda bi se to odrazilo na ekonomski prosperitet budući da bi se ubrzala robna razmjena između Ugarske, Slavonije i Baranje koje bi na sjeverni Jadran dopremale žito, drvo i ostale poljoprivredne proizvode, a s obale bi prema unutrašnjosti dolazili sol, riba, razna izvozna roba, itd. Time bi se potaknula živa robna razmjena ne samo s južnim hrvatskim krajevima već i šire, s Europom. Isto tako Vrhovac je imao na umu i ratno stanje koje je vladalo na kontinentu pa je htio da se živežne namirnice što lakše mogu prebacivati do Italije.⁴¹⁸ Preduvjet za realizaciju tog poslovnog pothvata bila je dobra prometna povezanost.

Car Franjo II. je 1801. godine potpisao novu koncesiju kojom je povlastice za izgradnju plovnog trgovačkog puta od Karlovca do Broda na Kupi dao novoosnovanom akcionarskom društvu. Bilo je predviđeno da se u roku dvije godine učini Kupa plovnom od Karlovca do Broda na Kupi te da se cestama poveže s morem.⁴¹⁹ U realizaciju ovog projekta uključile su se mnoge plemićke osobe iz Ugarske i Austrije koje su dale velik novčani kapital.

⁴¹⁵ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 138.

⁴¹⁶ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15.

⁴¹⁷ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15.

⁴¹⁸ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1145; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 41.

⁴¹⁹ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 138; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59.

Među njima nalazio se i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac.⁴²⁰ Vrhovac je osim novčanih davanja pripomogao i tako što je u Bansku Hrvatsku pozvao vrsnog graditelja kanala Francuza Jean-Philippea Charpentiera. On je boravio kod njega u Zagrebu te su zajedno išli razgledati teren od Karlovca do Broda na Kupi. Charpentier je uskoro načinio prve nacрте i karte za regulaciju Kupe uzvodno od Karlovca. Koliko je Vrhovac bio duboko zainteresiran za realizaciju ovog projekta svjedoči i to što se često dopisivao s Charpentierom, a ujedno je bio i glavni nadzornik nad realizacijom projekta.⁴²¹ Isto tako vodio je poseban urudžbeni zapisnik.⁴²² Vrhovac i ostali dioničari su 1801. godine raspisali javnu prodaju dionica te su započeli posao.⁴²³ Ali posao je ubrzo stao te je cijeli projekt propao. Glavni razlozi odustajanja od ovog projekta ležali su u samoj skupoći i veličini projekta, geomorfološkim karakteristikama reljefa, hidrološkim osobinama Kupe te ratnom stanju koje je vladalo Europom i koje nije ulijevalo nadu da se baš sada isplati krenuti u realizaciju ovako zahtjevnog projekta.⁴²⁴

Ali Vrhovca ovaj neuspjeh neće obeshrabriti. On će i nadalje raditi na prometnom i ekonomskom povezivanju Banske Hrvatske sa sjevernim Jadranom. Osnovano je novo društvo za izgradnju cesta i to sredstvima koja nisu bila iskorištena za regulaciju Kupe.⁴²⁵ Nakon što je uvidio da u regulaciji Kupe postoje brojni problemi odlučio se samo na cestovnu povezanost Banske Hrvatske sa sjevernim Jadranom. Postojeće prometnice Karolina i Jozefina bile su korisne u onim vremenima kada su bile izgrađene. U međuvremenu promet se bio znatno pojačao, a kako su ove prometnice bile glavne žile kucavice prema moru te donosile veliku zaradu Vrhovac je odlučio da se izgradi jedna suvremenija cesta koja bi mogla odgovoriti zahtjevima sadašnjeg vremena.⁴²⁶ Projekt je predviđao trasu puno bliže dolini Kupe kako bi se izbjegli strmi usponi kojima je obilovala Karolina, a koji su onemogućavali brzi prijenos žita do jadranskih luka pa se ono često kvarilo.⁴²⁷ Vrhovac je i ovdje bio glavni dioničar, a izgradnju su potpomogli austrijski velikaši te neki domaći

⁴²⁰ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 138; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 59-60.

⁴²¹ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 138-139; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60.

⁴²² Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 41.

⁴²³ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60.

⁴²⁴ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 139; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15.

⁴²⁵ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146; Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 139; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15.

⁴²⁶ Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 15-16; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60; Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 26, 66.

⁴²⁷ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 66; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146.

poduzetnici poput Andrije Ludovika Adamića.⁴²⁸ Povezao se s krajiškim časnikom, inženjerom i budućim graditeljem Filipom Vukasovićem koji je trebao voditi projekt izgradnje nove ceste od Karlovca prema moru. Radovi su započeli krajem 1802. godine i trajali su uz manje prekide i usprkos financijskim poteškoćama te zahtjevnim dionicama sve do 1811. godine. Cestu su gradili brojni vojnici, kažnjenici i seljaci.⁴²⁹ Vukasović je obavještavao Vrhovca o svim problemima na koje je nailazio prilikom gradnje ove prometnice o čemu nam je sačuvana obilna građa koju je objavila Miroslava Despot.⁴³⁰ Vukasović je od posljedica ranjavanja kod Wagrama 1809. godine umro, ali cesta je uskoro bila dovršena i otvorena za promet.⁴³¹ Koliko je bilo značenje ove prometnice govori i podatak da je to bila glavna prometnica iz unutrašnjosti prema sjevernom Jadranu sve do prije desetak godina kada je izgrađena moderna autocesta.⁴³² Cesta je u čast supruge cara Franje II. Marije Ludovike prozvana „via Ludovicea“ odnosno Lujzijana. To je car osobno naredio tijekom 1808. godine.⁴³³ U ono vrijeme bila je jedna od najmodernijih prometnica u Europi.⁴³⁴ Posljedice izgradnje ove prometnice bile su višestruke. Njome se do izgradnje željezničke pruge 1873. godine odvijao sav promet iz Ugarske i Banske Hrvatske prema moru. Također, izgradnja ove prometnice omogućila je nagli uspon Karlovca u prvoj polovici 19. stoljeća.⁴³⁵ Ova cesta je isto tako omogućila velik ekonomski zamah jer se za razliku od Karoline na njoj mogla prevoziti roba kolima. Od ove ceste bila je velika korist naročito u tranzitnom prijevozu, a korist su imali i krajevi koji su se nalazili uz ovu prometnicu.⁴³⁶ U svemu tome veliku je ulogu imao Vrhovac koji se bavio organizacijom prometa na toj cesti, a pokrenuo je i trgovinu solju.⁴³⁷

Vrhovac je bio zainteresiran i za proširenje trgovačkih mogućnosti. Osobito se zalagao za izvoz žitarica iz Slavonije i Banata prema ostalim dijelovima države, ali i šire. U tu svrhu se povezao sa svojim sugrađaninom Josipom Šipušem koji je 1796. godine u njegovoj tiskari objavio djelo *Temelji žitne trgovine* i posvetio ga zagrebačkom biskupu Vrhovcu.⁴³⁸ Osim

⁴²⁸ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 139; Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 66.

⁴²⁹ Kruhek, „Maksimilijan Vrhovac“, 139; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 16; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60; Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 66.

⁴³⁰ Miroslava Despot, „Nekoliko neobjelodanih pisama Filipa Vukasovića pisanih Maksimilijanu Vrhovcu“, *Arhivski vjesnik* 4-5 (1961-1962).

⁴³¹ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 66; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 60.

⁴³² Pavličević, „Karlovački velikan“, 129.

⁴³³ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1146.

⁴³⁴ Pavličević, „Karlovački velikan“, 129.

⁴³⁵ Pavličević, „Karlovački velikan“, 129.

⁴³⁶ Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 66.

⁴³⁷ Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40.

⁴³⁸ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1145; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 61.

Šipuš Vrhovac se povezao i s ostalim utjecajnim ekonomskim znalcima, riječkim poduzetnikom Andrijom Ludovikom Adamićem, ekonomistom i političarom, jedno vrijeme i županom Zagrebačke županije Nikolom Škrlecom Lomničkim, ali i brojnim stranim ekonomskim stručnjacima poput ugarskog veleposjednika grofa Batthyanyja, brojnim bečkim kapitalistima, itd.⁴³⁹ Posebno je duboku suradnju ostvario sa Škrlecom koji mu je postao pravi prijatelj što možemo zaključiti iz toga što su se dopisivali i što nam je dosta pisama sačuvano. Iz tih pisama se može zaključiti da su bili u jako prisnom odnosu te da su cijenili jedan drugoga.⁴⁴⁰ I Škrlec se bio zainteresirao za Vrhovčeve ekonomske pothvate pa mu je sugerirao da ga redovito obavještava kako teku radovi na brojnim projektima te mu daje upute što da čini.⁴⁴¹

Vrhovcu je tijekom 1791. godine pismo napisao i barun Siegfried von Taufferer. U tom pismu stajao je prijedlog o tome da pokuša utjecati na to da se naše drvo počinje izvoziti u Španjolsku za potrebe njihove ratne mornarice.⁴⁴² Tvrdi da se obraća njemu zato što je on velik zagovornik trgovačkog napretka ovih krajeva. Dobio je odgovor od španjolskog ministra mornarice koji se složio s tim prijedlogom. Tvrdi da je o svemu obavijestio i cara. Ujedno ističe da su Španjolci zainteresirani i za ostale proizvode iz Ugarske poput žitarica, soljenog mesa, konoplje, povrća, itd. Na kraju ga moli da pokloni ovom prijedlogu svoju pažnju te da upozori na njega i ostale privrednike i plemiće.⁴⁴³ Da li je Vrhovac odgovorio Tauffereru te da li je pokazao interes za ovaj poslovno-trgovački poduhvat ne možemo odgonetnuti budući da nije sačuvan odgovor, ako ga je uopće i bilo. Ali, znamo da projekt nikada nije bio realiziran budući da je Taufferer, kao poznati liberalni mislilac, tijekom procesa protiv Ignjata Martinovića bio smaknut.⁴⁴⁴

Nadalje, Vrhovca su zanimali i naši rudnici pa pomaže rudarska iskapanja. Otvara ugljenokope i rudnike plemenitih ruda.⁴⁴⁵ Osim toga Vrhovac se zauzima i za razvoj

⁴³⁹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 61; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 17; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1147.

⁴⁴⁰ Josip Kolanović, „Dopisivanja Nikola Škrlec-Maksimilijan Vrhovec“, u *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799.*, sv. 2 (Zagreb: Pravni fakultet, Hrvatski državni arhiv, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2000).

⁴⁴¹ Kolanović, „Dopisivanja Nikola Škrlec-Maksimilijan Vrhovac“, 176, 211.

⁴⁴² Despot, Miroslava, priredila, „Prijedlog Siegfrieda Taufferera zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu o potrebi izvoza našega drva u Španiju potkraj XVIII. stoljeća.“, u *Privreda Hrvatske XVII-XIX. stoljeća. Izbor građe* (Zagreb: Školska knjiga, 1957), 21-24; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1145.

⁴⁴³ Despot, „Prijedlog S. Taufferera“, 21-24; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1145.

⁴⁴⁴ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1145.

⁴⁴⁵ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1147; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 61; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 121-122.

manufakture, ali i poljoprivrede. Gotovo da i nije bilo ekonomske djelatnosti u koju nije zadirao svojim postupcima.

Radio je i na poboljšanju turističke slike Hrvatske. Tomu su trebale pridonijeti Stubičke toplice. Izdane su posebne knjižice koje su isticale ljekovitost termalnih vrela, ali koje su bile prevedene i na strane jezike kako bi se i strani turisti upoznali s ljekovitošću termalnih vrela.⁴⁴⁶

Vrhovac je vodio brigu i o svojim biskupskim dobrima u Banatu, ali i u okolici Zagreba.⁴⁴⁷ Nastojao je imati pod kontrolom sve što se događalo na njima pa ih je redovito posjećivao i pazio što se na njima uzgaja te kako se vodi briga o brojnim povrtnim kulturama, ali i stoci. Volio je primijeniti nove spoznaje i saznanja o poljoprivredi na svojim imanjima. Također, tijekom vizitacija često je odlazio na imanja pojedinih velikaša gdje bi se dodatno upoznao s načinom na koji oni vode brigu o održavanju svojih posjeda. Tako je primjerice u okolici Požege bio posjetio vlastelina Jakova Svetića jer je čuo da uzgaja španjolske ovce što je bila novost u našim krajevima te se s time htio pobliže upoznati.⁴⁴⁸ Okupljao je brojne ljude s kojima je raspravljao o tekućim gospodarskim pitanjima i planirao je unaprijed s njima ekonomske aktivnosti pa u svom Dnevniku 22. prosinca 1807. godine zapisuje i ovo: „...*Održao sam sjednicu o gospodarskim pitanjima na kojoj su određeni gospodarski poslovi za iduću godinu*“.⁴⁴⁹ Volio je imati pod kontrolom i financijska stanja na svojim posjedima pa je naredio upraviteljima biskupskih imanja da ga redovito o tome izvještavaju te da na kraju svake godine polože račune kod njega. Zanimljiva je situacija bila sa Stipčićem, inače upraviteljem imanja u Prečecu, koji mu već dvije godine nije poslao nikakav račun pa se Vrhovac žali. U svoj Dnevnik zapisuje 20. prosinca 1807. godine: „...*Upravitelj imanja Stipčić je zamolio da bude oslobođen od predavanja računa. Odgovorih da sredi račune, jer već dvije godine ništa nisam dobio iz Prečeca. Zamolio je da mu pomogne blagajnik i to sam dopustio... Naposljetku sam rekao i izjavio da nikoga ne želim unesrećiti, ali moram svoje stvari imati u redu, to više što već i drugi, zbog moga gledanja kroz prste, počinju bivati nemarniji te ako sve dobro sredi, oslobodit će ga upraviteljstva i drugdje postaviti. Ako pak to ne učini, bit ću prisiljen strože postupiti*...“.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Jembrih, „Maksimilijan Vrhovac-začetnik balneološkoga turizma“, 191-193.

⁴⁴⁷ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1147; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 61; Pavličević, „Biskup Vrhovac“, 16; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 40.

⁴⁴⁸ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 61.

⁴⁴⁹ *Diarium*, 232-233.

⁴⁵⁰ *Diarium*, 232-233.

e) Kulturno-jezični aspekt Vrhovčeva djelovanja

Vrhovac je učinio mnogo dobrih stvari i u kulturi, umjetnosti te na jezičnom području. Volio je kulturu i sve vrste umjetnosti te je nastojao pomoći brojnim pojedincima koji su bili aktivni u gotovo svim segmentima kulturnog stvaralaštva. U biskupskom dvoru redovito su se priređivale glazbeno-plesne priredbe. Također Vrhovac je priređivao svečane ručkove i večere na kojima se okupljala kulturna elita i na kojima se mnogo raspravljalo o umjetnosti, a prilikom tih okupljanja izvodile su se predstave, nastupali su brojni glazbenici i plesači.⁴⁵¹ Vrhovac je radio i na stvaranju jezičnog standarda, a postao je poznat po svojoj okružnici iz 1813. godine. Ovo su samo neki od elemenata koje ću detaljno analizirati u nastavku poglavlja.

Vrhovac je volio književnost. Osim što je volio čitati razna književna djela nastojao je da književna riječ dopre i do najširih slojeva pučanstva. U tu svrhu odlučio je otvoriti tiskaru. Svoj naum ostvario je 1794. godine kupnjom Trattnerove tiskare u Zagrebu.⁴⁵² Ovim potezom nisu se mogli pomiriti supružnici Kotsche, također vlasnici jedne zagrebačke tiskare te su se obratili caru s namjerom da spriječe ovaj čin.⁴⁵³ Na Kotscheove zahtjeve reagiralo je Ugarsko namjesničko vijeće koje je poslalo pismo zagrebačkom magistratu, a u kojem je tražilo podatke o kupoprodajnom ugovoru, popise tiskanih knjiga i popis privilegija kojima raspolaže tiskara.⁴⁵⁴ Magistrat je poslao pismo Vrhovcu koji je odgovorio da je kupio tiskaru i knjižaru s namjerom da posluži interesima domovine i građana. Ističe da uz knjižaru namjerava opremiti i javnu knjižnicu.⁴⁵⁵ Iako je Vrhovac dobio carev privilegij za svoju tiskaru ipak mu je početkom veljače 1795. godine, kada je postao oslobođen krivnje zbog navodnog sudjelovanja u Martinovićevoj uroti, car poslao pismo u kojem je napisao da njemu kao crkvenom velikodostojniku ne priliči baviti se građanskim obrtom.⁴⁵⁶ Vrhovac ga je poslušao i tiskaru je predao u ruke svog šogora Antuna Novosela.⁴⁵⁷ Tiskara je sada promijenila ime iz

⁴⁵¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76.

⁴⁵² Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 282; Velimir Deželić, „Biskupska, a zatim Novoselska tiskara u Zagrebu (1794-1825)“, *Narodna starina* 10 (1925), 96, 105; Tatjana Puškadija Ribkin, „Još neke pojedinosti o biskupskoj, kasnije Novoselskoj, tiskari u Zagrebu“, *Kaj, časopis za književnost, umjetnost, kulturu* 26, broj 5-6 (1993): 83-84; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 35.

⁴⁵³ Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 282.

⁴⁵⁴ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 84-85.

⁴⁵⁵ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 85.

⁴⁵⁶ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 87; Deželić, „Biskupska, a zatim Novoselska tiskara“, 107; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 66.

⁴⁵⁷ Deželić, „Biskupska, a zatim Novoselska tiskara“, 108; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 282-283; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 66.

biskupske u Novoselsku.⁴⁵⁸ Iako ju je formalno prodao, on je i dalje ostao njen stvarni vlasnik. Vukao je sve poslovne poteze te određivao koje će se knjige štampati. Ali i nakon predaje tiskare Novoselu Kotscheovi se neće smiriti te će i dalje iskazivati nezadovoljstvo. Pokušavali su naći svjedoke i dokaze koji bi potvrdili njihovu tezu da se u biskupskoj tiskari tiskaju zabranjena djela s revolucionarnom tematikom. Nakon što su početkom 1795. godine ispitani neki svjedoci car je odlučio da su Kotscheove tvrdnje neistinite te je zaključen i ovaj proces protiv Vrhovca.⁴⁵⁹ Uz tiskaru bila je uređena i knjižara. Iz popisa štampanih djela može se zaključiti da su se tiskale knjige brojnih autora i najrazličitijeg sadržaja.⁴⁶⁰ Nakon Novoselove smrti 1800. godine tiskaru preuzima njegova žena Franciska.⁴⁶¹ Tehnički upravitelj bio je Jakob Hörner koji je umro 1810. godine, a nakon toga Josip Rossi koji je bio i njen zakupnik. Stvarnim vlasnikom Rossi je postao 1825. godine.⁴⁶²

Osim tiskare i knjižare Vrhovac je uredio i biskupsku biblioteku. U nju je smjestio brojna stara djela i rukopise koje je nabavio iz svih dijelova Hrvatske. Bio je također povezan s mnogim europskim knjižarama te je i od tamo dobivao književna djela. Imao je svoje zastupnike u Beču i Veneciji koji su ga izvještavali o novim izdanjima.⁴⁶³ Istraživanje koje je provela Dubravka Botica među knjižnim fondom Metropolitane u 18. stoljeću svjedoči o Vrhovčevu svestranom znanju.⁴⁶⁴ Naime, iz rezultata istraživanja može se vidjeti da je knjižnica u njegovo vrijeme posjedovala raznoliku književnu građu. Osim stranih izdavača Vrhovac je nabavljao djela iz svoje tiskare, ali i iz ostalih zagrebačkih tiskara te tiskara u Osijeku i Dubrovniku.⁴⁶⁵ U knjižnici nalazimo djela iz ekonomije, aktualne politike preko pedagoških priručnika, raznih religijskih, povijesnih, pravnih, geografskih, prirodoslovnih i arhitektonskih djela pa sve do beletristike, rječnika i gramatika, atlasa, kalendara pa čak i kuharica.⁴⁶⁶ On je imao namjeru otvoriti svoju knjižnicu svim stanovnicima pa je i nabavljao najraznovrsnija djela. Nažalost, njegov naum ostvarit će tek Juraj Haulik.⁴⁶⁷ Knjižnu građu darovao je i knjižnici Kraljevske akademije znanosti. Time je potpomogao nastajanje

⁴⁵⁸ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 88; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 37.

⁴⁵⁹ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 88-92.

⁴⁶⁰ Deželić, „Biskupska, a zatim Novoselska tiskara“, 108-109, 111-126.

⁴⁶¹ Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 95; Lukinović, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, 283.

⁴⁶² Puškadija-Ribkin, „Još neke pojedinosti“, 95.

⁴⁶³ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1143; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 34.

⁴⁶⁴ Dubravka Botica, „Knjižni fond Metropolitanske knjižnice Zagrebačke nadbiskupije iz 18. stoljeća; prosvjetiteljske ideje u knjigama biskupa Vrhovca“, *Tkalčić: godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 16 (2012).

⁴⁶⁵ Botica, „Knjižni fond“, 526-529.

⁴⁶⁶ Botica, „Knjižni fond“, 519, 532-541.

⁴⁶⁷ Antun Markov, „Metropolitanska knjižnica“, u *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka* (Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944), 499.

današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice.⁴⁶⁸ Godine 1796. pokrenuo je i prodeko-knjižnicu.⁴⁶⁹

Vrhovca neki smatraju i prvim književnim mecenom u Hrvatskoj.⁴⁷⁰ Bio je u vezi s brojnim autorima kojima je puno pomagao u objavljivanju njihovih djela. Tako je novčano pomogao istarskom leksikografu Josipu Voltiću u izdavanju njegovog *Ricsoslovnika*.⁴⁷¹ Vrhovac je u vezi i s brojnim Dubrovčanima poput Konstantina Barčića, Joakima Stullija, Mihe Vilenika. itd.⁴⁷² Vilenik mu 1789. godine šalje evanđelistare i epistolare na hrvatskom jeziku.⁴⁷³ Vrhovac je naročito cijenio staru dubrovačku književnost te je nastojao od svojih suradnika doprijeti do što je više moguće takvih djela. Pomogao je i Stulliju u tiskanju njegovog rječnika.⁴⁷⁴ Osim toga poznao je i slavonsku i čakavsku književnost.⁴⁷⁵ Poznao je i tendencije u suvremenoj kajkavskoj književnoj riječi. Pomagao je Tomaša Mikloušića u njegovom književnom radu.⁴⁷⁶ Zanimao se za slavensku književnost. Ljubljanski biskup Mihajlo Brigido poslao mu je slovenski prijevod Biblije.⁴⁷⁷

Veliku je suradnju Vrhovac ostvario i s vodećim slavistima onog vremena Josefom Dobrovskim i Jernejom Kopitarom. Dopisivanje s Dobrovskim započeo je 1798. godine. Tada mu Dobrovsky zahvaljuje na tome što mu je objasnio neke hrvatske riječi te ga je zamolio da mu preporuči nekog jezikoslovca koji bi dospio u suradnju s njim, a šalje mu i jednu molitvu moravskih Hrvata.⁴⁷⁸ Dopisivanje će se i u narednim godinama nastaviti. Vrhovac se upoznao i s Kopitarom i to u Beču 1810. godine.⁴⁷⁹ Vrhovac je puno pomagao u radu Dobrovskog i Kopitara te im je redovito slao razne materijale koje su oni tražili. Isto tako oni su u svojim pismima tražili od Vrhovca stručne savjete oko nekih jezičnih problema na što im je Vrhovac srdačno odgovarao.⁴⁸⁰ Njihova suradnja bila je vrlo intenzivna, a produbit će se 1811. godine kada je Kopitar postao cenzorom dvorske biblioteke u Beču. Tada je zamolio Vrhovca da mu

⁴⁶⁸ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1144.

⁴⁶⁹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 71; Hoško, *Biskup Vrhovac*, 37.

⁴⁷⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 115.

⁴⁷¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 70-71; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1143; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 111-113; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 37.

⁴⁷² Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 35-36.

⁴⁷³ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 35.

⁴⁷⁴ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1143.

⁴⁷⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 70.

⁴⁷⁶ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69-70; Šurmin, *Hrvatski preporod*, 57.

⁴⁷⁷ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 38.

⁴⁷⁸ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 72; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 113; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1142.

⁴⁷⁹ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 38.

⁴⁸⁰ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 72-73; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1142; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 183-188.

predloži nekog Hrvata kojem bi se mogao obratiti u svezi s „hrvatskim stvarima“. Također ga moli da mu redovito šalje stare i nove slavenske knjige ako dobije više primjeraka.⁴⁸¹ Vrhovčev službenik Brložan dolazio je u Beč k Kopitaru i donosio mu narodne hrvatske pjesme, ali i slavenska djela. Istu ulogu imao je i Konstantin Stanić.⁴⁸² Kao cenzor bečke biblioteke Kopitar je omogućio Vrhovcu da se upozna s mnogim starim knjigama i rukopisima o povijesti hrvatskog naroda.⁴⁸³ Iz Kopitarova pisma Dobrovskom saznajemo da je Vrhovac namjeravao financirati put dvojici znanstvenika u Svetu goru na Atosu u Grčkoj. Htio je u grčkim manastirima pronaći staroslavenski prijevod Svetog pisma koji su načinili Konstantin (Ćiril) i Metod.⁴⁸⁴ Vrhovac je surađivao i s mitropolitom Stefanom Stratimirovićem koji mu 1803. godine piše pismo u kojem ga podsjeća da mu pošalje neke hrvatske knjige, a osobito rječnike, budući da je s njime o tome bio razgovarao na saborskom zasjedanju u Požunu.⁴⁸⁵

Vrhovac se bavio i jezičnim pitanjima. O potrebi jedinstvenog jezika Vrhovac je razmišljao još u mlađim danima. U ono vrijeme na hrvatskom etničkom prostoru još uvijek nije postojao jezični standard već su postojala tri narječja. Vrhovac je smatrao da bi se jedinstvenim jezičnim standardom lakše mogli suprotstaviti germanizaciji odnosno mađarizaciji koje su vrebale da progutaju „ilirski“ jezik.⁴⁸⁶ Upoznao se s jezičnom znanosti još za vrijeme studija, a kasnije je svoje spoznaje o jeziku produbljivao kroz čitanje stručne literature ili pak dopisujući se s vodećim autoritetima onog vremena, Dobrovskim i Kopitarom. Iako je bio poliglot, njega su prvenstveno zanimali slavenski jezici i njihova ortografija.⁴⁸⁷ O potrebi jedinstvene ortografije konzultirao se s Kopitarom te je u tu svrhu održao s njim sastanak u Beču 1814. godine. Na tom sastanku sudjelovali su i kanonik Stjepan Korolija te Marko Mahanović koji je za tu priliku tiskao posebnu studiju koja je govorila o potrebi jedinstvene ortografije.⁴⁸⁸ U predgovoru tog djela⁴⁸⁹, koje je nastalo na Vrhovčev

⁴⁸¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 73; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 187-188.

⁴⁸² Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 73.

⁴⁸³ Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1142.

⁴⁸⁴ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 73; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 188-189; Šurmin, *Hrvatski preporod*, 48.

⁴⁸⁵ Šurmin, *Hrvatski preporod*, 42.

⁴⁸⁶ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69-70; Šidak i dr., *Hrvatski narodni preporod*, 2. izdanje, 81; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 108; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1142; Iveljić, *Banska Hrvatska*, 35.

⁴⁸⁷ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 69-70; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1142.

⁴⁸⁸ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 73; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 198-199.

⁴⁸⁹ Naslov tog djela glasi: *Observationes circa croaticam orthographiam amatorum idiomatos croaticae gnarorum discussioni. Zagrabiae auno 1814. propositae.*

poticaj, Mahanović se žali što ne postoji jedinstven pravopisni sustav u Hrvatskoj, a u osmom poglavlju spominje da bi se mogla uvesti nova ortografija.⁴⁹⁰

Iako je djelovao u biskupiji gdje se govorilo kajkavskim dijalektom, Vrhovac je za temelj novog unificiranog standarda odabrao dijalekt svog rodnog kraja. Uvidio je da je kajkavsko narječje relativno siromašno u usporedbi sa štokavskim te da je zatvoreno u uske geografske okvire sjeverne Hrvatske pa je smatrao da samo štokavski govor može biti temelj jezičnog standarda. Ali nije imao namjeru u potpunosti odbaciti kajkavštinu već je htio i neke elemente tog narječja ubaciti u novi, jezični standard.⁴⁹¹ To je vidljivo već 1796. godine kada tiska svoj obrednik *Rituale Romano-Zagrabiense* u kojem ubacuje štokavske elemente što je dotada na prostoru Zagrebačke biskupije bilo nezamislivo.⁴⁹² Iste godine i Josip Šipuš u svome djelu *Temelji žitne trgovine*, koje je također nastalo na Vrhovčev poticaj, govori o nužnosti jezične standardizacije.⁴⁹³ Nekoliko godina kasnije Vrhovac je izdao i molitvenik u kojem su bile molitve za puk, a tekstovi su bili na štokavskom narječju.⁴⁹⁴

Za potrebu njegovanja narodnog jezika i skupljanja narodnog blaga Vrhovac je 1813. godine napisao okružnicu i razaslao ju svim svećenicima svoje biskupije. U njoj se od njih tražilo da skupljaju narodne misli, riječi, poslovice kako bi se sačuvale od zaborava. Pretpostavlja se da je tu okružnicu napisao pod utjecajem Kopitara.⁴⁹⁵ Ukratko ćemo analizirati što je Vrhovac napisao u okružnici budući da se ona smatra jednim od najvažnijih pretpreporodnih ostvarenja, a kojom je položio temelje Hrvatskog narodnog preporoda odnosno kako ističe Mirko Ivanjek, ovaj dokument predstavlja „kamen temeljac moderna razmišljanja na kojemu se zasnovalo preporodno razdoblje te uvelo Hrvatsku iz baroka u romantizam“.⁴⁹⁶ Vrhovac je okružnici dao simboličan naziv „*Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije*“. Izvorno je objavljena na latinskom jeziku.⁴⁹⁷ Vrhovac započinje svoj tekst riječima da „ilirski jezik“ ima svoju čistoću i krasotu, ali i u „*mnogovrsnom izgovaranju cijelih izrečajah veliku obilnost i slast ima*“. Ako ne bi gledali različitost dijalekata i tuđice u

⁴⁹⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 198-199.

⁴⁹¹ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 35.

⁴⁹² Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 70; Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 39.

⁴⁹³ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 70.

⁴⁹⁴ Kolanović, „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca“, 39.

⁴⁹⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 74-76; Mirko Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica u kontekstu njegova vremena“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 117-126; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 190-196; Despot, „Maksimilijan Vrhovac“, 1143.

⁴⁹⁶ Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 117.

⁴⁹⁷ Ivan Martinčić, priredio, *Hrvatski preporod, temeljni programski tekstovi, sv. 1* (Zagreb: Naklada Erasmus, 1994), 28-33.

njemu se nalazi „*veliko bogatstvo čistih riječi*“. Tijekom povijesti tiskale su se mnoge pjesme i knjige na raznim narječjima koje su pridonijele svakom od pojedinih narječja. Spominje Habelića, Belostenca, Jambrešića koji su izdali rječnike na „*horvatskom narječju*“, ali i Došena, Kanižlića, Ivanošića koji su izdali svoja djela na „*slavonskom narječju*“. Nadalje, Vrhovac naglašava da gledali mi značenja nekih riječi ili različite izgovore do sada zabilježene još uvijek ćemo vidjeti da „*još mnoga manjkaju, koja se niti u opstojećih grammatikah, rječnicih, prodikah i pjesmah, niti u školnoj zbirci korjenitih riječi ne nalaze*“. A također „*niti smo dobili onih vrsnih pisacah, koji su ..., načinom pisanja druge daleko nadišli*“. Izvor snage „ilirskog jezika“ se, prema njemu, nalazi skriven u običnom puku. Tvrdi da se jezična krasota ne može uzimati samo iz tiskanih knjiga nego isto tako i iz „*potrebovanja pismenih i prostih ljudi uzeti možemo*“ jer na isti način i pismeni i prosti ljudi „*mnoge dobre i prikladne ilirske riječi ili srećnom zgodom iznajdu, ili od drugih iznajdene bolje čuvaju...*“. Isto tako pismeni i prosti ljudi „*čuvaju mnoga prirječja koja su ili iz prikladnih primjerah, ili iz prisposodobah ispeljana..., a horvatsko i slavonsko narječje zaisto mnogimi sebi vlastitim poslovice obiluje*“. Ističe ulogu prostog puka koji je „*vjeran čuvar mnogih popjevakah, koje k izobraženju jezika služe*“. Nadalje, Vrhovac tvrdi da će se u Beču osnovati znanstveno društvo koje ima za cilj „*narječja ilirskoga jezika iz tmine iskopati i obdjelati*“, a nakon toga će se taj jezik „*cvietom razcvasti*“, odbaciti sve tuđice i „*uzvinuti do sjaja, kojim se diče drugi jezici*“. Zato Vrhovac poziva i moli svećenike „*da obsebne riječi horvatske ili slavonske, svakojake poslovice i narodne pjesme, koje ste ili do sada za se skupili ili u napredak skupili budete, i meni također što bržje saopćite*“. I na kraju daje upute onima koji će skupljati narodno blago. Prvo, traži od njih riječi kojima se ili sami služe ili koje se koriste u svakodnevnoj komunikaciji, riječi kojima se puk služi u poljoprivrednim poslovima, a kod navođenja vrste riječi moraju navesti okolnosti njihove uporabe. Drugo, za prirječja i poslovice također treba bilježiti okolnosti uporabe. Treće, „*da bez razlike svakojake popijevke horvatske i slavonske, s opaženjem, nakoliko se može znati, kada, kim i kojom prilikom su sastavljene?*“. I četvrto, da skupljaju i popisuju stare knjige koje se nalaze po župnim knjižnicama i da mu ih pošalju.⁴⁹⁸

Nažalost, Vrhovčeve molbe nisu bile uslišane. I dalje će na prikupljanju narodnih mudrosti, poslovice, riječi i ostalog narodnog blaga raditi samo pojedinci koji su bili povezani s njim. Najpoznatiji među njima bili su Tomaš Mikloušić, Marko Mahanović, Stjepan

⁴⁹⁸ Martinčić, *Hrvatski preporod*, 29-33; Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 124-126.

Korolija, Adam Alojzije Baričević, itd.⁴⁹⁹ Tako Mikloušić 1821. godine piše djelo *Izbor dugovanj vsakoverstneh* i pri tome slijedi Vrhovčeve upute iz okružnice. Djelo obiluje poslovicama, pjesmama i znamenitostima, a tiskana je i bibliografija knjiga.⁵⁰⁰ Iako okružnica u prvi mah nije djelovala poticajno za buđenje nacionalne svijesti i iako su na početku u prikupljanju narodnog blaga radili samo pojedinci, ona se na dulji rok bila isplatila, a pogotovo će njen utjecaj doći do izražaja u vremenu punog procvata preporodnog pokreta. Velik je utjecaj izvršila na djelovanje Ljudevita Gaja. On ju je ponovno objavio 1837. godine u Danici ilirskoj, ali je uz izvorni latinski tekst dodao i hrvatski prijevod, prilikom kojeg je napisao svoj komentar o preminulom zagrebačkom biskupu.⁵⁰¹ Dakle, vidljivo je da je Vrhovac objavom ove okružnice bio korak ispred svojeg vremena te je i ovim potezom pokazao da ga se s punim pravom može nazivati pretečom Hrvatskog narodnog preporoda. Neki smatraju da ovaj dokument predstavlja program ilirskog preporoda. Također ovime je Vrhovac postao začetnikom moderne nacionalne bibliografije.⁵⁰² Iako nije bio s njima povezan, vrijedi spomenuti i Antuna Mihanovića koji je 1815. godine izdao djelo *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*.⁵⁰³

Druga polovica 18. stoljeća vrijeme je procvata kajkavske drame.⁵⁰⁴ U Zagrebu je od početka 17. stoljeća postojalo isusovačko školsko kazalište koje je svojim komadima uvelike promicalo narodnu kulturu i običaje, ali nakon ukidanja isusovačkog reda postavilo se pitanje kako nadomjestiti njihovo kazalište. Uskočio je biskup Vrhovac te je 1791. godine utemeljeno sjemenišno kazalište na Kaptolu.⁵⁰⁵ To kazalište će uspješno djelovati, s manjim prekidima, sve do 1834. godine. Vrhovac je uveo običaj da u bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu budući svećenici izvode dramske predstave tijekom triju zadnjih pokladnih dana u godini.⁵⁰⁶ Uglavnom su se izvodila djela domaćih autora poput Tituša Brezovačkog ili Tomaša Mikloušića, ali bilo je i stranih adaptacija poput Goldonijevih komedija.⁵⁰⁷ Ovo kazalište je u

⁴⁹⁹ Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 120; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 75-76.

⁵⁰⁰ Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 120.

⁵⁰¹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 78; Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 120; Martinčić, *Hrvatski preporod*, 28.

⁵⁰² Ivanjek, „Vrhovčeva okružnica“, 123.

⁵⁰³ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 35.

⁵⁰⁴ Alojz Jembrih, urednik, *Kajkaviana Croatica, hrvatskokajkavska književna riječ, katalog izložbe*, (Donja Stubica: Kajkaviana, 2002), 25.

⁵⁰⁵ Jembrih, *Kajkaviana Croatica*, 29-32; Ivan Cesarec, „Maksimilijan Vrhovac i sjemenišno kazalište u Zagrebu“, u *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik radova sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenog 2003. godine u Dvorcu Stubički Golubovec. Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih (Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.), 91-116.

⁵⁰⁶ Jembrih, *Kajkaviana Croatica*, 29-30.

⁵⁰⁷ Jembrih, *Kajkaviana Croatica*, 30-32.

pripremnoj preporodnoj fazi odigralo vrlo značajnu ulogu u promicanju narodne kulture i narodnog duha. Predstave je redovito posjećivao i Vrhovac. Ovo je kazalište postalo jedna od brana protiv prodora mađarskog nacionalizma te su predstave uz didaktičko-prosvjetiteljsku imale i nacionalno-političku zadaću.⁵⁰⁸ Osim toga Vrhovac je priređivao kazališne priredbe i u svojem biskupskom dvoru.⁵⁰⁹ Isto tako uredio je plemićki konvikt na Gornjem gradu gdje su se također priređivale kajkavske drame.⁵¹⁰

Car Franjo II. i njegova supruga tijekom 1818. godine proputovali su gotovo cijelu Hrvatsku. Kada su došli u Zagreb srdačno ih je dočekaao zagrebački biskup Vrhovac s kojim su se družili u biskupskom dvoru. U povodu careva dolaska ispred zagrebačke stolne crkve izveden je glazbeno-plesni igrokaz, a izvođači su bili plemići i plemkinje odjeveni u narodne nošnje. Plesalo se narodno kolo, a za glazbenu podlogu kola Vrhovac je izabrao narodnu melodiju pjesme „Zaspal Janko pod jablankom“.⁵¹¹ Taj glazbeno-plesni komad, čiji je autor upravo Vrhovac, naslovljen je Pleszopiszen.⁵¹² Vrhovac je za ovaj igrokaz sastavio prigodan govorni i pjevani tekst, odabrao odgovarajuću glazbu, plesove i odjeću plesača.⁵¹³ Uporabom narodnog kola i samim tekstom pjesme Vrhovac je pred carskim parom iskazao želju za ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja. Kolo upravo simbolizira njihovo jedinstvo.⁵¹⁴ Utjecaj Pleszopiszena je bio velik. Bilo je odjeka i u tadašnjem tisku, a glasovi su se pronijeli i izvan granica Hrvatske. Motiv kola od Vrhovca su kasnije preuzeli i ilirci.⁵¹⁵ Ovaj igrokaz se dojmio i cara koji o tome u svojem putopisu donosi kratku zabilješku. To ne bi bilo ništa čudno da u ovim memoarima on nije opisivao samo važnije zgrade odnosno interijer i eksterijer pojedinih lokaliteta. Zapisao je „Navečer je bilo primanje i ples kod biskupa Vrhovca, gdje je ovdašnje plemstvo priredilo narodni ples uz pjevanje i u različitim narodnim nošnjama“.⁵¹⁶

Vrhovac je izveo i reformni zahvat na području himnodije. To se najbolje može vidjeti u izdanju Vrhovčeve pjesmarice iz 1804. godine pod naslovom *Molitve koje duhovni paztiri z pobosnem lyudztvom zkerbi nyihovi duhovnoi zaufanem obchinzko moliti imaju*. U njoj se

⁵⁰⁸ Jembrih, *Kajkaviana Croatica*, 32.

⁵⁰⁹ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76.

⁵¹⁰ Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 109.

⁵¹¹ Stjepan Sremac, „Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva“, *Narodna umjetnost* 39, br. 2 (2002): 141-142

⁵¹² Sremac, „Pleszopiszen“, Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76-77; Deželić, *Maksimilijan Vrhovac*, 201-203.

⁵¹³ Sremac, „Pleszopiszen“, 142; Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76.

⁵¹⁴ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76-77.

⁵¹⁵ Pavličević, „Maksimilijan Vrhovac“, 76-77.

⁵¹⁶ Krmpotić, *Car Franjo I. u Hrvatskoj*, sv. 2, 616.

nalaze molitve i popijevke koje se moraju moliti odnosno izvoditi na području Zagrebačke biskupije. To je bilo propisano od strane države, a molitve i popijevke su bile u duhu jozefinizma.⁵¹⁷ Ali u ovoj pjesmarici se ne nalaze stare crkvene pjesme koje su se stoljećima izvodile u Zagrebačkoj biskupiji već je Vrhovac pripremio čitav niz prijevoda njemačkih pjesama.⁵¹⁸ To je djelovalo izuzetno štetno na domaće crkvene popijevke i dovelo do toga da je ovom reformom došlo do „umjetničke dekadanse hrvatske crkvene pjesme“.⁵¹⁹ Ipak, kasnije, u drugom izdanju pjesmarice, doći će do laganog zaokreta jer će u nju biti uklopljeno više domaćih tradicionalnih popijevki. Time je pokazao da je itekako cijenio drevne hrvatske crkvene pjesme.⁵²⁰

Vrhovac je bio i jedan od utemeljitelja Društva skladnoglasja za Hrvatsku koje je osnovano 1827. godine u Zagrebu. To društvo je preteča današnjeg Hrvatskog glazbenog zavoda. Prvi pokrovitelj, a ujedno i mecena bio je upravo Vrhovac koji je netom prije smrti novom društvu poklonio glazbene instrumente i notne zapise. Društvo će nastaviti pomagati i Vrhovčevi nasljednici.⁵²¹

⁵¹⁷ Dubravka Franković, „Glazba u klasicističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca“, *Svjetlo* 3-4 (2003): 140-141; Hrvojka Mihanović-Salopek, „Himnodijaska reforma Maksimilijana Vrhovca“, u *Dani hvarskog kazališta (25), Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba* (Split: Književni krug, 1999), 406-412.

⁵¹⁸ Franković, „Glazba u klasicističkom konceptu umjetnosti“, 140-141; Mihanović-Salopek, „Himnodijaska reforma“, 406-407.

⁵¹⁹ Mihanović-Salopek, „Himnodijaska reforma“, 407.

⁵²⁰ Mihanović-Salopek, „Himnodijaska reforma“, 411-412.

⁵²¹ Agneza Szabo, „Sudjelovanje svećenstva zagrebačke (nad)biskupije u Hrvatskom narodnom preporodu između godina 1835. i 1848“, u *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994, zbornik u čast Franje Kuharića*, urednik Antun Škvorčević (Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1995.), 320-321.

7. Zaključak

U ovom radu nastojao sam prikazati sveobuhvatnu djelatnost zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca počevši od njegove najranije mladosti, postavljanja na mjesto zagrebačkog biskupa preko razdoblja jozefinizma i neugodnosti koju je doživio zbog opata Ignjata Martinovića pa sve do djelovanja početkom 19. stoljeća kada je postavio temelje Hrvatskom narodnom preporodu.

Vrhovac se brzo uspinjao na društvenoj ljestvici i to ponajviše zahvaljujući caru Josipu II. koji je u njega imao veliko povjerenje. Najprije ga je imenovao rektorom centralnog sjemeništa u Pešti, a zatim i zagrebačkim biskupom 1787. godine. Vrhovac je prigrio jozefinističke ideje i u skladu s njima djelovao, a o tome najbolje svjedoče potezi koje je poduzeo čim je postao zagrebačkim biskupom te pripadnost zagrebačkoj slobodnozidarskoj loži Prudentia.

Nakon smrti Josipa II. uslijedit će veliki problemi za Vrhovca. Bio je uvučen u aferu da je pripadao krugu oko Ignjata Martinovića koji je spremao prevratničke aktivnosti. Morao se opravdavati u mukotrpnom sudskom procesu, ali naposljetku su bile odbačene sve optužbe protiv njega, baš kao i one koje su protiv njega iznosili supružnici Kotsche, vlasnici zagrebačke tiskare, te odvjetnik Brigljević.

Nakon prolaska opasnosti koju mu je priredio opat Ignjat Martinović, Vrhovac se okreće aktivnosti iz koje su proizašli rezultati zbog kojih ga slobodno možemo smatrati pretečom preporodnog pokreta. Bio je aktivan u politici zalažući se sjedinjenje historijskih hrvatskih krajeva, govorio je na Zajedničkom saboru protiv nametanja mađarskog jezika, a bio je u više navrata i banskim namjesnikom. Na socijalno-zdravstvenom polju istaknuo se kupnjom dvorca Golubovec, kupnjom Stubičkih toplica te njihovim uređenjem, otvaranjem prve javne bolnice u Zagrebu, preuređenjem lovačke šume na istoku grada koja je prema njemu prozvana Maksimir, otvaranjem orfanotrofija, itd. Na ekonomskom polju od izuzetne je važnosti izgradnja Lujzijane, a brinuo se o svim ekonomskim poslovima, napose poljoprivredi i trgovini, bio je začetnikom balneološkog turizma, itd. Na crkvenom polju proveo je niz reformi zbog kojih je često dolazio u sukobe s Kaptolom, ukinuo je stari zagrebački obred i zamijenio ga rimskim, vršio je kanonske vizitacije, pisao je nabožna i liturgijska djela, nastojao je izgraditi lik svećenika u duhu jozefinizma, uredio je biskupski

arhiv, itd. I na kraju, na kulturnom polju istaknuo se kupnjom tiskare, uređenjem Metropolitane, davanjem knjiga knjižnici Kraljevske akademije znanosti, pomagao je istaknute jezikoslovce poput Voltića i Stullija, dopisivao se s vodećim slavistima Dobrovskim i Kopitarom, napisao je glazbeno-plesni igrokaz Pleszopiszen koji je izveden prilikom dolaska cara i carice u Zagreb 1818. godine, uredio je sjemenišno kazalište, proveo je himnodijску reformu, itd. Bavio se i jezičnim pitanjima, nastojao je uspostaviti jezični standard, a postao je nadaleko poznat po svojoj okružnici iz 1813. godine kojom je pozvao svećenstvo svoje biskupije na potrebu skupljanja narodnog blaga.

8. Bibliografija

Izvori:

Hrg, Metod-Josip Kolanović. *Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.

Martinčić, Ivan, priredio. *Hrvatski preporod, temeljni programski tekstovi, sv. 1.* Zagreb: Naklada Erasmus, 1994.

Pavličević, Dragutin, priredio. *Maksimilijan Vrhovac-Dnevnik (Diarium), sv. 1 (1801-1809).* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987.

Literatura:

Antoljak, Stjepan. *Jedan nepoznati akt o nacionalnom radu biskupa Maksimilijana Vrhovca.* Zagreb: Hrvatska bogoslovska akademija, 1938.

Antoljak, Stjepan. „Prekosavska Hrvatska i pitanje njene reinkorporacije (1813-1822).“ *Starine JAZU* 45 (1955): 91-150.

Antoljak, Stjepan. „Odjeci i posljedice Francuske revolucije (1789) u hrvatskim krajevima.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 22 (1989): 211-266.

Berković, Danijel. „Biblija Maksimilijana Vrhovca (VB) i jezično-stilistička obilježja u psalmima VB“. U *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju, zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007-2009*, sv. 2, ur. Alojz Jembrih, 387-411. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2011.

Berković, Danijel. „Bestijarij u Psalmima Vrhovčeve kajkavske Biblije“. *Kairos: evanđeoski teološki časopis* 6, br. 2 (2012): 201-230.

Bogdanov, Vaso. „Hrvatska revolucionarna pjesma iz godine 1794. i učešće Hrvata i Srba u zavjeri Martinovićevih jakobinaca“ *Starine JAZU* 46 (1956): 331-488.

Bogdanov, Vaso. *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića.* Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1960.

Botica, Dubravka. „Knjižni fond Metropolitanske knjižnice zagrebačke nadbiskupije iz 18. stoljeća; prosvjetiteljske ideje u knjigama biskupa Maksimilijana Vrhovca“. *Tkalčić, godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 16 (2012): 519-542.

Buturac, Josip. „Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094-1994.“. U *Kulturno-povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, sv. 1, ur. Dragutin Kniewald, 17-70. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944.

Cesarec, Ivan. „Maksimilijan Vrhovac i sjemenišno kazalište u Zagrebu“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 91-116. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Deak, Suzana. „Gornji i Donji Golubovec u novom svjetlu“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 227-251. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Despot, Miroslava, priredila. „Prijedlog Siegfrieda Taufferera zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu o potrebi izvoza našega drva u Španiju potkraj XVIII. stoljeća.“ U *Privreda Hrvatske XVII -XIX. stoljeća. Izbor građe*, 21-24. Zagreb: Školska knjiga, 1957.

Despot, Miroslava. „Nekoliko neobjelodanjenih pisama Filipa Vukasovića pisanih Maksimilijanu Vrhovcu.“ *Arhivski vjesnik* 4-5 (1961-1962): 205-212.

Despot, Miroslava. „Maksimilijan Vrhovac-život i rad.“ *Naše teme* 7-8 (1972): 1136-1148.

Deželić, Đuro Stjepan. „Vrhovčeva zaklada za imovnu občinu Vlaška ulica u Zagrebu“. *Mjesečnik pravnčkog društva u Zagrebu* 5-9 (1907).

Deželić, Velimir. *Maksimilijan Vrhovac: (1752-1827)*. Zagreb: Tisak C. Albrechta (Jos Wittasek), 1904.

Deželić, Velimir. „Biskupska a zatim Novoselska tiskara u Zagrebu 1794-1825.“ *Narodna starina* 10 (1925): 96-126.

Dobronić, Lelja. *Dvorac Golubovec*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1972.

Dobronić, Lelja. *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Dobronić, Lelja. „Zagrebački biskupi i hrvatska kultura“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 339-357. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Dragičević, Josipa. „Maksimilijan Vrhovac i slobodno zidarstvo u 18. stoljeću.“ *Croatica Christiana periodica* 66 (2010): 49-60.

Drvenkar, Hrvoje. „Teritorijalno ustrojstvo zagrebačka biskupije između 1771. i 1822. godine.“ Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006.

Dumbović-Bilušić, Biserka-Viki Jakaša-Borić. „Stubičke toplice-arhitektonska struktura termalnoga sklopa iz razdoblja Maksimilijana Vrhovca“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 171-186. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Franković, Dubravka. „Glazba u klasicističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca.“ *Svjeto, časopis za društvena zbivanja, kulturu i umjetnost* 3-4 (2003): 137-153.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Europapress holding, 2008.

Hoško, Franjo Emanuel. „Je li biskup Vrhovac bio crkveni obnovitelj po mjeri Tridentinskog koncila ili jansenist?“ *Croatia Christiana periodica* 58 (2006): 131-152.

Hoško, Franjo Emanuel. *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2007.

Hrg, Metod. „Sređivanje biskupskog arhiva u Zagrebu godine 1815.“. *Arhivsko vjesnik* 10 (1967): 167-184.

Hrg, Metod. „Vrhovčev izvještaj caru Franji Prvome o stanju zagrebačke biskupije (1811)“. *Croatia Christiana periodica* 8 (1981): 52-66.

Ivanjek, Mirko. „Vrhovčeva okružnica u kontekstu njegova vremena“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 117-123. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Iveljić, Iskra. *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam international, 2010.

Jembrih, Alojz, uredio. *Kajkaviana Croatica, hrvatskokajkavska književna riječ, katalog izložbe stalnog postava u dvorcu Golubovec*. Donja Stubica: Kajkaviana, 2002.

Jembrih, Alojz, uredio. *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo, zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Jembrih, Alojz. „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svjetlu svojih hrvatskih propovijedi“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 39-90. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Jembrih, Alojz. „Maksimilijan Vrhovac začetnik balneološkoga turizma u Hrvatskoj 19. stoljeća“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 187-225. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Jembrih, Alojz. „Vrhovčeva biblija“-Je li joj se iznova u trag ušlo?“ *Kairos: evanđeoski teološki časopis* 6, br. 1 (2012): 89-101.

Jurčić, Ivana. „Biskup Maksimilijan Vrhovac i vrtna umjetnost u Hrvatskoj“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 143-153. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Jurišić, Ivan. „Primjedbe krajiških vlasti na popise šteta prouzrokovanih u prekupskom dijelu posjeda zagrebačke biskupije u razdoblju od 1784. do 1793. kad je bio inkorporiran u Bansku Krajinu.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 24 (1991): 217-228.

Jurišić, Ivan. „Dva priloga o razgraničenju zagrebačke biskupije i Banske krajine potkraj 18. stoljeća.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 26 (1993): 305-322.

Kapitanović, Vicko. „Hrvatska crkva pod francuskom vlašću.“ *Croatica Christiana periodica* 33 (1994): 135-156.

Klaić, Vjekoslav. *Crtice iz hrvatske prošlosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1928.

Kniewald, Dragutin, uredio. *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, 1. dio*. Zagreb: HIBZ, 1944.

Kolanović, Josip. „Jedna sporna epizoda iz života Maksimilijana Vrhovca.“ *Croatica Christiana periodica* 7 (1981): 1-28.

Kolanović, Josip. „Djelatnost Maksimilijana Vrhovca na povezivanju hrvatskih zemalja (do 1809).“ *Historijski zbornik* 37 (1984): 31-60.

Kolanović, Josip. „Dnevnik Maksimilijana Vrhovca kao povijesni izvor“. U *Maksimilijan Vrhovac-Dnevnik (Diarium), sv. 1 (1801-1809)*, ur. Dragutin Pavličević, 84-95. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987.

Kolanović, Josip. „Dopisivanje Nikola Škrlec-Maksimilijan Vrhovec“. U *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799.*, sv. 2., 171-241. Zagreb: Pravni fakultet, Hrvatski državni arhiv i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2000.

Kolarić, Juraj. „Prosvjetiteljstvo i jozefinizam u Zagrebačkoj biskupiji.“ U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 309-316. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Korade, Mijo. „Kajkavski lekcionari i vjerska obnova biskupa Maksimilijana Vrhovca“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 23-37. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Krmpotić, Ljudevit, preveo. *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818*. Hannover: Hrvatski zapisnik, 2002.

Kruhek, Milan. „Maksimilijan Vrhovac i njegov rodni grad Karlovac.“ *Svjetlo, časopis za društvena zbivanja, kulturu i umjetnost* 1-2 (2003): 135-140.

Lukinović, Andrija. *Zagreb-devetstoljetna biskupija*. Zagreb: Glas koncila, 1995.

Magić, Vladimir. „Metropolitanska knjižnica“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 421-433. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Markov, Antun. „Metropolitanska knjižnica“. U *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, ur. Dragutin Kniewald, 493-504. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944.

Maruševski, Olga. „Juraj Haulik i likovne umjetnosti“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 559-571. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Matić, Tomo. „Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja bosanskih franjevac.“ *Nastavni vjesnik* 39 (1930/1931): 61-66.

Milčec, Zvonimir, uredio. *Maksimir 1794-1994*. Zagreb: Grad Zagreb i Gradska skupština, 1994.

Mihanović-Salopek, Hrvojka. „Himnodijska reforma Maksimilijana Vrhovca.“ U *Dani Hvarškoga kazališta. (25), Hrvatska književnost od preporoda do Šenoine doba*, ur. Nikola Batuševski, 405-413. Split: Književni krug, 1999.

Novak, Grga. „Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797-1814).“ *Rad JAZU* 269 (1940): 1-110.

Novak, Viktor. *Maksimilijan Vrhovec (1752-1827)*. Beograd, 1928.

Obad-Šćitaroci, Mladen-Bojana Bojanić, Obad-Šćitaroci. „Perivojna ostvarenja biskupa Maksimilijana Vrhovca u kontekstu europskoga perivojnog stvaralaštva kraja 18. i početka 19. stoljeća“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 155-170. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Pavličević, Dragutin. „Maksimilijan Vrhovac, život i djelo (1752-1827).“ U *Maksimilijan Vrhovac-Dnevnik (Diarium), sv. 1 (1801-1809)*, ur. Dragutin Pavličević, 52-79. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987.

Pavličević, Dragutin. „Karlovački velikan u svom vremenu i prostoru, uz 250. obljetnicu rođenja Maksimilijana Vrhovca (1752-2002)“. *Svjetlo, časopis za društvena zbivanja, kulturu i umjetnost* 1-2 (2003): 125-134.

Pavličević, Dragutin. „Biskup Vrhovac kao preteča hrvatskoga narodnog preporoda“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 11-22. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Povijest Hrvata, od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata, sv. 2. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Puškadija-Ribkin, Tatjana. „Još neke pojedinosti o biskupskoj, kasnije Novoselskoj tiskari u Zagrebu“. *Kaj, časopis za književnost, umjetnost, kulturu* 26, br. 5-6 (1993): 83-96.

Ruspini, Angelo. „Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792-1794.“ *Bogoslovska smotra* 7, br. 2 (1917): 109-124.

Ruspini, Angelo. „Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792-1794.“ *Bogoslovska smotra* 7, br. 3 (1916): 213-229.

Ruspini, Angelo. „Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792-1794.“ *Bogoslovska smotra* 7, br. 4 (1916): 325-353.

Ruspini, Angelo. „Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792-1794.“ *Bogoslovska smotra* 8, br. 1 (1917): 56-67.

Ruspini, Angelo. „Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792-1794.“ *Bogoslovska smotra* 8, br. 2 (1917): 109-124.

Slukan-Altić, Mirela. „Maksimilijan Vrhovac i hrvatska crkvena kartografija“. U *zbornik referata sa Znanstvenoga skupa „Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu“ u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec, Donja Stubica*, ur. Alojz Jembrih, 127-141. Donja Stubica: Kajkaviana, 2006.

Smičiklas, Tadija. „Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835. godine“ *Rad JAZU* 80 (1885): 11-72.

Sremac, Stjepan. „Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva“. *Narodna umjetnost* 39, br. 2 (2002): 141-158.

Stančić, Nikša, glavni urednik. *Hrvatski narodni preporod: 1790-1848.: Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 17.12.1985.-17.03.1986.)*. Zagreb: Globus, 1985.

Stipčević, Ennio. „Doprinos zagrebačke biskupije hrvatskoj glazbenoj kulturi“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 527-532. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Szabo, Agneza. „Sudjelovanje svećenstva zagrebačke (nad)biskupije u Hrvatskom narodnom preporodu između godina 1835. i 1848“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, *Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 317-331. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Šanjek, Franjo. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru: pregled religiozne povijesti Hrvata (7-20.st.).* Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.

Šidak, Jaroslav. „Hrvatske zemlje u razdoblju nastajanja preporodnog pokreta (1790-1827).“ *Historijski zbornik* 33-34 (1980-1981): 51-98.

Šidak, Jaroslav. „Hrvatske zemlje u Vrhovčevo doba (1790-1827)“. U *Dnevnik (Diarium)*, sv. 1 (1801-1809.), ur. Dragutin Pavličević, 9-51. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest, 1987.

Šidak, Jaroslav, Vinko Foretić, Julije Grabovac, Igor Karaman, Petar Strčić, Mirko Valentić. *Hrvatski narodni preporod, ilirski pokret*, 2. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Šišić, Ferdo. „Biskup Makso Vrhovac i Martinovićevo urota.“ *Vienac: zabavi i pouci* 35 (1903): 393-395.

Šišić, Ferdo. „Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca. Francuska revolucija i bečki dvor. Slobodno zidarstvo u Zagrebu i Hrvatskoj.“ *Novosti* 149-152, 01-04.06.1926.

Škvorčević, Antun, urednik. *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994., Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića.* Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija 1995.

Šurmin, Đuro. *Hrvatski preporod: Ilirsko doba 1790-1843.,* pretisak 1. izdanja. Strmec Samoborski: Fortuna, 2011.

Zagrebački biskupi i nadbiskupi. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Zagorac, Vladimir. „Liturgija zagrebačke crkve“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994., Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević, 515-520. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Žmegač, Andrej. „Vrhovčev i Haulikov Maksimir“. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 24 (2002): 169-177.

Internet:

<http://www.zg-nadbiskupija.hr/nadbiskupija/zagrebacki-nad-biskupi> (posjet 30.10.2013.).

9. Summary

This master thesis speaks about bishop Maksimilijan Vrhovac from his early years across the period of josephinism to years in which he put bases of Croatian national revival. He was one of the most important and influential person in the Croatia in the late 18th and early 19th century. He was born in Karlovac in 1752. Vrhovac climbed quickly in the society and in a short time became the rector of the seminary, first in Zagreb, and later in Pest. In the year 1787. emperor Joseph II. appointed him as the new bishop of Zagreb diocese. Vrhovac was a supporter of the josephinistic ideas. Testimony to that actions are actions that bishop had undertaken when he arrived at bishop place and the fact that he was a freemason. After the death of emperor Joseph II., Vrhovac confronted with charge of abbot Ignjat Martinović that he participated in subversive conspiracy, but he managed to prove his innocence. After passing these dangers he turned to the activities that will lay the bases of Croatian national revival. He developed a widespread activities in the political, socio-medical, religious, economic and cultural-linguistic field. Vrhovac died in Zagreb in 1827.